

МІЖНАРОДНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

**НАУКОВИЙ ВІСНИК
МІЖНАРОДНОГО
ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

Серія:

Економіка і менеджмент

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск 39

Одеса
2019

Серію засновано у 2010 р.

Засновник – Міжнародний гуманітарний університет
Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України

Включено до списку друкованих періодичних видань,
що входять до переліку наукових фахових видань України
Наказ Міністерства освіти і науки України № 455 від 15.04.2014 р.
Додаток № 5.

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази
Index Copernicus

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
Вченою радою Міжнародного гуманітарного університету
протокол № 1 від 09.10.2019 р.

Видавнича рада:

С. В. Ківалов, акад. АПН і НАПрН України, д-р юрид. наук, проф. – голова ради; **А. Ф. Крижановський**, член-кореспондент НАПрН України, д-р юрид. наук, проф. – заступник голови ради; **М. П. Коваленко**, д-р фіз.-мат. наук, проф.; **С. А. Андронаті**, акад. НАН України; **В. Д. Берназ**, член-кореспондент НАПрН України, д-р юрид. наук, проф.; **О. М. Головченко**, д-р екон. наук, проф.; **Д. А. Зайцев**, д-р техн. наук, проф.; **В. М. Запорожан**, д-р мед. наук, проф., акад. АМН України; **М. З. Згуровський**, акад. НАН України, д-р тех. наук, проф.; **В. А. Кухаренко**, д-р філол. наук, проф.; **І. В. Ступак**, д-р філол. наук, доц.; **Г. П. Пекліна**, д-р мед. наук, проф.; **О. В. Токарев**, Засл. діяч мистецтв України.

Головний редактор серії – д-р економ. наук, **Т. В. Деркач**
Відповідальний секретар серії – **В. О. Горбаньова**

Редакційна колегія серії «Економіка і менеджмент»:

Л. А. Бахчиванжи, канд. екон. наук, доц.; **О. В. Більська**, д-р екон. наук, доц.; **О. В. Димченко**, д-р екон. наук, проф.; **Г. М. Запша**, д-р екон. наук, проф.; **Н. В. Захарченко**, д-р екон. наук; **П. І. Коренюк**, д-р екон. наук, проф.; **М. Б. Кулинич**, канд. екон. наук, доц.; **В. Є. Куриляк**, д-р екон. наук, проф.; **В. В. Лагодієнко**, д-р екон. наук, проф.; **М. В. Лизун**, д-р екон. наук, доц.; **І. А. Ломачинська**, канд. екон. наук; **З. О. Луцишин**, д-р екон. наук, проф.; **О. А. Мартинюк**, д-р екон. наук; **В. В. Немченко**, д-р екон. наук, проф.; **Т. А. Родіонова**, канд. екон. наук; **О. В. Садченко**, д-р екон. наук, проф.; **Л. М. Сатир**, д-р екон. наук, проф.; **Р. М. Скупський**, д-р екон. наук; **А. В. Данильченко**, д-р екон. наук, проф.; **Евангелос Сискос**, д-р екон. наук, проф.; **А. М. Казамбаева**, канд. екон. наук, доц.; **Д. М. Пармакли**, д-р екон. наук, проф.; **Ж. А. Шералиева**, канд. екон. наук, доц.

Повне або часткове передрукування матеріалів, виданих у збірнику
«Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету»,
допускається лише з письмового дозволу редакції.

При передрукуванні матеріалів посилання
на «Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету» обов'язкове.

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 20001-9801 ПР від 25.06.2013 р.

Адреса редакції:
Міжнародний гуманітарний університет
вул. Фонтанська дорога 33, м. Одеса, 65009, Україна
Телефон: +38 (099) 967 84 71
Електронна пошта: editor@vestnik-econom.mgu.od.ua
Офіційний сайт: www.vestnik-econom.mgu.od.ua

© Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.
Серія: «Економіка і менеджмент», 2019

© Міжнародний гуманітарний університет, 2019

© Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень
НАН України, 2019

ISSN (Print) 2413-2675
ISSN (Online) 2664-6927

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

Кайдрович Х.І.

*к.е.н., доцент кафедри економіки підприємства
та інформаційних технологій,*

Львівський університет бізнесу та права

Kaydrovych Khrystyna

Lviv University of Business and Law

Пунда Ю.В.

*д.е.н., професор кафедри підприємства
та інформаційних технологій,*

Львівський університет бізнесу та права

Punda Yuriy

Lviv University of Business and Law

Дяченко Н.В.

*старший викладач кафедри економіки та обліку,
Харківський торговельно-економічний інститут*

Київського національного торговельно-економічного університету

Dyachenko Nataliya

Kharkiv Trade and Economic Institute

Kyiv National University of Trade and Economics

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК РОЗРАХУНКІВ З ОПЛАТИ ПРАЦІ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ГРОМАДСЬКОГО ХАРЧУВАННЯ

ACCOUNTING OF PAYMENTS ON PUBLIC SUPPLY ENTERPRISES

Анотація. У статті визначено питання організації обліку заробітної плати на підприємствах громадського харчування, що потребують більш детального дослідження, адже вони в сучасних умовах виконують такі важливі функції, як відтворювальна і стимулююча. Крім того, постійні зміни правової та організаційної бази обліку вимагають від сучасного бухгалтера своєчасного здійснення уточнень як у порядку обліку, так і під час відображення інформації про заробітну плату у фінансовій звітності підприємств громадського харчування. У сучасних умовах господарської діяльності особливу увагу необхідно приділяти персоналу підприємств громадського харчування. Це пов'язано з тим, що саме персонал сьогодні є головною рушійною силою для досягнення поставлених перед підприємством його власником мети та завдань. При цьому запропоновано найбільшу увагу приділити саме дослідженню обліку заробітної плати працівників підприємств громадського харчування. Усе це сприяє вибору на-

прямую наукового дослідження і свідчить про актуальність вибраної теми.

Ключові слова: бухгалтерський облік, заробітна плата, облік заробітної плати, розрахунки із заробітної плати, система індивідуальної заробітної плати.

Постановка проблеми. Невід'ємним складником господарської діяльності суспільства протягом тривалого історичного розвитку є бухгалтерський облік, раціональна організація якого виступає передумовою ефективного управління майном підприємств громадського харчування.

Заробітна плата є основним джерелом доходу працівників будь-якого підприємства, зокрема підприємств громадського харчування. Бухгалтерський облік її розрахунків є складною частиною облікового процесу, який потребує достовірного документального відображення відпрацьованого

часу, виготовленої продукції, виконаних робіт, наданих послуг та їх оплати.

Сьогодні питання організації обліку заробітної плати на підприємствах громадського харчування потребують більш детального дослідження, адже вона в сучасних умовах виконує такі важливі функції, як відтворювальна і стимулююча. Крім того, постійні зміни правової та організаційної бази обліку вимагають від сучасного бухгалтера своєчасного здійснення уточнень як у порядку обліку, так і під час відображення інформації про заробітну плату у фінансовій звітності підприємств громадського харчування.

У сучасних умовах господарської діяльності особливу увагу необхідно приділяти персоналу підприємств громадського харчування. Це пов'язано з тим, що саме персонал сьогодні є головною рушійною силою для досягнення поставлених перед підприємством його власником мети та завдань. Також належну увагу необхідно приділяти стану розрахунків з оплати праці та структурним змінам таких витрат на підприємствах громадського харчування, оскільки їхня частка є значною у собівартості виготовленої продукції, наданих послуг тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Заробітна плата завжди знаходилася у центрі уваги вчених. Розвиток теорії заробітної плати пов'язаний з іменами західних учених: Ж.Б. Сея, А. Сміта, Д. Рікардо, К. Маркса, Дж.Б. Кларка, А. Маршалла, А. Пігу, Дж. Гелбрейта, К. Джині, Р. Барра.

Розробленням різних аспектів обліку з оплати праці займаються українські вчені: Р.В. Гаркавін, П.С. Безручко, Н.П. Кондратенко, Ф.Ф. Бутинець, С.Ф. Голов, В.П. Завгородній, Ю.А. Лукаш, Н.В. Чебанова, Ю.А. Василенко та ін.

Проблемами внутрішньогосподарського контролю розрахунків з оплати праці займалися В.М. Жук, М.Т. Білуха, Г.Г. Кірейцев, В.Б. Моссаковський, С.О. Левицька, Л.М. Чернелевський, П.Т. Саблук, В.Я. Савченко, І.В. Саух, В.В. Сопко, Л.К. Сук, Ю.С. Цал-Цалко та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Разом із тим особливості обліку оплати праці залежать

від багатьох чинників, тому вимагають оновлення досліджень, їх узагальнення та визначення проблемних аспектів на практиці. Незважаючи на численну кількість наукових праць, недостатньо дослідженими залишаються питання обліку оплати праці на підприємствах громадського харчування в умовах вітчизняної економіки. При цьому найбільшу увагу потрібно приділити саме дослідженню обліку заробітної плати працівників підприємств громадського харчування. Усе це сприяло вибору напряму наукового дослідження і свідчить про актуальність вибраної теми.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є теоретичне обґрунтування організації й методики обліку розрахунків з оплати праці на підприємствах громадського харчування та надання пропозицій і рекомендацій щодо їх удосконалення.

Виклад основного матеріалу. Згідно із Законом України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» [1], до підприємств громадського харчування належать ресторани, бари, кафе, їдальні, закусочні, піцерії, кулінарії, кіоски та інші заклади незалежно від територіальних ознак (місця) провадження господарської діяльності з громадського харчування та ступеня доступності харчування будь-яким особам.

Головною особливістю фінансово-господарської діяльності закладів громадського харчування є те, що вона поєднує елементи виробництва і торгівлі. Під час виготовлення власної продукції (напівфабрикатів, кондитерських виробів, продуктів харчування тощо) водночас відбувається реалізація їх (торгівля) разом із придбаними на стороні товарами.

Основою доходів працівників підприємств громадського харчування є заробітна плата, що виплачується співробітникам. Заробітну плату, згідно зі ст. 1 Закону України «Про оплату праці», визначають як «винагороду, обчислену, як правило, у грошовому виразі, яку за трудовим договором роботодавець виплачує працівникові за виконану ним роботу. Розмір заробітної плати залежить від складності та умов вико-

нуваної роботи, професійно-ділових якостей працівника, результатів його праці та господарської діяльності підприємства» [2].

П(С)БО № 26 «Виплати працівникам» визначає методологічні засади формування в бухгалтерському обліку інформації про виплати працівникам та її розкриття у фінансовій звітності. Виплати працівникам підприємства включають виплати, які надаються або працівникам, або їхнім утриманцям, та можуть бути надані у формі грошових виплат (або товарів та послуг) [3].

Порядок формування доходів працівників громадського харчування пов'язаний із вибором основних елементів загального механізму організації оплати праці, моделей формування форм і систем оплати праці, нормування й стимулювання праці. Особливо виважених підходів потребує розроблення оптимальної системи оплати праці й механізму її стимулювання, які мають бути спрямовані на досягнення загальної мети діяльності підприємства та підвищення добробуту найманих працівників.

Адміністрація підприємств громадського харчування самостійно вибирає і застосовує різні системи оплати праці працівників. У цій сфері діяльності адміністрація спирається на своїх фахівців відділу кадрів або менеджерів із персоналу, професійні можливості яких часто так чи інакше обмежені і не відповідають сучасним вимогам.

Оплата праці працівників, які перебувають у трудових відносинах із підприємствами, установами, організаціями незалежно від форм власності й господарювання, регулюється, з одного боку, шляхом установлення державного розміру мінімальної заробітної плати; норм, гарантій і компенсацій, умов і розмірів оплати праці працівників установ і організацій, які фінансує бюджет; умов і розмірів оплати праці керівників державних підприємств; оподаткування прибутків працівників; з іншого – угодами, які укладаються на державному, галузевому, регіональному рівнях і на підприємстві. Регулювання оплати праці на рівні підприємства передбачає розроблення, затвердження й застосування внутрішніх (локальних, нормативних документів, зокрема положень про оплату

праці, про преміювання за виконання виробничих завдань і функцій, про винагороду за підсумками роботи за рік тощо) [4].

Оплата праці у підприємствах громадського харчування – це передбачена контрактом про наймання грошова винагорода за відповідну роботу, яка встановлюється не нижче законодавчо встановленого мінімуму і регулюється колективним договором. Структура даної оплати праці включає основну заробітну плату, додаткову заробітну плату, а також інші заохочувальні та компенсаційні виплати, надбавки, доплати, премії тощо.

Первинні бухгалтерські документи та облікові реєстри аналітичного і синтетичного обліку праці та її оплати: таблиць обліку використання робочого часу, оборотно-сальдова відомість по рахунку, розрахункова відомість, платіжна відомість, платіжне доручення, особовий рахунок, рапорт про виробіток продукції і приймання робіт, маршрутний лист, наряд на відрядну роботу, штатний розпис, нормативно-довідкова інформація до обліку праці і заробітної плати, первинні документи, реєстри бухгалтерського обліку, акти перевірок, накази, картки, особисті справи працівників, трудові договори і контракти, відомості обліку, листок на доплату, список осіб, які працювали в понадурочний час, список обліку простоїв, акт про брак продукції, нормативні документи для нарахування заробітної плати, відпускних та інші документи стосовно об'єкта дослідження, таблиці, наряди, касова книга, баланс, головна книга.

Велику увагу необхідно приділити правильності формування документів, які додаються до реєстрів синтетичного й аналітичного обліку та оперативності їх заповнення.

Серед усіх виплат працівникам доцільно виділити п'ять груп: поточні виплати (обов'язковість їх сплати протягом 12 місяців після закінчення періоду виконання); виплати після закінчення трудової діяльності працівників; виплати у разі звільнення працівників; виплати інструментами власного капіталу підприємства; інші довгострокові виплати.

Для ефективного функціонування системи обліку і внутрішнього контролю необ-

хідне формування таких основних показників праці та заробітної плати, як: чисельність працівників, їхні професії, кваліфікація, витрати робочого часу у людино-годинах, людино-днях, кількість виготовленої продукції, наданих послуг, розмір фонду оплати праці за категоріями працівників, видами нарахувань, нарахування премій, відпускних, розмір відрахувань тощо. Ця інформація є необхідною для обчислення таких економічних показників, як рівень продуктивності праці на підприємстві, рівень забезпеченості робочою силою та середнього заробітку працівників.

Оплата праці встановлюється і здійснюється залежно від кількості й якості трудового внеску кожного працівника підприємства і зумовлюється кінцевими результатами фінансово-господарської діяльності підприємства. У реаліях сьогодення витрати на оплату праці займають одне із центральних місць у витратах на підприємстві.

За нормами ст. 95 КЗпП і ст. 3 Закону «Про оплату праці» [2] мінімальна заробітна плата – це встановлений законом мінімальний розмір оплати праці за виконану працівником місячну (годинну) норму праці. Вона встановлюється одночасно в місячному і погодинному розмірах. Із 01.01.2019 встановлено таку мінімальну заробітну плату у:

- місячному розмірі – 4 173 грн;
- погодинному розмірі – 25,13 грн.

Розмір заробітної плати залежить від складності та умов виконуваної роботи, професійно-ділових якостей працівника, результатів його праці та господарської діяльності підприємства.

Структура заробітної плати підприємств громадського харчування:

- основна заробітна плата – це винагорода за виконану роботу відповідно до встановлених норм праці (норми часу, виробітку, обслуговування, посадові обов'язки). Вона встановлюється у вигляді тарифних ставок (окладів) і відрядних розцінок для робітників та посадових окладів для службовців;
- додаткова заробітна плата – це винагорода за працю понад установлені норми, за трудові успіхи та винахідливість і за особливі умови праці. Вона включає доплати, над-

бавки, гарантійні і компенсаційні виплати, передбачені чинним законодавством; премії, пов'язані з виконанням виробничих завдань і функцій;

– інші заохочувальні та компенсаційні виплати. До них належать виплати у формі винагород за підсумками роботи за рік, премії за спеціальними системами і положеннями, виплати в рамках грантів, компенсаційні та інші грошові і матеріальні виплати, які не передбачені актами чинного законодавства або які провадяться понад установлені зазначеними актами норми [1].

Згідно зі ст. 5 Закону «Про оплату праці» [2], організацію оплати праці здійснюють на підставі:

- законодавчих та інших нормативних актів;
- генеральної угоди;
- галузевих (міжгалузевих), територіальних угод;
- колективних договорів;
- трудових договорів;
- грантів [1].

Для вдосконалення системи бухгалтерського обліку в цілому по підприємству громадського харчування велике значення має поліпшення організації обліку праці та її оплати, оскільки ця частина облікових робіт є найбільш трудомісткою.

І. Лепьохіна зазначає, що основним напрямом удосконалення обліку праці на підприємстві є поліпшення організації первинного обліку [5].

Ф.Ф. Бутинець під час дослідження теорії бухгалтерського та фінансового обліку заробітної плати визначає поняття «заробітна плата», характеризує рахунок 66 «Розрахунки з оплати праці», розкриває документування господарських операцій, їх відображення на рахунках бухгалтерського обліку [6].

Порядок ведення аналітичного та синтетичного обліку доходів працівників на підприємствах громадського харчування не відрізняється від обліку, який ведуть підприємства інших галузей. Тобто основним рахунком для ведення синтетичного обліку доходів працівників є рахунок 66 «Розрахунки за виплатами працівникам». Аналі-

тичний облік ведеться за кожним працівником, видами виплат та утримань.

За дебетом рахунку 66 «Розрахунки за виплатами працівникам» показується виплата основної та додаткової заробітної плати, премій, допомоги з тимчасової непрацездатності тощо; вартість одержаних матеріалів, продукції та товарів у рахунок заробітної плати (погашення заборгованості перед працівниками за іншими виплатами); утримання податку з доходів фізичних осіб, збору на обов'язкове державне соціальне страхування, платежів за виконавчими документами та інші утримання з виплат працівникам. За кредитом рахунку 66 «Розрахунки за виплатами працівникам» відображаються нарахована працівникам підприємства основна та додаткова заробітна плата, премії, допомога з тимчасової непрацездатності, інші належні до нарахування працівникам виплати.

Рахунок 66 «Розрахунки за виплатами працівникам» має такі субрахунки:

- 661 «Розрахунки за заробітною платою»;
- 662 «Розрахунки за депонентами»;
- 663 «Розрахунки за іншими виплатами» [5].

За кредитом рахунку 66 «Розрахунки за виплатами працівникам» відображаються нарахована працівникам підприємства основна та додаткова заробітна плата, премії, допомога за тимчасовою непрацездатністю, інші нарахування; за дебетом – виплата заробітної плати, премій, допомоги тощо, а також суми утриманих податків, платежів за виконавчими документами, вартість одержаних матеріалів, продукції та товарів у рахунок заробітної плати та інші утримання із сум оплати праці персоналу. Сальдо рахунку кредитове показує залишок заборгованості із заробітної плати.

Відображення затрат підприємства, у тому числі затрат на оплату праці, можна здійснювати трьома способами:

- за допомогою рахунків тільки класу 9 «Витрати діяльності»;
- за допомогою рахунків 8-го і 9-го класів;
- малими і неприбутковими підприємствами – тільки за допомогою рахунків класу 8 «Витрати за елементами».

Для подальшої деталізації даних щодо нарахованої заробітної плати підприємства, що застосовують 8-й клас плану рахунків «Витрати за елементами», використовують рахунок 81 «Витрати на оплату праці» за субрахунками:

- 811 «Виплати за окладами й тарифами»;
- 812 «Премії та заохочення»;
- 814 «Оплата відпусток»;
- 815 «Оплата іншого невідпрацьованого часу»;
- 816 «Інші витрати на оплату праці».

Така деталізація даних дає можливість проконтролювати витрати в розрізі певних підрозділів підприємств, що є позитивним для отримання інформації працівниками управління. Господарські операції та кореспонденція рахунків з обліку розрахунків із працівниками в умовах використання рахунків класу 8 «Витрати за елементами».

Також для ефективного управління персоналом важливо здійснювати аналітичні процедури щодо розрахунків з оплати праці на підприємстві:

- проаналізувати забезпеченість підприємства і його підрозділів робочою силою;
- проаналізувати використання робочого часу на підприємстві;
- оцінити трудомісткість продукції, аналізувати рівень виконання норм виробітку;
- оцінити рівень продуктивності праці, виявити резерви зростання продуктивності праці;
- оцінити вплив трудових факторів на обсяг виробництва продукції, надання послуг;
- проаналізувати склад і структуру фонду оплати праці тощо.

Важливим моментом системи бухгалтерського обліку розрахунків з оплати праці є формування внутрішньої управлінської звітності, яка затверджується наказом керівника підприємства. Так, П.М. Гарасим указує, що звітність – це система взаємопов'язаних показників, що характеризують умови та результати діяльності підприємства або становить його елементи [7].

Наприкінці звітного періоду бухгалтери згідно з обробкою узагальнюючих підсумкових показників поточного обліку щодо роз-

рахунків з оплати праці складають звітність, і це є завершальним етапом облікового процесу розрахунків з оплати праці.

Наступним напрямом успішного вирішення завдань бухгалтерського обліку оплати праці є використання різних комп'ютерних програм для автоматизації обліку. Впровадження автоматизованої системи обробки облікової інформації дасть змогу не тільки скоротити час розрахунків і обліку оплати праці, а й із найменшими затратами у визначені терміни одержати інформацію, що необхідна для управління персоналом підприємства. Автоматизація облікового, аналітичного та контрольного процесу підвищує оперативність та точність облікової інформації, зменшує кількість ручних операцій, не допускає можливість помилок, які могли б виникнути під час ручного розрахунку, цим самим забезпечуючи правильність нарахування заробітної плати працівникам підприємства та нарахування обов'язкових платежів до фондів та бюджету. При цьому відпадає необхідність у здійсненні перевірок, ревізій, аудиту первинної документації.

При цьому суттєво підвищується ефективність роботи бухгалтера, зокрема засоби автоматизації бухгалтерського обліку дають змогу швидко нараховувати заробітну плату, відпускні, лікарняні, створюють відповідні бази даних для створення звітів та інших документів. Серед основних програмних продуктів, представлених на українському ринку, виділяють програми автоматизації «Парус – заробітна плата» та «1С: Зарплата і Управління Персоналом для України», «Нова бухгалтерія» з модулем «Зарплата», «Галактика: Управління персоналом».

Отже, аналіз останніх наукових публікацій показав, що облік оплати праці на підприємствах громадського харчування вимагає:

- удосконалення наявної системи організації документообігу;
- зміни наявної системи оплати праці;
- удосконалення чинної моделі аналітичного обліку;
- автоматизації обліку;
- зміни форми оплати праці.

Висновки і пропозиції. Бухгалтерський облік розрахунків з оплати праці є важли-

вою частиною діяльності підприємств громадського харчування, тому правильність та достовірність відображення в обліку інформації про розрахунки з оплати праці є пріоритетним завданням для управлінського персоналу підприємства.

Отже, організація бухгалтерського обліку та розрахунків із заробітної плати – це комплекс заходів власника підприємства, спрямованих на забезпечення реєстрації фактів господарського життя, узагальнення їх із метою отримання необхідної інформації для складання звітності та прийняття управлінських рішень.

Можна виділити такі основні проблемні питання обліку розрахунків заробітної плати працівників на підприємствах громадського харчування:

- недостатня автоматизація цієї частини обліку;
- низька стимулююча роль премій, надбавок у зв'язку з неспроможністю та нестабільністю їх виплат;
- несвоєчасність виплат заробітної плати та відпусток;
- незначна різниця в окладах різних розрядів працівників.

Отже, для вдосконалення обліку заробітної плати працівників підприємства необхідно:

- розробити систему індивідуальної заробітної плати на підставі оцінки конкретних заслуг працівника;
- для виробничого персоналу запровадити відрядну форму оплати праці;
- встановити так званій «гнучкий тариф», який сприятиме підвищенню ефективності стимулювання працівників.

Література:

1. Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів : Закон України від 23.12.1997 № 771/97-ВР. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/771/97-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 20.10.2019).
2. Про оплату праці : Закон України від 24.03.1995 № 108/95-ВР- *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/108/95-вр> (дата звернення: 21.10.2019).
3. П(С)БО № 26 «Виплати працівникам» : Наказ від 28.10.2003 № 601. *Мінфін України*. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1025-03> (дата звернення: 20.10.2019).

4. Потьомкін Л. Сучасні тенденції організації заробітної плати в промисловості України. *Україна: аспекти праці*. 2017. № 7. С. 20.
5. Леп'охіна І.О. Теоретичні аспекти формування заробітної плати та її функції. *Вісник ЖДТУ*. 2015. № 2. С. 56.
6. Бутинець Ф.Ф. Бухгалтерський фінансовий облік / за ред. Ф.Ф. Бутиця. Житомир : Рута, 2016. С. 26.
7. Герасим П.М. Первинний та аналітичний облік на підприємстві / за ред. П.М. Герасим. Тернопіль, 2015. С. 34.
8. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій : Інструкція від 30.11.1999 № 291. *Мінфін України*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99> (дата звернення: 20.10.2019).
3. P(S)BO № 26 «Vyplaty pratsivnykam» (2003) [P (C) BO № 26 "Employee benefits"] Available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1025-03> (accessed 20 October 2019).
4. Pot'omkin L. (2017) Suchasni tendentsiyi orhanizatsiyi zarobitnoyi platy v promyslovosti Ukrainy [Current trends in the organization of wages in the industry of Ukraine]. *Ukrayina: aspekty pratsi*. no. 7.
5. Lep'okhina I. O. (2015) Teoretychni aspekty formuvannya zarobitnoyi platy ta yiyi funktsiyi. [Theoretical aspects of wage formation and its function.] *ZhSTU Bulletin*. no. 2.
6. Butynets' F. F. (2016) Bukhhalters'kyy finansovyy oblik. [Financial Accounting.] *Zhytomyr: PP Ruta*.
7. Herasym P. M.(2015) Pervynnyy ta analitychnyy oblik na pidpryyemstvi. [Primary and analytical accounting at the PM] *Ternopil*.
8. Instruktsiya pro zastosuvannya Planu rakhunkiv bukhhalters'koho obliku aktyviv, kapitalu, zobov'yazan' i hospodars'kykh operatsiy pidpryyemstv i orhanizatsiy. (1999). [Instruction on the application of the Plan of Accounts for the accounting of assets, capital, liabilities and business operations of enterprises and organizations] no 291. *Minfin Ukrainy*. Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99> (accessed 20 October 2019).

References:

1. «Pro osnovni pryntsypy ta vymohy do bezpechnosti ta yakosti kharchovykh produktiv» : Zakon Ukrainy (1997) [Law of Ukraine "On Basic Principles and Requirements for Food Safety and Quality"] Available at: (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/771/97-%D0%B2%D1%80/>) (accessed 20 October 2019).
2. Pro oplatu pratsi»: Zakon Ukrainy (1995) [Law of Ukraine "On remuneration"] Available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/108/95-вр> (accessed 21 October 2019).

Аннотация. В статье определены вопросы организации учета заработной платы на предприятиях общественного питания, требующие более детального исследования, ведь они в современных условиях выполняют такие важные функции, как воспроизводственная и стимулирующая. Кроме того, постоянные изменения правовой и организационной базы учета требуют от современного бухгалтера своевременного осуществления уточнений как в порядке учета, так и при отображении информации о заработной плате в финансовой отчетности предприятий общественного питания. В современных условиях хозяйственной деятельности особое внимание необходимо уделять персоналу предприятий общественного питания. Это связано с тем, что именно персонал сегодня является главной движущей силой для достижения поставленных перед предприятием его владельцем целей и задач. При этом предложено, наибольшее внимание уделить именно исследованию учета заработной платы работников предприятий общественного питания. Все это способствует выбору направления научного исследования и свидетельствует об актуальности выбранной темы.

Ключевые слова: бухгалтерский учет, заработная плата, учет заработной платы, расчеты с заработной платой, система индивидуальной заработной платы.

Summary. An integral part of the economic activity of society over a long historical development is accounting, the rational organization of which is a prerequisite for the effective management of property catering. The article deals with the issues of organization of payroll accounting at catering establishments that require more detailed research, because in modern conditions they perform such important functions as reproductive and stimulating. In addition, the constant changes in the legal and organizational basis of accounting require a modern accountant to make timely adjustments both in the accounting procedure and in the presentation of salary information in the financial statements of catering. In today's business environment, special attention should be paid to staff catering. This is due to the fact that it is the staff today that is the main driving force for achieving the goals and objectives set by the business owner. In today's business environment, special attention should be paid to staff catering. This is due to the fact that it is the staff today that is the main driving force for achieving the goals and objectives set by the business owner. Also, due attention should be paid to the state of pay mand structural changes in such costs at catering establishments, since their share is significant in the cost of manufactured products, services rendered, etc. At the same time, it was suggested that the most attention should be paid to the study of the payroll of employees of catering establishments. All this contributes to the choice of the direction of scientific research and indicates the relevance of the chosen topic. Accounting for payroll calculations is an important part of the activities of catering companies, so the correctness and accuracy of accounting information on payroll calculations is a priority for the management staff of the enterprise. Therefore, the organization of accounting and payroll is a set of measures of the owner of the enterprise aimed at ensuring the registration of the facts of business life, summarizing them in order to obtain the necessary information for reporting and management decisions.

Keywords: accounting, salary, payroll accounting, payroll calculations, individual payroll system.

*Балацька Н.Ю.**к.т.н., доцент, докторант кафедри економіки і управління,
Харківський державний університет харчування та торгівлі**Balatska Natalia**Kharkov State University of Food Technology and Trade*

ОЦІНКА СОЦІОКУЛЬТУРНОГО ПРОСТОРУ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ РЕСТОРАННОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

EVALUATION OF SOCIO-CULTURAL SPACE OF DEVELOPMENT OF RESTAURANT BUSINESS ENTERPRISES IN UKRAINE

Анотація. У статті визначено соціокультурні чинники, що впливають на розвиток підприємств ресторанного бізнесу України, та здійснена їх оцінка. Розглянуто основні детермінанти розвитку ресторанного бізнесу в Україні. Зокрема, особливу увагу приділено дослідженню соціальних, культурних та демографічних чинників. На основі експертного оцінювання визначено перелік соціокультурних чинників та здійснено комплексне оцінювання їхнього впливу на діяльність підприємств ресторанного бізнесу. Обґрунтовано науково-методичний підхід до оцінки соціокультурного простору розвитку підприємств ресторанного бізнесу, який створює можливість установлення ступеня впливу соціокультурних чинників на розвиток підприємств сфери ресторанного бізнесу та розкриває спектр можливостей щодо перспективного врахування соціокультурних детермінант під час визначення стратегічних векторів їхнього розвитку.

Ключові слова: ресторанний бізнес, підприємство, розвиток, соціокультурний простір, соціальні чинники, культурні чинники, демографічні чинники, комплексна інтегральна оцінка.

Постановка проблеми. Підприємства ресторанного бізнесу є невід'ємною частиною ринкового середовища. Значення сфери ресторанного бізнесу постійно підвищується залежно від загального соціально-економічного розвитку країни. Процес інтенсивного розвитку і глобалізації ресторанного бізнесу в Україні як частини сервісного сектору економіки схильний до впливу багатьох чинни-

ків та пов'язаний із соціальними й економічними змінами, що відбуваються в останні три десятиліття. Індустрія ресторанного бізнесу досить чутлива до економічних і соціальних тенденцій, які є різними за силою, тривалістю та напрямом впливу. Рівень розвитку, з одного боку, виступає одним з індикаторів, що визначають якість життя населення в країні; з іншого боку, підприємницька діяльність у сфері ресторанного бізнесу забезпечує виконання цілей і завдань зростання економіки [2, с. 347].

Соціальні та культурні чинники впливають на соціально-економічний розвиток ресторанного бізнесу та включають системи переконань і практики, звичаї, традиції і поведінку всіх людей в країні, модні тенденції та ринкові трансформації, що впливають на дії і рішення щодо вибору вектору стратегічного розвитку. Соціокультурна перспектива є одним із найважливіших чинників, що впливає на вибір стратегічних цілей розвитку підприємств ресторанного бізнесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Широке коло питань розвитку ресторанного бізнесу є предметом активних наукових дискусій вітчизняних і зарубіжних учених-економістів, таких як А. Аветисова, І. Ансофф, Ф. Валента, В. Гросул, П. Друкер, О. Кузьмін, М. Мескон, О. Раєвнева, А. Садеков, В. Шатун, Н. Якименко-Терещенко, Є. Строкова та інші. Узагальнюючи наукові здобутки дослідників, можна дійти висновку, що, незважаючи на наявні напрацювання щодо ключових аспектів соціально-економічного

розвитку ресторанного бізнесу, через систематичну зміну соціокультурних пріоритетів необхідне здійснення подальших досліджень соціокультурних чинників та оцінки їхнього впливу на соціально-економічний розвиток ресторанного бізнесу.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Головним завданням соціально-економічного розвитку ресторанного бізнесу є відповіді на ключові запитання: як створити унікальну концепцію закладу ресторанного бізнесу? Як утримати постійних клієнтів та залучити нових? Як забезпечити зростання обсягів діяльності та отримати цільовий прибуток, необхідний для розвитку? Значного впливу на соціально-економічний розвиток ресторанного бізнесу набувають зміни цінностей населення. Зважаючи на це, великого значення набуває дослідження соціокультурних чинників та кількісна оцінка ступеня їхнього впливу на досягнення цільових стратегічних орієнтирів розвитку підприємств сфери ресторанного бізнесу.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є дослідження та оцінка соціокультурних чинників, які впливають на соціально-економічний розвиток підприємства ресторанного бізнесу.

Виклад основного матеріалу. Головною метою підприємства ресторанного бізнесу є досягнення конкурентних переваг у довгостроковому періоді, які забезпечуватимуть високий рівень прибутку та стабільне економічне зростання. Розвиток ринкових відносин, отримання суб'єктами господарювання права виходу у сферу ресторанного бізнесу вимагають постійного вдосконалення підходів до стратегічного управління [1, с. 121]. Конкурентна діяльність підприємств ресторанного бізнесу спрямована на повне задоволення постійно зростаючих матеріальних та духовних потреб населення. Це можливе через створення унікальних умов харчування з широкою номенклатурою послуг, зокрема таких, як послуги сомельє, гастрономічні шоу, урочиста презентація страв, бар-шоу, рибалка та кулінарне приготування у присутності гостя, караоке, знижки постійним клієнтам, виїзний кейтеринг з організа-

цією дозвілля та широким спектром різноманітних послуг [3, с. 149].

За результатами проведених опитувань учені відзначали динаміку змін цінностей населення різних країн, що торкаються релігії, гендерних ролей, трудових мотивацій, ставлення до демократії, рівня довіри в суспільстві, рівня довіри до державних інститутів, політичної участі, толерантності до інших груп, захисту навколишнього середовища та добробуту [6, с. 102].

Для ідентифікації соціокультурних чинників, які впливають на розвиток підприємств ресторанного бізнесу, було розроблено анкету, в якій респондентам було запропоновано вибрати найбільш значущі, на їхній погляд, соціальні, культурні та демографічні чинники та за 10-бальною шкалою оцінити ступінь їхнього впливу. В анкетуванні взяли участь 235 мешканців Харківської області різного віку, статі, з різним рівнем доходу та різним соціальним статусом. За результатами обробки та узагальнення анкетних даних було сформовано перелік основних чинників, які впливають на розвиток підприємств сфери ресторанного бізнесу, та розраховані середні експертні оцінки ступеня їхнього впливу.

Соціокультурний простір, в якому розвивається ресторанний бізнес, включає групу соціальних чинників, що впливають на ресторанний бізнес: соціальні класи та їхній вплив на суспільство, середній рівень реального доходу населення, багатство людей, рівень освіти, економічну нерівність, доступність освіти (безкоштовна, платна), рівень і доступ до медичної допомоги, значущість здорового способу життя в суспільстві, купівельні звички і уподобання споживачів, середній пенсійний вік (для чоловіків і жінок), особистість середнього споживача, репутацію закладів ресторанного господарства в суспільстві, конфліктність у суспільстві, схильність до стороннього впливу, громадські організації, домінування в суспільстві соціокультурних чинників Г. Хофстеде. Так, згідно з проведеним дослідженням у роботі [5] ціннісні індекси жителів України порівняно з ціннісними індексами жителів 23 європейських країн

суттєво відрізняються (рис. 1). Для європейських країн найбільш значущими цінностями є доброзичливість та універсалізм, а найменш значущими – влада і стимуляція. Для українців найбільш значущими цінностями є цінності безпеки, конформності, традиції. Безумовно, ці особливості повинні бути враховані під час визначення векторів стратегічного розвитку підприємств вітчизняного ресторанного бізнесу.

До групи культурних чинників, що впливають на ресторанний бізнес, можна віднести: модні тенденції, стиль життя, вплив соціальних мереж (блоги, тощо) порівняно із традиційними медіа (преса, телебачення, радіо), домінуючі комунікаційні технології в соціальних групах, участь у культурних заходах, музичні стилі, дизайнерські форми, творчість людей, інші детермінанти культури.

Слід відзначити, що суттєво впливають на розвиток підприємств ресторанного бізнесу в країні також демографічні чинники, до основних із яких слід віднести: темпи проросту населення в країні (регіоні), рівень народжуваності та її державну підтримку, статтєво-віковий розподіл у суспільстві, середню тривалість життя, середній склад

домогосподарств, рівень міграції населення, системи цінностей у суспільстві, домінуючі релігійні переконання у суспільстві (вплив релігійних лідерів на соціальну поведінку населення, звички харчування, пов'язані з релігією, релігійні традиції під час свят).

З метою визначення соціокультурних чинників, які найбільше впливають на розвиток підприємств ресторанного бізнесу, побудовано діаграму (рис. 2).

Аналіз даних, наведених на рис. 2, дає змогу визначити, що найбільш суттєво впливають на розвиток підприємств ресторанного бізнесу в Україні такі чинники: соціальні – $S_8, S_9, S_{11}, S_{12}, S_{14}$; культурні – K_1, K_2, K_3, K_5 ; демографічні – D_1, D_3, D_4, D_6 .

На наступному етапі для узагальнення результатів експертного оцінювання було визначено локальні показники для кожної групи чинників (соціальних, культурних та демографічних). Розрахунок здійснювався за формулою:

$$K^{R(S,K,D)} = \prod_{i=1}^n \left(\frac{\bar{O}_i^{S,K,D}}{n_i} \right)^{W_i} \quad (1)$$

де, $K^{R(S,K,D)}$ – локальний показник ступеня впливу (соціальних, культурних та демогра-

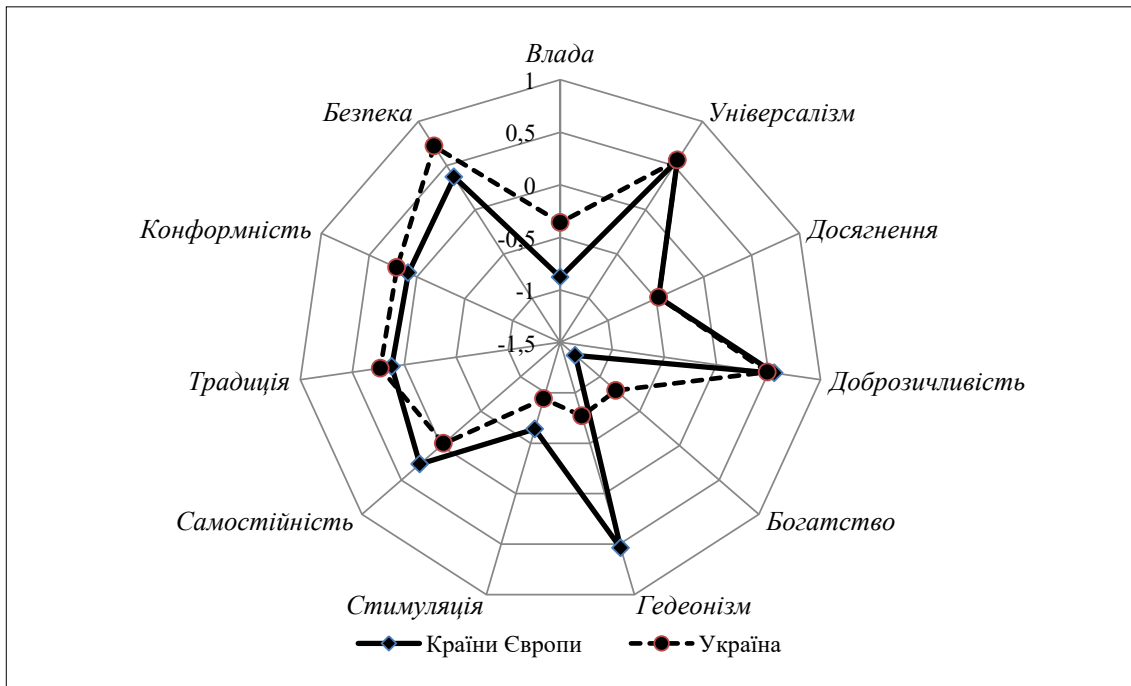

Рис. 1. Порівняння середніх значень ціннісних індексів жителів України та жителів 23 європейських країн

Джерело: розроблено на основі [7]

Експертні оцінки впливу групи соціокультурних чинників на розвиток ресторанного бізнесу в Україні

Соціальні чинники		Середня оцінка	Культурні чинники		Середня оцінка
S ₁	соціальні класи і їхній вплив на суспільство	6,2	K ₁	модні тенденції	9,8
S ₂	середній рівень реального доходу населення	9,7	K ₂	стиль життя	9,9
S ₃	багатство людей	9,5	K ₃	вплив соціальних мереж (блоги, тощо)	10
S ₄	рівень освіти	9,1	K ₄	вплив традиційних медіа (преса, телебачення, радіо)	7,4
S ₅	економічна нерівність	7,3	K ₅	домінуючі комунікаційні технології в соціальних групах	9,7
S ₆	доступність освіти (безкоштовна, платна)	5,2	K ₆	активність участі в культурних заходах	8,5
S ₇	рівень і доступ до медичної допомоги	4,3	K ₇	популярні музичні стилі	6,5
S ₈	значущість здорового способу життя в суспільстві	8,4	K ₈	популярні дизайнерські форми	8,9
S ₉	купівельні звички й уподобання споживачів	8,9	K ₉	творчість людей	7,8
			Демографічні чинники		
S ₁₀	середній пенсійний вік (для чоловіків і жінок)	7,3	D ₁	темпи приросту населення в країні (регіоні)	7,5
S ₁₁	особистість середнього споживача	8,7	D ₂	рівень народжуваності та її державна підтримка, статтєво-віковий розподіл у суспільстві	6,4
S ₁₂	репутація закладів ресторанного господарства в суспільстві	9,5	D ₃	середня тривалість життя	8,7
			D ₄	середній склад домогосподарств, рівень міграції населення, системи цінностей у суспільстві	9,2
S ₁₃	конфліктність у суспільстві	5,5	D ₅	домінуючі релігійні переконання в суспільстві (вплив релігійних лідерів на соціальну поведінку населення.)	4,3
S ₁₄	схильність до стороннього впливу	8,8	D ₆	звички харчування, пов'язані з релігією, релігійні традиції під час свят	9,8

Джерело: сформовано на основі експертних даних

фічних чинників) на розвиток підприємств ресторанного бізнесу;

$\bar{O}_i^{S,K,D}$ – одиничні середні експертні оцінки впливу j-го одиничного індикатора i-ої групи чинників (соціального, культурного та демографічного просторів);

W_i – значущість j-го одиничного індикатора оцінки соціокультурного простору діяльності підприємств ресторанного бізнесу, значення показника визначається за формулою:

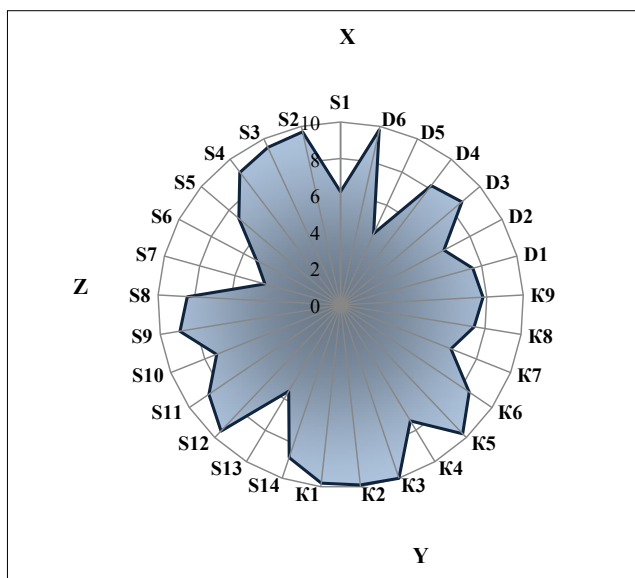
$$\omega_{(1..n)} = \frac{\sum_{j=1}^m O_{ij}}{\sum_{i=1}^m \sum_{j=1}^m O_{ij}} \quad (2)$$

Π – добуток аргументів K_i .

Аналіз отриманих значень локальних показників соціокультурного простору дає змогу дійти висновку про те, що на розвиток підприємств ресторанного бізнесу найбільший вплив мають демографічні та культурні чинники.

На наступному етапі розраховується площа профілю соціокультурного простору соціально-економічного розвитку підприємств ресторанного бізнесу в Україні за формулою:

$$S_{PC} = \frac{1}{2} \sin \frac{360^\circ}{n} \times \left(a_{n1} \times a_{1i} + \sum_{m=1}^{n-1} a_{mi} \times a_{(m+1)i} \right), \quad (3)$$

Рис. 2. Графічний профіль впливу соціокультурних чинників на розвиток підприємств ресторанного бізнесу в Україні

Джерело: розроблено на основі даних табл. 1

де S_{PC} – інтегральний показник (площа профілю) соціокультурного простору розвитку підприємств ресторанного бізнесу, коеф.;

a_{mi} – сторони профілю, коеф.;

n – кількість оцінюваних секторів.

Сторони профілю соціокультурного простору розраховуються за формулами:

$$a_1 = \sqrt{K_S^{R^2} + K_K^{R^2} - 2 \times K_S^{R^2} \times K_K^{R^2} \times \cos \frac{360^0}{n}} \quad (4)$$

$$a_2 = \sqrt{K_K^{R^2} + K_D^{R^2} - 2 \times K_K^{R^2} \times K_D^{R^2} \times \cos \frac{360^0}{n}} \quad (5)$$

$$a_3 = \sqrt{K_D^{R^2} + K_S^{R^2} - 2 \times K_D^{R^2} \times K_S^{R^2} \times \cos \frac{360^0}{n}} \quad (6)$$

де $K^{R(S,K,D)}$ – локальний показник ступеня впливу (соціальних, культурних та демографічних чинників) на соціально-економічний розвиток підприємств ресторанного бізнесу;

n – кількість груп соціокультурних чинників;

Для інтерпретації значень інтегрального показника оцінки соціокультурного простору розвитку підприємств ресторанного бізнесу розроблено шкалу (табл. 3). Обґрунтування інтервалів значень інтегрального показника оцінки соціокультурного простору розвитку підприємств ресторанного бізнесу (S_{PC}) здійснюється на основі узагальненої оцінки середніх величин. Для цього визначаються мінімальні та максимальні межі значень інтегрального показника оцінки соціокультурного простору розвитку підприємств ресторанного бізнесу, а величина інтервалу (μ) для лінгвістичної оцінки розраховується на основі формули [8, с. 142]:

$$\mu = \frac{S_{PC_{max}} - S_{PC_{min}}}{1 + 3,32 \times \text{Lg}(n)}$$

де, $S_{PC_{min}}$, $S_{PC_{max}}$ – відповідно мінімальні та максимальні значення інтегрального показ-

Таблиця 2

Значення локальних показників соціокультурного простору ресторанного бізнесу України

Показники соціокультурного простору	Значення, коеф.
Локальний показник впливу соціальних чинників	0,568
Локальний показник впливу культурних чинників	0,959
Локальний показник впливу демографічних чинників	1,291

Джерело: розраховано автором

Таблиця 3

Шкала лінгвістичної оцінки інтегрального показника оцінки соціокультурного простору розвитку підприємств ресторанного бізнесу

Формалізація діапазонів значень	Діапазон значень	Ступінь впливу
$[S_{PC_{min}}; S_{PC_{min}} + \mu]$	$[S_{PC} \leq 0,667]$	низький
$[S_{PC_{min}} + \mu; S_{PC_{min}} + 2\mu]$	$[0,668 < S_{PC} < 1,233]$	суттєвий
$[S_{PC_{min}} + 2\mu; S_{PC_{max}}]$	$[1,234 \geq S_{PC}]$	високий

Джерело: складено на основі [4]

ника оцінки соціокультурного простору розвитку підприємств ресторанного бізнесу, коеф.;

n – кількість груп соціокультурних чинників, відповідно яких здійснювалася оцінка соціокультурного простору розвитку підприємств ресторанного бізнесу.

За результатами проведених розрахунків визначено, що інтегральний показник соціокультурного простору для підприємств ресторанного бізнесу становить 0,811, що, відповідно до розробленої шкали оцінки (табл. 3), свідчить про суттєвий вплив соціокультурних чинників на розвиток підприємств ресторанного бізнесу.

Висновки і пропозиції. Розвиток підприємств ресторанного бізнесу України здійснюється під впливом широкого спектру чинників зовнішнього середовища. Ураховуючи галузеву специфіку сфери ресторанного бізнесу, суттєвий вплив мають соціокультурні чинники, що актуалізує питання визначення ступеня їхнього впливу. Запропонований науково-методичний підхід до оцінки соціокультурного простору розвитку підприємств ресторанного бізнесу ґрунтується на методі латентно-структурного аналізу, зосереджує у собі локальні комплексні оцінки трьох груп соціокультурних чинників (соціальних, культурних та демографічних), дає змогу встановити сприятливість впливу кожного з них та розкриває спектр можливостей врахування соціокультурних детермінант під час визначення стратегічних векторів розвитку підприємств ресторанного бізнесу.

Література:

1. Аветисова А.О. Ресторанні мережі: конкурентні переваги, проблеми, перспективи розвитку. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2013. № 28. С. 117–123.
2. Ананьєв О.М., Сьомко О.В. Один з підходів до оцінки економічної привабливості та ефективності бізнес-проектів створення (реструктуризації) підприємств ресторанного господарства. *Вісник Львівської комерційної академії*, 2005. Вип. 38. С. 345–350.
3. Андрушків В.М., Кузьмін О.Є. Основи менеджменту: методологічні положення та прикладні механізми. Тернопіль: ЛІЛЕЯ, 2007. 292 с.

4. Кіндрацька Г.І., Білик М.С., Загородній А.Г. Економічний аналіз: теорія і практика: підручник / за ред. А.Г. Загороднього. Львів: Магнолія Плюс, 2006. 428 с.
5. Магун В., Руднев М. Жизненные ценности населения: сравнение Украины с другими европейскими странами. *Украинское общество в европейском пространстве*. Київ: Суспільство, 2007. 246 с.
6. Панкова Ю.М. Особливості впливу соціокультурних чинників на розвиток транснаціональних компаній як сучасної форми міжнародного бізнесу. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм»*. 2016. Вип. 5, С. 100–103.
7. Тромпенаарс Ф., Хэмпден-Тернер Ч. Национально-культурные различия в контексте глобального бизнеса. Мн.: ООО «Попурри», 2004. 528 с.
8. Фишберн П. Теория полезности для принятия решений. М.: Наука, 1978. 352с.

References:

1. Avetysova A. O. (2013) Restoranni merezhi: konkurentni perevahy, problemy, perspektyvy rozvytku [Restaurant networks: competitive advantages, problems, prospects]. *Visnyk sotsialno-ekonomichnykh doslidzhen*, no. 28, pp. 117-123.
2. Ananiev O. M., Somko O. V. (2005) Ody n z pidkhodiv do otsinky ekonomichnoi pryvablyvosti ta efektyvnosti biznes-proektiv stvorennia (restrukturyzatsii) pidpriemstv restorannoho hospodarstva [One approach to assessing the economic attractiveness and effectiveness of business projects for the creation (restructuring) of restaurant businesses]. *Visnyk Lvivskoi komertsii noi akademii*, no. 38, pp. 345-350.
3. Andrushkiv V. M., Kuzmin O. Ye. (2007) Osnovy menedzhmentu: metodolohichni polozhennia ta prykladni mekhanizmy [Fundamentals of management: methodological provisions and applied mechanisms]. Ternopil: LILEIA.
4. Kindratska H. I., Bilyk M. S., Zahorodnii A. H. (2006) Ekonomichnyi analiz: teoriia i praktyka [Economic analysis: theory and practice]. Lviv: Mahnoliia Plus.
5. Magun V., Rudnev M. (2007) Zhiznennnye cennosti nasele-nija : sravnenie Ukrainy s drugimi evropejskimi stranami. *Ukrainskoe obshhestvo v evropejskom prostranstve* [Life values of the population: comparison of Ukraine with other European countries. Ukrainian society in the European space]. Kyiv. Suspil'stvo.
6. Pankova Yu. M. (2016) Osoblyvosti vplyvu sotsiokulturnykh chynnykiv na rozvytok transnatsionalnykh kompanii yak suchasnoi formy mizhnarodnoho biznesu [Features of the influence of social and cultural factors on the development of transnational companies and modern forms of international business.]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriiia «Mizhnarodni vidnosyny. Ekonomika. Krainoznavstvo. Turyzm»*, vol. 5, pp. 100-103.
7. Trompenaars F., Hjempden-Terner Ch. (2004) Nacion-al'no-kul'turnye razlichija v kontekste global'nogo biznesa [National-cultural differences in the context of global business]. Mn. : ООО «Popurri».
8. Fishbern P. (1978) Teorija poleznosti dlja prinjatija reshenij [The theory of utility for decision making]. M.: Nauka.

Аннотация. В статье определены социокультурные факторы, которые влияют на развитие предприятий ресторанного бизнеса Украины, и осуществлена их оценка. Рассмотрены основные детерминанты развития ресторанного бизнеса в Украине. В частности, особое внимание уделено исследованию социальных, культурных и демографических факторов. На основе экспертной оценки определен перечень социокультурных факторов и осуществлена комплексная оценка их влияния на деятельность предприятий ресторанного бизнеса. Обоснован научно-методический подход к оценке социокультурного пространства развития предприятий ресторанного бизнеса, на основе которого возможно определение степени влияния социокультурных факторов на развитие предприятий сферы ресторанного бизнеса и раскрытие спектра возможностей по учету социокультурных детерминант при определении стратегических векторов их развития.

Ключевые слова: ресторанный бизнес, предприятие, развитие, социокультурное пространство, социальные факторы, культурные факторы, демографические факторы, комплексная интегральная оценка.

Summary. The social aspects of the development of the restaurant business enterprises are investigated in the article. It is substantiated that the process of intensive development and globalization of the restaurant business in Ukraine as part of the service sector of the economy is prone to many factors and is associated with social and economic changes. It is determined that the restaurant business industry is quite sensitive to economic and social trends, which vary in strength, duration and direction of influence. The main determinants of the development of the restaurant business in Ukraine are considered. The social and cultural factors of G. Hofstede were analyzed; the value indices of the population of Ukraine were calculated and compared with the value indices of the population of 23 European countries. In particular, special attention is paid to the study of social, cultural and demographic factors. It is found that benevolence and universalism are the most important values for European countries and power and stimulation are the least significant; for the Ukrainians, the most important values are the values of safety, conformity, tradition. The list of socio-cultural factors that have a significant impact on the development of the restaurant business enterprises in Ukraine is determined on the basis of an expert poll of the Kharkiv region residents. On the basis of the developed methodological toolkit, individual average expert assessments of each socio-cultural factor were calculated, and a local assessment of the socio-cultural space of activity of restaurant business enterprises by groups of social, cultural and demographic factors was made. Three sectoral graphical profiles of the influence of socio-cultural factors on the development of restaurant business enterprises in Ukraine have been constructed. The scientific and methodological approach to a comprehensive assessment of the sociocultural space of development of restaurant business enterprises is substantiated, which makes it possible to establish the degree of influence of sociocultural factors on the development of restaurant business enterprises and reveal a range of possibilities for perspective consideration of sociocultural determinants in determining strategic vectors of their development.

Keywords: restaurant business, enterprise, development, sociocultural space, social factors, cultural factors, demographic factors, comprehensive integrated assessment.

Дорожкіна Г.М.

*к.е.н., доцент,
доцент кафедри менеджменту,
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського*

Dorozhkina Ganna

Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University

Сухомлин Л.В.

*к.т.н., доцент,
доцент кафедри менеджменту,
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського*

Sukhomlyn Larysa

Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University

Орлова К.О.

*магістр,
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського*

Orlova Kateryna

Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University

УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВОЮ СТІЙКІСТЮ МЕТАЛУРГІЙНОГО ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ РИЗИКУ ТА НЕВИЗНАЧЕНОСТІ

MANAGEMENT OF METALLURGICAL ENTERPRISE FINANCIAL STABILITY UNDER RISK AND UNCERTAINTY CONDITIONS

Анотація. Статтю присвячено проблемі гарантування фінансової стійкості металургійного підприємства шляхом прийняття ефективних стратегічних управлінських рішень. На сучасному етапі розвитку економіки гарантією успіху підприємства є стратегічне управління ризиками, тому необхідне регулярне застосування економічних моделей та інструментів для їх ідентифікації, оптимізації та моніторингу. У зв'язку з цим запропоновано застосування математичного методу для вивчення оптимальних стратегій в іграх. На основі детальної діагностики фінансового стану підприємства побудовані матриці гри та ризиків, а також розраховані критерії прийняття оптимальних рішень: критерій Байеса; критерій Лапласа; критерій Вальда; критерій Севіджа; критерій Гурвіца та критерій Ход-

жа-Лемана. Результати дослідження дають змогу вирішити проблему вибору найкращих стратегічних рішень на основі апарату теорії ігор в умовах невизначеності та ризику.

Ключові слова: стратегічне управління, ризик, невизначеність, модель теорії ігор, критерії прийняття рішень.

Постановка проблеми. Методи дослідження та зниження невизначеності залишаються актуальною темою для вивчення та застосування під час розроблення стратегії розвитку підприємства. В умовах ринкового механізму регулювання економіки об'єктивно виникають причини, що приводять до ускладнення прийняття управлінських рішень. Розширюються масштаби та

різноманітність економічних і соціальних процесів, більш складними та розгалуженими стають фінансові, організаційні, технічні та соціальні зв'язки. За таких умов необхідний пошук нових підходів для забезпечення фінансового оздоровлення і розвитку промисловості [1, с. 61]. Зростає значущість стратегічного управління, що зумовлено розвитком конкуренції, адже ефективне рішення – це основна передумова забезпечення конкурентоспроможності підприємства. Підвищення якості формування стратегічних рішень стає можливим за рахунок використання системи стратегічного управління, адекватної умовам його функціонування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз методологічних проблем, що виникають під час вивчення процесу стратегічного управління в умовах невизначеності, передбачає використання результатів, отриманих вітчизняними та закордонними вченими. Низка важливих загальнотеоретичних і практичних положень, необхідних для розкриття сутності процесу прийняття рішень, був обґрунтований у наукових працях математиків, психологів, філософів, фахівців управління – Р. Акоффа, Б.В. Бірюкова, Н. Вінера, В.М. Глушкова, Дж. Фон Неймана, Г.І. Рузавіна, Г. Саймона та У.Р. Ешбі. Питання управлінських рішень в умовах невизначеності досліджували й вітчизняні науковці, такі як І.О. Бланк, В.В. Вітлінський, Т.І. Коробчук, О.Г. Макачук, А.В. Шегда та ін. [2, с. 542].

Мета статті. Метою статті, беручи до уваги новітні тенденції розвитку вітчизняної та світової економіки, а також теорії управління, є розроблення концептуальних положень та пропозицій щодо прийняття стратегічних управлінських рішень в умовах ризику та невизначеності на прикладі діяльності металургійного підприємства.

Виклад основного матеріалу. Глобалізація, нестабільність світової економічної системи, фінансові кризи та політичні розбіжності диктують необхідність розроблення нових підходів до організації управління фінансами, адекватних умовам зовнішнього середовища та галузевим особливос-

тям його функціонування. Ця необхідність проявляється на великих системоутворюючих підприємствах, до яких належать і підприємства, що займаються виробництвом металургійної продукції. Постійно зростаюча конкуренція вимагає розвитку в галузі стратегічного управління. Стратегічне управління та планування ризиків активно використовується у практиці іноземних підприємств [3, с. 110]. Управління ризиками необхідно здійснювати у межах системного та процесного підходів з урахуванням специфіки галузі, з використанням сучасних методів стратегічного управління. Проблема оцінки ризиків фінансово-господарської діяльності підприємств набуває самостійного прикладного значення як важлива складова частина практики управління.

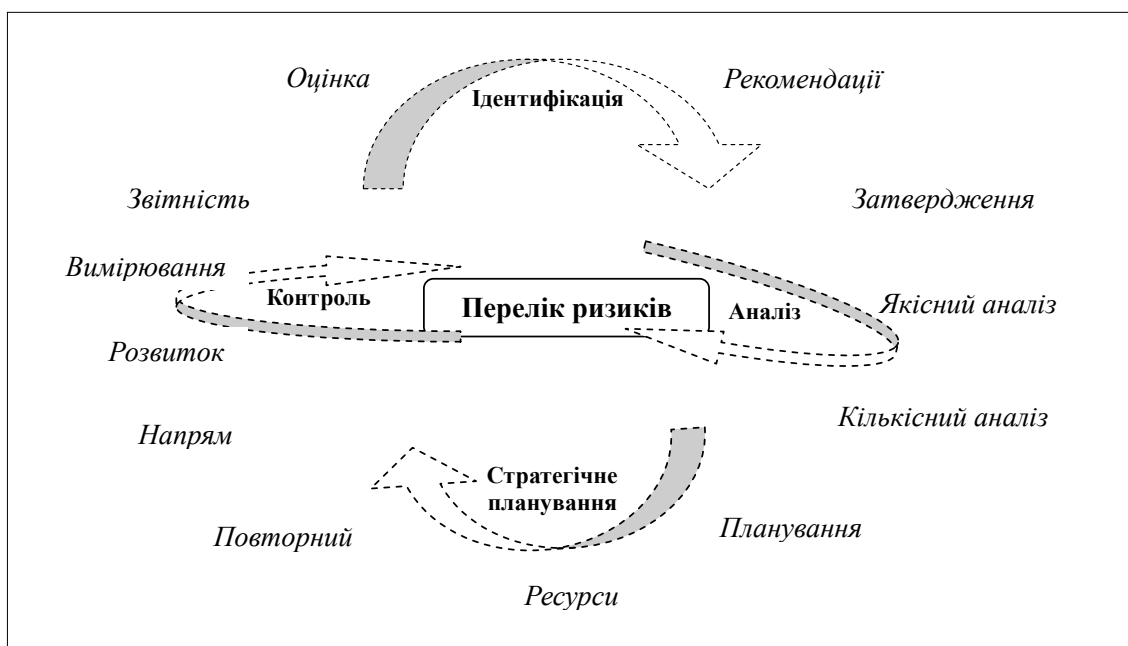
Уперше використовувати ризик як оцінку частини невизначеності, яку можливо оцінити кількісно, запропонував Франк Найт у монографії «Ризик, невизначеність і прибуток» (Risk, Uncertainty and Profit, 1921). Теорія прийняття рішень в умовах ризику та невизначеності ґрунтується на вихідних положеннях (рис. 1).

У фінансах під ризиком розуміється варіативність доходу. Методологія безперервного процесу управління ризиками підприємства зображена на рис 2.

Діяльність металургійних підприємств пов'язана із певними ризиками та ситуаціями, які погано контролюються або не контролюються зовсім. Ризики, які з'являються, можуть призвести до погіршення фінансового стану та зниження економічної ефективності. У зв'язку із посиленням конкурентних та кризових відносин зростає інтерес до теорії ігор – математичного методу вивчення оптимальних стратегій в іграх. Теорія ігор – розділ математичної економіки, що досліджує вирішення конфліктів між гравцями та оптимальність їхніх стратегій [4, с. 8]. Теорія ігор здатна допомогти у розбудові ефективних стратегій і тактик у менеджменті, управлінському обліку, даючи змогу вибрати кращі варіанти з урахуванням уявлень про інших учасників, їхніх ресурсних можливостей та потенціалу, а також можливих учинків з урахуванням наявних ризиків. Актуаль-

<i>Вихідні положення теорії прийняття рішень в умовах ризику та невизначеності</i>
Об'єкт ухвалення рішення чітко детермінований і за ним відомі основні з можливих факторів ризику
Щодо об'єкта прийняття рішення вибраний показник, який найкращим чином характеризує ефективність цього рішення
Щодо об'єкта прийняття рішення вибраний показник, що характеризує рівень його ризику
Є кінцева кількість альтернатив прийняття рішення
За кожним поєднанням альтернатив прийняття рішень і ситуацій розвитку події може бути визначений кінцевий показник ефективності рішення
Щодо кожної із ситуацій, що розглядаються, можлива або неможлива оцінка ймовірності її реалізації
Вибір рішення здійснюється за найкращою із розглянутих альтернатив

Рис. 1. Теорія прийняття рішень в умовах ризику та невизначеності

Рис. 2. Безперервний процес стратегічного управління ризиками

ність запропонованої теорії також зумовлена зростанням інтересу українських підприємств до теорії ігор як до інструменту прийняття стратегічних рішень за підвищення рівня конкуренції на ринку в умовах ризику та невизначеності, що передбачає оптимальність та ефективність прийняття рішення на математичній основі. Уперше математичні аспекти та застосування теорії були викладені у класичній книзі Дж. Фон Неймана та

О. Моргенштерна «Теорія ігор і економічна поведінка» (1944 р.).

Припустимо, що особа, яка приймає рішення на металургійному підприємстві ПрАТ «Полтавський ГЗК», має визначити такий рівень поточної ліквідності, за якого значення коефіцієнта рентабельності є оптимальним за можливих коливань коефіцієнту ліквідності. В умовах політичної та економічної нестабільності величина короткостроко-

вих зобов'язань необхідної для розрахунку коефіцієнта поточної ліквідності схильна до різноманітних ризиків змінення у більший бік. Поставлене завдання сформульоване на базі показників, які використовуються міжнародним рейтинговим агентством Moody's для оцінки підприємств металургійної галузі. Для вирішення завдання необхідно послідовно виконати:

- розрахунок заданих коефіцієнтів у часовому проміжку;
- отримання регресійного рівняння, що описує ступінь залежності управляючого параметру від необхідного;
- генерацію масиву рішень;
- розрахунок матриць гри і ризиків.

Перед здійсненням розрахунків коефіцієнтів необхідно визначити формули, які виглядають таким чином:

$$P = \phi \cdot 2p \cdot 2355 / \phi \cdot 1p \cdot 1300, \quad (1)$$

$$L = \phi \cdot 1p \cdot 1195 / \phi \cdot 1p \cdot 1695, \quad (2)$$

Далі на основі даних фінансової звітності ПрАТ «Полтавський ГЗК» [5] та формул 1–2 можливо здійснити розрахунок коефіцієнтів (табл. 1).

Таблиця 1
Розрахунок застосовуваних фінансових коефіцієнтів

Період	Рентабельність	Ліквідність
4 квартал 2016	-0,0261	0,8615
1 квартал 2017	-0,0430	0,8246
2 квартал 2017	-0,0332	0,8388
3 квартал 2017	-0,0567	0,8007
4 квартал 2017	-0,0181	1,0031
1 квартал 2018	0,0160	1,0551
2 квартал 2018	0,0202	1,0430
3 квартал 2018	0,0261	1,0097

Показники коефіцієнтів таблиці 1 свідчать про те, що досліджуване підприємство має кризові прояви. Наступним кроком необхідно скласти регресійне рівняння, що описує залежність між розглянутими коефіцієнтами:

$$y = a + b \cdot x, \quad (3)$$

де y – коефіцієнт рентабельності, x – рівень поточної ліквідності; a та b – коефіцієнти регресійного рівняння, які необхідно розрахувати.

Для знаходження коефіцієнтів у формулі 3 необхідно вирішити систему рівнянь виду:

$$\begin{cases} a \cdot n + b \cdot \sum x = \sum y, \\ a \cdot \sum x + b \cdot \sum x^2 = \sum xy \end{cases}, \quad (4)$$

де n – кількість періодів.

Підставивши дані таблиці 1 у формулу 4, отримуємо систему:

$$\begin{cases} a \cdot 8 + b \cdot (-0,16) = 6,58, \\ a \cdot (-0,16) + b \cdot 0,00743 = -0,14 \end{cases}. \quad (5)$$

У результаті обчислень отримано, що $a = 1,0321$, $b = 4,0291$; підставивши значення у формулу 3, отримуємо регресійне рівняння:

$$y = 1,0321 + 4,029x, \quad (6)$$

За допомогою отриманого показника можна згенерувати масив альтернативних рішень та розрахувати відносно точне значення, яке вийде за зміни керованого параметра. Для вибору рівня оптимального рівня коефіцієнта поточної ліквідності розглянуті його значення на проміжку від -0,06 до 0,04 з кроком 0,02; таким чином, вийде шість варіантів рішень. Цей проміжок вибраний на підставі даних таблиці 1, де найменше значення показника становило 0,0567 одиниць, а найбільше – 0,0160 одиниць. За допомогою отриманого рівняння складена матриця гри, де кожний елемент сформований за такими правилами (табл. 2):

– якщо фактичне значення коефіцієнта строго більше від планового, то до матриці заноситься коефіцієнт рентабельності, розрахований за фактичним значенням;

– якщо фактичне значення коефіцієнта менше від планового, то до матриці заноситься коефіцієнт рентабельності, розрахований як середнє арифметичне планового і фактичного значення.

Ці правила запропоновані насамперед для того, щоб урізноманітнити елементи матриці, і на практиці можуть змінюватися. Матриця ризиків необхідна для знаходження критерію Севіджа. На етапі планування матриця складається для того, щоб отримати загальну картину щодо управління ключовими ризиками процесу. Крім того, у загальному разі наявність матриці дає змогу оптимально розподіляти ресурси і вибудову-

Таблиця 2

Матриця гри

		Фактичні значення					
		-0,06	-0,04	-0,02	0	0,02	0,04
Планові значення	-0,06	0,79	0,87	0,95	1,03	1,11	1,19
	-0,04	0,83	0,87	0,95	1,03	1,11	1,19
	-0,02	0,87	0,91	0,95	1,03	1,11	1,19
	0	0,91	0,95	0,99	1,03	1,11	1,19
	0,02	0,95	0,99	1,03	1,07	1,11	1,19
	0,04	0,99	1,03	1,07	1,11	1,15	1,19

Таблиця 3

Матриця ризиків

		Фактичні значення					
		-0,06	-0,04	-0,02	0	0,02	0,04
Планові значення	-0,06	0,20	0,16	0,12	0,08	0,04	0
	-0,04	0,16	0,16	0,120	0,08	0,04	0
	-0,02	0,12	0,12	0,12	0,08	0,04	0
	0	0,08	0,08	0,08	0,08	0,04	0
	0,02	0,04	0,040	0,04	0,04	0,04	0
	0,04	0	0	0	0	0	0

Таблиця 4

Результати розрахунків критеріїв прийняття оптимальних рішень для ПрАТ «Полтавський ГЗК»

	Критерії					
	1	2	3	4	5	6
-0,06	0,95	0,99	0,79	0,20	0,95	0,88
-0,04	0,96	0,99	0,83	0,16	0,97	0,90
-0,02	0,97	1,01	0,87	0,12	0,9	0,93
0	1,00	1,03	0,91	0,08	1,02	0,96
0,02	1,03	1,05	0,95	0,04	1,04	1
0,04	1,07	1,093	0,99	0	1	1,04

вати правильну послідовність пріоритетів. Її елементи розраховуються за формулою:

$$r_{ij} = \beta_j - \alpha_{ij} \geq 0, \quad (7)$$

де r_{ij} – елемент матриці ризиків в i -тому рядку j -го стовпця, β_j – максимально можливе значення за фактом; α_{ij} – відповідний елемент матриці.

Відповідно до формули 7 сформована матриця ризиків (табл. 3). Планові та фактичні значення альтернативи 0,04 за будь-якого результату є безризиковими, що свідчить про безальтернативність вибору цього параметра як найкращого. Однак на практиці навряд чи вийде таке просте рішення, тому необхідно продовжити процес пошуку оптимального рішення.

Далі можна приступати до безпосереднього розрахунку значень критеріїв та при-

йняття рішення. Розраховано такі коефіцієнти: критерій Байеса, критерій Лапласа, критерій Вальда, критерій Севіджа, критерій Гурвіца, критерій Ходжа-Лемана. Повний перелік формул для розрахунків можна знайти у [6, с. 64]. Використавши ці формули для розрахунку коефіцієнтів, були отримані такі результати та вибрані найкращі рішення (табл. 4).

Закінчивши всі обчислення, можна приймати рішення. Усі критерії визначають варіант значення коефіцієнта поточної ліквідності 0,04. Отримані дані після оцінки наслідків прийнятого рішення можуть відправитися в базу даних для подальшого повторного використання під час вирішення такого завдання.

Висновки і пропозиції. Однією з проблем стратегічного управління є проблема

формування ефективних рішень в умовах невизначеності та ризику. Ефективне управлінське рішення, розраховане на стратегічну перспективу, має задовольнити багато суперечливих критеріїв. Для вирішення багато-критеріального завдання вибрана проблема прийняття рішень за управління економічними параметрами металургійного підприємства. Вирішено завдання, що демонструє застосування теорії ігор як ефективної математичної моделі для прийняття стратегічних управлінських рішень. Для програмної реалізації вирішення завдання можна запропонувати концепцію програми, яка б «розуміла» завдання сформульованої проблеми та вибирала необхідні дані на серверах підприємства, самостійно пропонуючи оператору рішення.

Література:

1. Коновал В.В. Стратегічне управління підприємствами легкої промисловості. *Вісник ХНУ*. 2011. № 2. С. 61–64.
2. Юдович А.С., Деліні М.М. Процес прийняття управлінських рішень в умовах невизначеності на прикладі ТОВ «Ласуня». *Економіка і суспільство*. 2016. № 7. С. 542–545.
3. Беднарська О.Р. Стратегічне та оперативне планування ризиків діяльності машинобудівних підприємств. *Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту КНЕТУ*. 2009. № 1. С. 110–119.
4. Авдеева Н.С. Теорія ігор як метод розробки стратегії узгодження державної політики в сфері інновацій та економічної безпеки. *Інформаційно-аналітичне забезпечення*

ефективності діяльності підприємств у контексті економічної безпеки в умовах інтеграції в ЄС: матеріали міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., 11 жовтня 2016 р. Київ.: КНУТД, 2016. С. 8–10.

5. Офіційний сайт Держкомстату України. URL: <http://smida.gov.ua> (дата звернення: 09.10.2019).
6. Кушлик-Дивульська О.І., Кушлик Б.Р. Основи теорії прийняття рішень: навчальний посібник. Київ: НТУУ «КПІ», 2014. 94 с.

References:

1. Konoval V. V. (2011) Stratehichne upravlinnia pidpriemstvamy lehkoї promyslovosti [Strategic Management of Light Industry Enterprises]. *Bulletin of KhNU*, no. 2, pp. 61–64.
2. Yudovych A. S., Delini M. M. (2016) Protses pryiniattia upravlinskykh rishen v umovakh nevyznachenosti na prykladі TOV «Lasunia» [The process of making managerial decisions in uncertainty on the example of LLC «Lasunya»]. *Economy and society*, no. 7, pp. 542–545.
3. Bednarska O. R. (2009) Stratehichne ta operatyvne planuvannya ryzykiv diialnosti mashynobudivnykh pidpriemstv [Strategic and operational risk planning of machine-building enterprises]. *Bulletin of the Chernivtsi Trade and Economic Institute of KNET*. no. 1, pp. 110–119.
4. Avdieieva N. E. (2016) Teoriia ihor yak metod rozrobky stratehii uzgodzhennia derzhavnoi polityky v sferi innovatsii ta ekonomichnoi bezpeky [Game theory as a method of developing a policy strategy for aligning innovation and economic security]. *Proceedings of the Informatsiino-analitychne zabezpechennia efektyvnosti diialnosti pidpriemstv u konteksti ekonomichnoi bezpeky v umovakh intehtratsii v ES (Ukraine, Kiev, October 11, 2016)*, Kiev: KNUITD, pp. 8–10.
5. Ofitsiynyi sait Derzhkomstatu Ukrainy [Official site of the State Statistics Committee of Ukraine]. Available at: <http://smida.gov.ua> (accessed 9 October 2019).
6. Kushlyk-Dyvulska O. I., Kushlyk B. R. (2014) *Osnovy teorii pryiniattia rishen* [Fundamentals of decision theory]. Kiev: NTUU «KPI». (in Ukrainian)

Аннотация. Стаття посвящена проблеме обеспечения финансовой устойчивости металлургического предприятия путем принятия эффективных управленческих решений. На современном этапе развития экономики гарантией успеха предприятия является стратегическое управление рисками, поэтому необходимо регулярное применение экономических моделей и инструментов для их идентификации, оптимизации и мониторинга. В связи с этим предложено применение математического метода для изучения оптимальных стратегий в играх. На основе детальной диагностики финансового состояния предприятия построены матрицы игры и рисков, а также рассчитаны критерии принятия оптимальных решений: критерий Байеса; критерий Лапласа; критерий Вальда; критерий Сэвиджа; критерий Гурвица и критерий Ходжа-Лемана. Результаты проведенного исследования позволяют решить проблему выбора лучших стратегических решений на основе аппарата матричной теории игр в условиях неопределенности и риска.

Ключевые слова: стратегическое управление, риск, неопределенность, модель теории игр, критерии принятия решений.

Summary. Taking into account the latest trends in the national and world economy development, the purpose of the article is to develop conceptual provisions and proposals for management decisions in conditions of risk and uncertainty by applying the mathematical method of game theory on the example of metallurgical enterprise. The theoretical and methodological basis of the study was the fundamentals and applied scientific works of domestic and foreign scientists in the field of management, as well as statistical and regulatory materials governing economic sustainability and economic activity of the metallurgical enterprise PJSC «Ferrexpo Poltava GOK». Based on a detailed diagnosis of the enterprise financial condition the game and risk matrices were built and the criteria for making optimal decisions are calculated: Bayes criterion; Laplace criterion; Wald criterion; Savage criterion; Hurwitz criterion and Hodge-Lehman criterion. For solving the problem was consistently performed: calculation of set coefficients in the time interval; obtaining a regression equation describing the degree of dependence of the control parameter on the required; generation of an array of solutions; calculation of game matrices and risks. In the process of research, the following theoretical and practical results were obtained that determine scientific novelty: clarified the concepts of «risk» and «uncertainty»; the initial principles of the theory of strategic decision-making under conditions of risk and uncertainty are determined; substantiated the interest of metallurgical enterprises in the face of increased competition and the manifestation of crisis phenomena in the practical application of the mathematical method of studying optimal strategies in games; substantiated the need for development in the field of strategic enterprise management; a mechanism has been developed for assessing the financial stability of an enterprise based on the calculation of current liquidity and profitability ratios; proposed alternative solutions for compiling a matrix of games and risks; was calculated of criteria for evaluating the effectiveness of the enterprise strategy in uncertain conditions; was established that the study of quantitative characteristics obtained using various formal methods is the most fruitful approach to decision-making problems in the face of uncertainty.

Keywords: strategic management, risk, uncertainty, game theory model, decision-making criteria.

Кирилко Н.М.

*старший викладач кафедри менеджменту,
Київський національний університет технологій та дизайну*

Kyrylko Natalia

Kyiv National University Technology and Design

Цалко Т.Р.

*к.е.н., доцент,
Київський національний університет технологій та дизайну*

Tsalko Tatiana

Kyiv National University Technology and Design

ОЦІНКА РІВНЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА-ЕКСПОНЕНТА

EVALUATION OF THE LEVEL OF INNOVATIVE DEVELOPMENT ENTERPRISES-EXHIBITOR

Анотація. У статті проаналізовано поняття інноваційного розвитку підприємства. На основі наукових праць українських та зарубіжних учених, присвячених дослідженню оцінки інноваційного розвитку з урахуванням участі підприємства-експонента у виставковій діяльності, зосереджено увагу на основних чинниках його інноваційної спрямованості. У статті висвітлені проблемні питання щодо оцінки інноваційного розвитку підприємства-експонента – учасника виставкових заходів. Наведено алгоритм оцінки рівня його інноваційного розвитку, який складається з семи основних етапів. Розглянуто показники виміру ресурсної та процедурної складових частин інноваційного розвитку підприємства-експонента. Визначено характеристику показників: матеріально-технічного забезпечення, фінансових ресурсів, трудового потенціалу, технологічної та інформаційної складових частин, нематеріальних активів. Також було розглянуто такі складники: інтерфейсові та організаційно-управлінські та поняття інноваційної культури. Проведено розподіл градацій інноваційної активності підприємства-експонента за діапазонами. Запропоновано матрицю вибору стратегії для визначення рівня інноваційного розвитку підприємства-експонента.

Ключові слова: виставкові заходи, підприємство-експонент, інноваційний розвиток, етапи алгоритму оцінки рівня інноваційного розвитку, ресурсний складник, процедурний

складник, інноваційна активність, інноваційний потенціал.

Постановка проблеми. Сучасні реалії сьогодення спрямовують до пошуку нових компромісних та змістовних рішень щодо діяльності підприємств-експонентів, які здійснюють виробництво наукоємної продукції для подальшої участі у виставкових заходах. Від рівня, масштабу і характеру створення інновацій в усіх напрямках діяльності залежить ефективність підприємства-експонента, можливість досягнення стійкого розвитку.

Інноваційний потенціал підприємства-експонента є локомотивом його подальшого розвитку. Дослідження наявного інноваційного розвитку сприяє виявленню резервів підвищення ефективності його використання.

Науково-теоретична та практична важливість питань, пов'язаних із проблематикою побудови та реалізації алгоритму оцінки рівня інноваційного розвитку підприємства-експонента, зумовила актуальність, мету та завдання дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання визначення оцінки інноваційного розвитку підприємства розглядаються в публікаціях та наукових дискусіях україн-

ських та зарубіжних науковців: Л.Л. Антоноука [2], І. Ансофа [3], Н.С. Ілляшенка [7; 8], М. Потрера [11], П. Друкера [6], А. Гриньова [5], А.О. Касич [9] та ін.

Зокрема, П. Друкер вважає, що інновації на підприємстві починаються з аналізу наявного потенціалу з метою його ефективного використання [6].

Слід зауважити, що науковці М.Є. Рогоза та К.Ю. Вергал [13] стверджують, що інноваційний розвиток – це здатність підприємства (суб'єкта господарювання) динамічно розвиватися за допомогою сформованої системи власних ресурсів і за рахунок використання наявного і/або можливого комплексу відповідних (конкретних) дій (заходів) у часі, спрямованих на розроблення, впровадження (ефективне, результативне), подальшу модифікацію нововведень [13, с. 18].

Варто погодитись із дослідником С. Ілляшенко, який акцентує увагу на понятті інноваційного розвитку як процесі господарювання, що спирається на безупинний пошук і використання нових способів і сфер реалізації потенціалу підприємств у мінливих умовах зовнішнього середовища у межах вибраної місії та прийнятої мотивації діяльності і пов'язаний з модифікацією наявних і формуванням нових ринків збуту [7].

Слід зазначити, що підприємство-експонент, на якому джерелом розвитку є інновації, де відбувається потужне розгортання інноваційних процесів і впровадження нововведень, спрямоване на постійний інноваційний розвиток.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз наведених напрацювань [1–11], присвячених питанням оцінки рівня інноваційного розвитку підприємства-експонента, дає змогу стверджувати, що ці питання нині розглянуті недостатньо і досить фрагментарно та мають актуальне значення, а тому потребують проведення ґрунтовних досліджень у цьому напрямі.

Метою статті є визначення градацій рівня інноваційної активності підприємства – учасника виставкових заходів та їхніх характеристик за допомогою проведення оцінки рівня його інноваційного розвитку.

Виклад основного матеріалу. На основі опрацьованих наукових праць зарубіжних та українських учених [1; 4; 6; 8; 9; 12], присвячених дослідженню оцінки рівня інноваційного розвитку підприємства-експонента, розроблено алгоритм, який передбачає проходження таких етапів:

1. Вибір бази порівняння (підприємства-експонента – еталону).

2. Вибір підприємств-експонентів – об'єктів аналізу з метою визначення ступеня відповідності їхнього інноваційного розвитку оптимальному рівню (рівню підприємства-еталону).

3. Виділення основних внутрішніх та зовнішніх елементів інноваційного розвитку та вибір показників їх оцінки.

4. Визначення найвагоміших одиничних показників ІРПЕ на підставі даних експертного опитування; розрахунок вагомості окремих складників інноваційного розвитку.

5. Згортання одиничних показників у групові з використанням теорії бажаності і врахуванням вагомості одиничних показників, визначеної на попередньому етапі.

6. Визначення комплексного показника інноваційного розвитку підприємства-експонента на основі групових показників з урахуванням вагомості окремого складника розвитку.

7. Порівняння підприємств-експонентів, які аналізуються, з еталоном, та визначення рівня їхнього інноваційного розвитку щодо інноваційного потенціалу підприємства-експонента – еталону.

Першим етапом дослідження є складання переліку показників оцінки. При цьому пропонуємо проаналізувати ресурсну та процедурну складові частини інноваційного розвитку та звести їх у єдиний показник-характеристику потенційних можливостей організації з урахуванням коефіцієнтів вагомості.

Показники оцінки ресурсної та процедурної складових частин ІР наведено відповідно у табл. 1.

Отже, під час визначення показників оцінки ресурсної складової частини інноваційного потенціалу за основу було взято кла-

Показники виміру ресурсної та процедурної складових частин ІРПЕ

Найменування показника	Характеристика
<i>Ресурсний складник</i>	
<i>1. Матеріально-технічне забезпечення</i>	
1.1. Інтенсивність оновлення обладнання для проведення НДДКР	кількісна
1.2. Рівень інформатизації робіт, пов'язаних з НДДКР	якісна
1.3. Ступінь використання виробничої потужності	якісна
1.4. Рівень матеріального забезпечення виконання інноваційних завдань	якісна
<i>2. Фінансові ресурси</i>	
2.1. Частка інноваційних витрат у загальному обсязі витрат підприємства (питома вага витрат на НДДКР, на придбання засобів виробництва, обладнання й устаткування, на маркетинг та рекламу, на організаційно-управлінські інновації тощо)	кількісна
2.2. Частка прибутку підприємства, спрямована на НДДКР, придбання нової техніки та технологій	кількісна
2.3. Співвідношення залучених та власних ресурсів на проведення інновацій	кількісна
2.4. Річний приріст інноваційних витрат підприємства-експонента	кількісна
<i>3. Складова «трудова потенціал»</i>	
3.1. Рівень професіоналізму науково-технічного персоналу	якісна
3.2. Відсоток науково-технічного персоналу, що підвищив кваліфікацію	якісна
3.3. Рівень винахідницької (раціоналізаторської) активності	якісна
<i>4. Технологічна складова</i>	
4.1. Рівень прогресивності технологій	якісна
4.2. Рівень прогресивності продукції	якісна
4.3. Питома вага нових технологій, освоєних у поточному році, в загальній кількості технологічних процесів	кількісна
4.4. Частка щорічного оновлення продукції (частка нової або суттєво вдосконаленої продукції у загальному обсязі ТП)	кількісна
4.5. Співвідношення інноваційних продуктів та інноваційних технологічних процесів на підприємстві-експоненті	кількісна
<i>5. Інформаційна складова</i>	
5.1. Рівень використання інформаційних технологій	якісна
5.2. Якість зовнішніх комунікаційних систем та засобів зв'язку	якісна
5.3. Ступінь повноти отримуваної інформації	якісна
5.4. Ступінь відповідності наявних інформаційних фондів інноваційним завданням підприємства-експонента	якісна
<i>6. Складова «нематеріальні активи»</i>	
6.1. Наявність баз даних, баз знань, в т.ч. власної розробки	якісна
6.2. Наявність автоматизованих проектів (комп'ютерних програм), в т.ч. розроблених власними силами	якісна
<i>Процедурна складова</i>	
<i>1. Складова «мотиваційний механізм»</i>	
1.1. Відповідність системи морального заохочення цілям інноваційного розвитку	якісна
1.2. Відповідність системи матеріального стимулювання інноваційним завданням підприємства-експонента	якісна
1.3. Рівень відповідності винагороди працівників результатам інноваційної діяльності, до якої вони залучені	якісна
1.4. Міра узгодженості матеріальних та моральних інструментів заохочення	якісна
<i>2. Складова «інноваційна культура»</i>	
2.1. Рівень сприймання нововведень підприємства-експонента	якісна
2.2. Можливість вільного обміну ідеями та пропозиціями	якісна
2.3. Ступінь усвідомлення інновацій як головних цінностей	якісна
2.4. Ступінь відповідності регламенту організації її інноваційним завданням	якісна
2.5. Існування сприятливого творчого клімату на підприємстві-експоненті	якісна
<i>3. Організаційно-управлінська складова</i>	
3.1. Рівень відповідності організаційної структури інноваційній стратегії підприємства-експонента	якісна
3.2. Ступінь відповідності методів управління інноваційним завданням	якісна
<i>4. Інтерфейсна складова</i>	
4.1. Швидкість технологічних змін у галузі	якісна
4.2. Рівень інноваційної активності основних конкурентів	якісна
4.3. Наявність постачальників необхідних ресурсів	якісна

Джерело: складено авторами на основі [3; 6; 7; 8; 9; 10; 11]

сифікацію ресурсів інноваційного розвитку підприємства, запропоновану А. Гриньовим [5, с. 152], але організаційно-управлінська складова частина, яку науковець також відносить до складу інтелектуального потенціалу поряд із кадровою, буде врахована під час оцінки процедурного складника ІРПЕ, оскільки вона швидше характеризує умови використання ресурсів, аніж сама є одним з інноваційних ресурсів. Крім того, до переліку ресурсів додається інформаційний складник, оскільки в сучасних умовах глобалізації та інтенсифікації інноваційної діяльності успішність такої діяльності багато в чому залежить від своєчасності, повноти отриманої інформації та здатності організації до обробки цієї інформації та її використання в цілях інноваційного розвитку. Показники процедурного складника характеризують міру сприятливості внутрішніх умов, що склалися на підприємстві-експоненті, та умов зовнішнього середовища для перетворення інноваційних ідей в інноваційний продукт за допомогою наявних у розпорядженні підприємства-експонента інноваційних ресурсів.

Наступним етапом після складання переліку показників оцінки рівня інноваційного розвитку є проведення експертного опитування з метою їхнього ранжування за ступенем важливості і впливу на узагальнюючий показник. При цьому мінімальний ранг присвоюється найвпливовішому показникові відповідного складника інноваційного розвитку, визначеному кожним експертом. Для підтвердження узгодженості думок експертів розраховуються коефіцієнти конкордації за кожним складником, а потім на підставі отриманих значень вагомості одиничних показників оцінки визначаються найсуттєвіші з них. На цьому етапі за допомогою експертів оцінюється вплив кожної групи показників у межах ресурсної та процедурної складових частин та безпосередньо самих цих складників на значення комплексного показника ІРПЕ (визначається вагомість групових показників та складників потенціалу).

Для розрахунку коефіцієнтів конкордації необхідно використовувати такі формули (1):

$$W = \frac{12 \sum_{i=1}^n (R_i - \bar{R})}{m^2 (n^3 - n) - \sum_{j=1}^m (t_j^3 - t_j)} \quad (1),$$

де W – коефіцієнт конкордації;

R_i – сума рангових оцінок експертів за кожним показником;

$\bar{R}$ – середня сума рангів для всіх показників;

m, n – відповідно число експертів і показників;

t_j – кількість однакових рангів, виставлених кожним експертом.

При цьому $\bar{R}$ розраховується за формулою:

$$\bar{R} = 0,5 \cdot m \cdot (n + 1) \quad (2)$$

Під час оцінки суттєвості зазначених коефіцієнтів визначено, що чим ближче до одиниці наближається коефіцієнт конкордації, тим більш узгодженими є думки експертів.

Підтвердженням істотності коефіцієнта конкордації є його оцінка за критерієм Пірсона χ^2 . Якщо $\chi^2_{\text{розр.}} > \chi^2_{\text{табл.}}$, то коефіцієнт конкордації є істотним за ступеня свободи $f=n-1$ та заданого рівня значущості $\alpha=0,01$.

Розрахункове значення χ^2 визначається за формулою:

$$\chi^2_{\text{розр.}} = W \cdot m \cdot (n - 1) \quad (3)$$

Після підтвердження істотності коефіцієнта конкордації визначаємо вагомість показників усіх складників інноваційного потенціалу підприємства. Коефіцієнт вагомості одиничних показників розраховується за формулою:

$$a_i = \frac{m \cdot n - R_i}{0,5 \cdot m \cdot n \cdot (n - 1)} \quad (4)$$

За умови однакової вагомості всіх показників якості:

$$a_i = \frac{1}{n} \quad (5)$$

На другій стадії проводиться згортання одиничних показників, визначених за шкалою бажаності, у групові показники за формулою середньої арифметичної зваженої з урахуванням вагомості кожного з одиничних показників у їхній групі:

$$I_j = \sum_{i=1}^n a_i \cdot d_i, \quad (6)$$

де: i – номер одиничного показника, $i=1, 2, \dots, n$;

j – номер групового показника;

I_j – груповий показник за j -ою групою;
 d_i – рівень бажаності i -го показника;
 a_i – вагомість i -го одиничного показника в j -ій групі показників.

$$Kr = \sum_{k=1}^i I_j \cdot a_j, \quad (7)$$

де: K_r – показник ресурсного складника;
 j – номер елемента ресурсного складника ($j=1, 2, \dots, m$);

I_j – груповий показник за j -ою групою ресурсного складника;

a_j – вагомість j -ої групи ресурсного складника.

$$Kp = \sum_{k=1}^i I_k \cdot a_k, \quad (8)$$

де: K_p – показник процедурного складника;
 k – номер елемента процедурного складника ($k=1, 2, \dots, l$);

I_k – груповий показник за k -ою групою процедурного складника;

a_k – вагомість k -ої групи процедурного складника.

Комплексний показник інноваційного розвитку *ІРПЕ* визначається за формулою:

$$IPPE = K_r \cdot a_r + K_p \cdot a_p \quad (9)$$

де: a_r та a_p – відповідно вагомості ресурсного та процедурного складників.

Під час визначення коефіцієнтів вагомості ресурсної та процедурної складових частин необхідно враховувати, на якій стадії інноваційного циклу перебуває підприємство-експонент. На етапі створення інновацій переважають чинники ресурсного складника, тоді як на останніх стадіях інноваційного циклу, коли підприємство-експонент впроваджує нововведення, зростає вагомість процедурних факторів.

Визначення відносного рівня стратегічних капіталовкладень в інновації як одного з найголовніших чинників, що визначає активність підприємства-експонента в інноваційній сфері. Оцінка фінансового складника проводиться також у межах розрахунку інтегрального показника ІРПЕ як одного з ресурсних чинників, що визначають його рівень. Варто зауважити, що фінансові ресурси забезпечують умови реалізації усіх інших елементів інноваційного розвитку, тому доцільно не лише визначити фактич-

ний рівень фінансування інноваційного розвитку на підприємстві-експоненті, але й ступінь достатності коштів, які спрямовуються на інновації, потребам інноваційного розвитку.

Обов'язково необхідно враховувати вплив зовнішніх можливостей та загроз на рівень інноваційної активності підприємства-експонента, а саме виставкової діяльності. У межах пропонованого підходу передбачається, що цей вплив буде врахований під час оцінки рівня ІРПЕ, тобто вважаємо, що чинники зовнішнього середовища побічно впливають на інтенсивність інноваційної діяльності підприємства-експонента через вплив на формування та використання потенціалу підприємства-експонента та вибір стратегії.

Отже, ґрунтуючись на викладеному вище, інноваційну активність підприємства-експонента можна навести такою функціональною залежністю:

$$I_{AIE} = f(R, U, KB_i, ВД), \quad (10)$$

де I_{AIE} – інноваційна активність підприємства-експонента;

R – ресурсний потенціал підприємства та внутрішні умови його використання;

U – управління стратегічним розвитком підприємства-експонента;

KB_i – стратегічні капіталовкладення в інновації;

$ВД$ – виставкова діяльність та інші зовнішні можливості підприємства-експонента.

Для визначення рівня інноваційної активності підприємства-експонента пропонуємо використовувати такі градації (табл. 2).

Якщо $I_{AIE} = 2$, то це означає, що підприємство-експонент має потужний інноваційний потенціал, який дає змогу максимально реалізувати стратегічні можливості інноваційного розвитку підприємства-експонента та отримувати максимальний прибуток від участі у виставковій діяльності.

Нижче наведено матрицю вибору стратегії інноваційного розвитку підприємства-експонента (рис. 1) з метою участі у виставкових заходах.

Низький рівень (1, 4) інноваційного розвитку підприємства-експонента, а саме нестача власних коштів, несприятливість до нововведень, приводить відповідно до

повної відсутності бажання або дуже низьких можливостей його участі у виставковій діяльності. Слід зазначити, що в цьому

разі підприємство втрачає перспективу до швидкого знаходження партнерів та інвесторів, збільшення кількості потенційних

Інноваційна діяльність	Виставкова діяльність		
	1. низький <i>низький</i>	2. низький <i>середній</i>	3. низький <i>високий</i>
	4. середній <i>низький</i>	5. середній <i>середній</i>	6. середній <i>високий</i>
	7. високий <i>низький</i>	8. високий <i>середній</i>	9. високий <i>високий</i>

Рис. 1. Матриця вибору стратегії інноваційного розвитку підприємства-експонента

Джерело: розроблено авторами

Таблиця 2

Розподіл градацій інноваційної активності підприємства-експонента

№ діапазону	Діапазон	Характеристика діапазону
1,4	$0 \leq I_{APE} \leq 0,4$ дуже низька інноваційна активність	Представники підприємства відвідують виставкові заходи як потенційні споживачі інформації. Відсутність фінансових та організаційних можливостей для інноваційного розвитку. Недостатність інформації щодо просування та збуту нової продукції. Необхідно переглянути загальну політику розвитку підприємства.
7	$0,41 < I_{APE} \leq 0,7$ низька інноваційна активність	Підприємство-експонент створило нову продукцію і прийняло один раз участь у виставкових заходах. Слабкі фінансові та організаційні потужності для подальшого інноваційного розвитку. Необхідно переглянути політику виставкової діяльності в контексті інноваційного розвитку підприємства
2,5	$0,71 < I_{APE} \leq 1$ середня інноваційна активність	Підприємство-експонент створює нову продукцію і прийняло декілька раз участь у виставкових заходах. Недостатні фінансові та організаційні та виробничі потужності для подальшого інноваційного розвитку. Спостереження за конкурентами. Необхідно переглянути політику виставкової діяльності в контексті інноваційного розвитку підприємства
8	$1,01 < I_{APE} \leq 1,3$ вище середнього інноваційна активність	Постійне спостереження за конкурентами. Підприємство-експонент є інноваційно-активним. Створює нову продукцію і приймає декілька раз на рік участь у виставкових заходах. Недостатні фінансові та організаційні та виробничі потужності. Активний пошук потенційних споживачів та інвесторів для подальшого інноваційного розвитку і участі у виставкових заходах.
3,6	$1,31 < I_{APE} \leq 1,7$ висока інноваційна активність	Постійне спостереження за конкурентами. Підприємство-експонент створює нову інноваційну продукцію і постійно приймає участь у виставкових заходах з метою її комерціалізації. Достатні фінансові та організаційні та виробничі потужності. Інноваційний пошук для подальшого інноваційного розвитку та участі у виставкових заходах.
9	$1,71 < I_{APE} \leq 2$ – дуже висока інноваційна активність	Високий інноваційний розвиток та постійне спостереження за конкурентами. Підприємство-експонент є лідером галузі, постійно створює нову інноваційну продукцію і стабільно приймає участь у виставкових заходах в тому числі у закритих. Високі фінансові, організаційні та виробничі потужності. Укладання угод під час виставкових заходів та в поствиставковий період щодо збуту нової продукції та купівлі прогресивних технологій і обладнання. Пошук інвесторів, новаторів та лідерів ринку.

Джерело: складено авторами на основі [3; 6; 7; 8; 9; 10; 11]

споживачів, виходу з кризи і подолання банкрутства. Діапазон може коливатись в межах $0 \leq I_{APE} \leq 0,4$, що характеризує його дуже низьку інноваційну активність.

За середнього рівня (2, 5) інноваційного розвитку підприємства-експонента великі витрати нововведення, недостатня підтримка держави, нестача інформації про нові технології та високий економічний ризик у процесі створення та просування інновацій під час одноразової участі у ВЗ.

Діапазон характеризує його низьку виставкову активність. Підприємству необхідно переглянути виставкову політику підприємства для збільшення його виставкової активності з метою швидкого знаходження партнерів та інвесторів, збільшення кількості потенційних споживачів, розширення сегментів на ринку.

Коли діапазон виставкової та інноваційної діяльності підприємства-експонента становить у межах $0,71 < I_{APE} \leq 1$, рівень є середнім, що підтверджує частково його виправдану інноваційну активність. Необхідно проводити такі заходи: постійні маркетингові дослідження та спостереження за конкурентами, пошук потенційних споживачів, партнерів та інвесторів.

Високий рівень (3, 6) інноваційного розвитку підприємства-експонента не завжди окупається у зв'язку з нестачею необхідної інформації про ринки збуту. Ще одним чинником щодо низької активності у виставковій діяльності підприємства-експонента є досить високий ризик щодо самої участі у ВЗ, а саме слабка організація участі підприємства-експонента, відсутність кваліфікованого персоналу щодо професійного представлення новітньої продукції, тривалий термін окупності участі у ВЗ та пасивності укладання довгострокових угод.

За середнього рівня (4) виставкової діяльності, коли підприємство-експонент бере періодично участь у ВЗ, не враховуючи потужності конкурентів, має нестачу інформації про новітні технології та обладнання. У такому разі інноваційна активність може бути низькою. Участь у ВЗ є невиправданою. Необхідно переглянути інноваційну політику підприємства-експонента, врахову-

ючи всі ризики участі у ВЗ та його конкурентоспроможність.

Створення новітньої продукції, коли потужності підприємства мають високий рівень інноваційної діяльності (6), не завжди виправдовують участь у ВЗ. Статус виставкового заходу не відповідає вимогам підприємства-експонента. Підприємству-експоненту необхідно переглянути тематику та відповідність виставкового заходу.

Під час участі підприємства-експонента у світових та міжнародних виставкових заходах за рівнем представлення наукових здобутків не враховано його низький рівень інноваційної діяльності. Підприємство не є лідером ринку чи галузі, участь у ВЗ є невиправданою (7). Рекомендовано: по-перше, переглянути інноваційну політику підприємства, по-друге, придбати новітнє обладнання та перспективні технології, по-третє, провести оцінку конкурентних переваг та виробничих потужностей, по-четверте, активізувати пошук інвесторів для подальшого інноваційного розвитку з метою постійної участі у ВЗ.

У разі високого рівня виставкової діяльності спостерігається середній рівень інноваційної діяльності підприємства-експонента (8). Це дає можливість стверджувати, що підприємство постійно бере участь у виставкових заходах для пошуку нових інноваційних рішень та комерціалізації інновацій, але термін окупності є тривалим у зв'язку з недостатнім укладенням довгострокових контрактів. Необхідно посилити інформаційний та маркетинговий складники.

Дуже високий рівень (9) виставкової діяльності та інноваційного розвитку підприємства-експонента спостерігається за постійного інноваційного пошуку. Діапазон становить $1,71 < I_{APE} \leq 2$. Підприємство є лідером галузі або прагне до цього. Активно бере участь у ВЗ, постійно оцінюються конкурентні переваги та фінансові можливості, переглядаються інноваційні рішення, завдяки чому створюється і презентується нова інноваційна продукція. Метою участі підприємства-експонента у виставкових заходах інноваційного спрямування є пошук нових ідей, новаторів, лідерів ринку

з метою комерціалізації продукції та отримання додаткових прибутків партнерів та інвесторів.

Висновки і пропозиції.

Для подолання бар'єрів на шляху впровадження та комерціалізації інновацій підприємство-експонент повинно враховувати такі принципи:

– *по-перше*, створення певної групи креативних фахівців. Керівництву необхідно ретельно підходити до виявлення та подальшого об'єднання креативних особистостей. Креативність є здатністю до дивергентного мислення, позитивно впливає на продукування та впровадження інноваційних ідей;

– *по-друге*, використання матеріальних та нематеріальних методів мотивації персоналу дає змогу підвищити ефективність застосування інноваційного процесу загалом на підприємстві-експоненті;

– *по-третє*, планування та контроль за виконанням тактичних та стратегічних планів інноваційної політики, використовуючи спеціально розроблені критерії оцінки;

– *по-четверте*, постійно переглядати виставкову політику підприємства-експонента для подальшого пришвидшення «процесу витягування» та просування інноваційної нової продукції за умови участі у ВЗ з метою її комерціалізації та отримання максимального прибутку.

Література:

1. Анисимов Ю.П., Пешкова І.В., Солнцева Е.В. Методика оцінки інноваційної діяльності підприємства. *Інновації*. 2006. № 11. С. 49–55.
2. Антонюк Л.Л., Поручник А.М., Савчук В.С. Інновації : теорія, механізм розробки та комерціалізації : монографія / за ред. Антонюка О.Л. Київ : КНЕУ, 2003. 394 с.
3. Ансофф І. Стратегическое управление. Москва : Экономика, 1989. 303 с.
4. Бондаренко С.А. Сучасні принципи формування механізму інноваційного розвитку промислового підприємства. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2015. В. 1 (56), С. 129–136.
5. Гриньов А. В. Стратегія інноваційного розвитку підприємства : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : 08.06.01. Донецьк, 2004. 37 с.
6. Drucker, P.F. The discipline of innovation. Harvard Business School Publishing. Product Number 3480. 2000. 294 p.
7. Ілляшенко Н.С. Організаційно-економічні засади інноваційного маркетингу промислових підприємств : монографія. Суми : СумДУ, 2011. 192 с.
8. Ілляшенко С.М., Біловодська О.А. Управління інноваційним розвитком промислових підприємств: монографія. Суми: Університетська книга, 2010. 281 с.

9. Касич А.О., Назарова М.В., Климович Т.А. Інноваційна продукція як основа підвищення конкурентоспроможності підприємств України. *Держава та регіони: науково-виробничий журнал*. 2008. № 2. С. 66–69.
10. Кирилко Н.М., Гуріна Н.Д. Вибір стратегії участі підприємства у виставкових заходах. *Електронне наукове фахове видання «Економіка. Управління. Інновації» Житомирський державний університет ім. Івана Франка*. Випуск № 2 (12), 2014. 12с. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/eui_2014_2_22.pdf (дата звернення: 29.10.2019).
11. Porter M.E. Ranking National Innovative Capacity: Findings from the National Innovative Capacity Index: the Global Competitiveness Report 2003–2004, X Sala-i-Martin (ed.) / M. E. Porter, S. Stern. – New York : Oxford University Press, 2004. 384 p.
12. Ткаченко Т.І., Дупляк Т.П. Виставковий бізнес : монографія. Київ : КНТЕУ, 2016. 244 с.
13. Рогоза М.Є. Вергал К.Ю. Стратегічний інноваційний розвиток підприємств: моделі та механізми: монографія. Полтава: ПВВ ПУЕТ, 2011. 136 с.

References:

1. Anysymov Yu. P., Peshkova Y. V., Solntseva E. V. (2006) *Metodyka otsenky ynnovatsyonnoi deiatelnosti predpriyatiya* [Methods of evaluation of enterprise innovation activity] *Innovation*. vol. 11, pp. 49–55.
2. Antoniuk L. L., Poruchnyk A. M., Savchuk V. S. (2003) *Innovatsii : teoriia, mekhanizm rozrobky ta komertsializatsii* [Innovation: theory, mechanism of development and commercialization] Kyiv : KNEU.
3. Ansoff Y. (1989) *Statehycheskoe upravlenye* [Strategic management] Moskva : Ekonomika. (in Russian)
4. Bondarenko S. A. (2015) *Suchasni pryntsyypy formuvannia mekhanizmu innovatsiinoho rozvytku promyslovoho pidpriemstva*. [Modern principles of formation of mechanism of innovative development of industrial enterprise] *Visnyk sotsialno-ekonomichnykh doslidzhen*. vol. 1 (56), pp. 129–136.
5. Hrynov A. V. (2004) *Stratehiia innovatsiinoho rozvytku pidpriemstva* [Stratehiia innovatsiinoho rozvytku pidpriemstva] (PhD Thesis), Donetsk.
6. Drucker P. F. (2000) *The discipline of innovation*. Harvard Business School Publishing. Product Number 3480.
7. Illiashenko N. S. (2011) *Orhanizatsiino-ekonomichni zasady innovatsiinoho marketynhu promyslovykh pidpriemstv* [Organizational and economic principles of innovative marketing of industrial enterprises] Sumy : SumDU.
8. Illiashenko S. M., Bilovodska O. A. (2010) *Upravlinnia innovatsiinym rozvytkom promyslovykh pidpriemstv* [Management of innovative development of industrial enterprises]: monohrafiia. Sumy: Universytetska knyha.
9. Kasich A. O., Nazarova M. V., Klimovich T. A. (2008) *Innovative products as a basis for increasing the competitiveness of Ukrainian enterprises*. [Innovative products as a basis for increasing the competitiveness of Ukrainian enterprises] *Countries and regions: a scientific and production journal*. vol. 2, pp. 66–69.
10. Kyrylko N. M., Hurina N. D. (2014) *Vybir stratehii uchasti pidpriemstva u vystavkovykh zakhodakh*. [Choosing a strategy for company participation in exhibitions] *Elektronne naukove fakhove vydannia «EKONOMIKA. UPRAVLINNIA. INNOVATSII» Zhytomyrskyi derzhavnyi universytet im. Ivana Franka*. vol. 2 (12). Available at: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/eui_2014_2_22.pdf. (accessed 29 October 2019).
11. Porter M. E. (2004) *Ranking National Innovative Capacity: Findings from the National Innovative Capacity Index: the Global*

- Com-petitiveness Report 2003–2004, X Sala-i-Martin (ed.) / M. E. Porter, S. Stern. New York : Oxford University Press.
12. Tkachenko T. I., Dupliak T. P. (2016) Vystavkovyi biznes [Exhibition Business]: monohrafiia. Kyiv : KNTEU.
13. Rohoza M. Ye. Verhal K. Yu. (2011) Stratehichnyi innovatsiinyi rozvytok pidpriemstv: modeli ta mekhanizmy: monohrafiia. [Strategic Innovative Enterprise Development: Models and Mechanisms] Poltava: RVV PUET.

Аннотация. В статье проанализировано понятие инновационного развития предприятия. На основе обработанных научных работ украинских и зарубежных ученых, которые посвящены исследованию оценки инновационного развития, с учетом участия предприятия-экспонента в выставочной деятельности, сосредоточено внимание на основные факторы его инновационной направленности. В статье рассмотрены проблемные вопросы оценки инновационного развития предприятия-экспонента – участника выставочных мероприятий. Представлен алгоритм оценки уровня его инновационного развития, состоящий из семи основных этапов. Проанализированы показатели измерения ресурсной и процедурной составляющих инновационного развития предприятия-экспонента. Определены характеристики показателей материально-технического обеспечения, финансовых ресурсов, трудового потенциала. Также были рассмотрены составляющие: организационно-управленческая, информационная и технологическая, интерфейса, нематериальные активы, инновационная культура. Проведено распределение градаций инновационной активности предприятия-экспонента по диапазонам. Предложена матрица выбора стратегии для определения уровня инновационного развития предприятия-экспонента.

Ключевые слова: выставочные мероприятия, предприятие-экспонент, инновационное развитие, этапы алгоритма оценки уровня инновационного развития, ресурсная составляющая, процедурная составляющая, инновационная активность, инновационный потенциал.

Summary. The current conditions of complex transformational changes and transformations in the economy lead to the search for new compromise and meaningful solutions for the activities of the exhibiting companies. In order to continue the life cycle of industrial enterprises development, it is necessary to strengthen the innovation direction for further participation in exhibition events in order to promote new types of products and services. The purpose of the article is to formulate a method for determining the evaluation of innovative development of the exhibiting company. The concept of "the level of innovative development of the enterprise" is analyzed in the article. In our opinion, the level of innovative development of the exhibition company should be understood as a state of innovative climate and innovative culture, the perception of innovation by both specialists of the enterprise and potential consumers at the exhibition and post-exhibition stages of exhibition events. The concept of "innovative development of enterprise" is analyzed in the article. On the basis of the researched works of Ukrainian and foreign scientists, devoted to the research of evaluation of innovative development, taking into account the participation of the exhibition company in the exhibition activity, the main factors of its innovative orientation are concentrated. The article highlights the problematic issues regarding the evaluation of the innovative development of the exhibiting company – participant of exhibition events. The algorithm of estimation of level of its innovative development which consists of seven basic stages is presented. Indicators of measurement of resource and procedural components of innovative development of the exhibiting enterprise are considered. The characteristics of logistics, financial resources, labor potential, technological and information components, intangible assets, innovative culture, organizational and managerial and interface components have been determined. The gradations of innovative activity of the exhibiting enterprise by ranges are distributed. The matrix of strategy selection for determining the level of innovative development of the enterprise-participant of exhibition events is offered. The application of the proposed methodology described in this article will allow you to make effective decisions to improve the level of innovative development of the exhibiting company, as well as to identify the existing tools of its innovation processes.

Keywords: exhibition activities, exhibitor company, innovative development, stages of the algorithm of estimation of the level of innovative development, resource component, procedural component, innovative activity, innovative potential.

Маказан Е.В.

*к.э.н., доцент,
доцент кафедры менеджмента и бизнес администрирования,
Запорожский национальный университет*

Makazan Eugene

Zaporizhzhya National University

Россинская Л.В.

*аспирант,
Запорожский национальный университет*

Rossinskaya Lika

Zaporizhzhia National University

ОСОБЕННОСТИ ВНЕДРЕНИЯ ЛОГИСТИЧЕСКОГО ПОДХОДА В УПРАВЛЕНИИ МАШИНОСТРОИТЕЛЬНЫМИ ПРЕДПРИЯТИЯМИ УКРАИНЫ

FEATURES OF IMPLEMENTATION OF THE LOGISTIC APPROACH IN MANAGEMENT OF MACHINE-BUILDING ENTERPRISES OF UKRAINE

Аннотация. В статье определены особенности внедрения логистического подхода в управлении машиностроительными предприятиями Украины. Проанализированы основные факторы внешней среды, оказывающие влияние на развитие машиностроительного комплекса, обоснована необходимость внедрения логистического подхода в управлении предприятиями машиностроения для обеспечения конкурентоспособности отрасли в условиях интеграции украинской экономики в мировое хозяйство. Определены основные этапы подготовки к внедрению логистического управления на предприятиях машиностроительного комплекса. На примере действующего машиностроительного предприятия (ЧАО «ЗТР») обоснована необходимость внедрения логистического подхода к управлению, а также исследована организационная готовность предприятия к внедрению логистического подхода и определен уровень внедрения логистики на предприятии.

Ключевые слова: машиностроение, логистика, логистическое управление, эффективность управления.

Постановка проблемы. Изменение внешнеэкономического курса украинского госу-

дарства привело к стратегически важным изменениям для большинства предприятий машиностроительной отрасли, исторически ориентированных на рынок стран СНГ. Обострение конкурентной борьбы как на внешних, так и на внутренних рынках выдвинуло новые требования к эффективности управления, поскольку в сложившейся ситуации успех предприятия на рынке невозможен без применения инновационных управленческих технологий, таких как логистический подход, успешно применяемый лидерами мирового машиностроения. В то же время на большинстве украинских машиностроительных предприятий на момент исследования использовался классический подход к управлению, обуславливающий снижение конкурентоспособности предприятий и усиление негативных последствий внешних угроз, что актуализировало потребность предприятий машиностроительной отрасли в научно обоснованных рекомендациях по внедрению логистического подхода в управление предприятиями машиностроения.

Анализ последних исследований и публикаций. Исследования теоретических и

практических аспектов логистики в целом и логистического управления в частности вызывают обоснованный научный интерес как зарубежных (Д.Дж. Бауерсокс, А.Г. Белоусов, А.М. Гаджинський, Д.Дж. Клосс, Л.Б. Миротина и др.), так и украинских (Л.В. Балабанова, Н.Н. Бонь, Г.И. Бритченко, Н.С. Брохун, Р.С. Гаманко, А.Г. Кальченко, О.В. Комелина, И.М. Пальчик, В.Л. Пилюшенко, А.В. Череп, Н.И. Чухрай и др.).

В то же время анализ последних исследований и публикаций показывает, что значительная часть научных работ либо посвящена исследованиям теоретических аспектов логистического управления, либо рассматривает логистическое управление в узком значении, например, «логистическое управление поставками», «логистическое управление закупками» и т.д.

Выделение не решенных ранее частей общей проблемы. Принимая во внимание результаты предыдущих исследований, следует отметить, что требуют дополнительного исследования особенности внедрения логистического управления на предприятия машиностроительной отрасли в существующих экономических условиях.

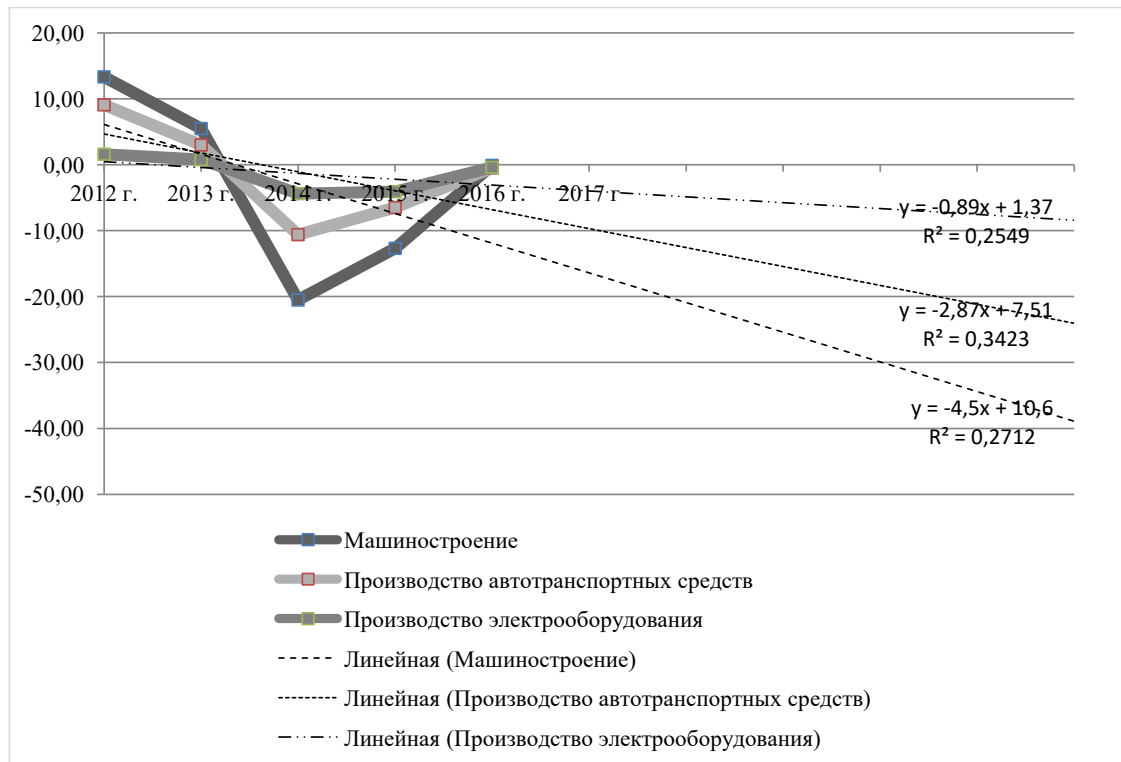
Цель статьи. Главной целью этой работы является выявление особенностей при внедрении логистического подхода в управление машиностроительными предприятиями.

Изложение основного материала. Вторая декада XXI столетия для предприятий украинской машиностроительной отрасли охарактеризовалась значительными вызовами внешней среды. Усиление негативных тенденций глобализационных процессов в украинской экономике обусловило значительное обострение конкурентной борьбы как на внешних, так и на внутренних рынках, а политический кризис 2013–2014 гг. и его последствия, выразившиеся в реализации значительного числа внешнеполитических и внешнеэкономических рисков, выявили основные слабости предприятий машиностроительного комплекса, в том числе – значительные недостатки экспортной структуры сбыта машиностроительных предприятий, импортозависимость, а также отсутствие управленческих технологий,

способных обеспечить конкурентный успех на мировом рынке. Негативное действие внешнеполитических и внешнеэкономических факторов значительно усложнило, а зачастую – исключило возможность экономических отношений украинских и российских предприятий, в то время как целый ряд украинских предприятий авиационной, высокотехнологической, энергетической и транспортной отраслей исторически был ориентирован на производство товаров для российского рынка. Для некоторых предприятий доля российского экспорта в структуре произведенной продукции по состоянию на 2014 год достигала 95% (например, ЧАО «ЗТР», ЧАО «Мотор-Сич»). Высокие показатели износа материальных фондов, недостаточно эффективные подходы к управлению, значительная деформация географической структуры сбыта в условиях действия негативных внешнеполитических и внешнеэкономических факторов привели к тому, что в 2016 году значительная часть промышленных предприятий Украины оказалась убыточной [1] (рис. 1).

Как видим, снижение доходности машиностроительной отрасли началось еще в 2013 году (на 7,8 млрд. грн. относительно результатов 2012 года), что является следствием прежде всего обострения внутриполитического кризиса осенью 2013 года, однако пиковые значения падения финансовых результатов приходятся на 2014 год, когда финансовые результаты деятельности машиностроительных предприятий Украины сократились на 472,72%, достигнув к концу года показателя 20,5 млрд. грн. убытков [1].

Резкое падение доходности машиностроительных предприятий объясняется прежде всего дальнейшим обострением внутриполитического кризиса (в первом квартале 2014) и возникновением негативного влияния ряда внешнеполитических факторов (во втором квартале 2014), приведших не только к физической утрате целого ряда машиностроительных предприятий Крыма и Донбасса, разрыву налаженных хозяйственных связей и значительному ухудшению отраслевой кооперации, но и к фактической потере части традиционных рынков сбыта,

Рис. 1. Динамика финансовых результатов украинских машиностроительных предприятий, млрд. грн.

особенно для предприятий энергетической, авиационной и других отраслей. Негативное влияние на финансовые результаты машиностроительного комплекса имели также резкие изменения валютных курсов во второй половине 2014 года.

И хотя падение прибыльности отрасли удалось остановить уже в следующем, 2015 году, продемонстрировавшем увеличение финансовых результатов деятельности предприятий на 7,8 млрд. грн., восстановление прибыльности машиностроительных предприятий происходит достаточно медленно [1]. По состоянию на 2016 год показатель прибыли отрасли отрицательный, а линейный тренд финансовых показателей деятельности предприятий машиностроительной отрасли, который описывается уравнением $y = -4,5x + 10,6$, имеет ниспадающий наклон, свидетельствующий о преобладании негативных тенденций.

Результаты финансовой деятельности наиболее значимых подкомплексов украинского машиностроения соответствуют основным тенденциям динамики финансовых результатов отрасли в целом, демонстрируя не

только пиковое снижение прибыльности в 2014 году (на 453,33% для предприятий по производству автотранспортных средств и на 650% для предприятий по производству электрического оборудования), но и соответствующие тенденции развития [1]. Ни одна из исследуемых отраслей не достигла на конец 2016 года положительных результатов, а линейные тренды финансовых результатов ($y = -2,87x + 7,51$ – для предприятий по производству автотранспортных средств и $y = -0,89x + 1,37$ – для предприятий по производству электрического оборудования) также имеют ниспадающий наклон, свидетельствующий о сохранении негативных тенденций развития предприятий отрасли.

Производство автобусов, легковых и грузовых автомобилей сократилось в десятки раз и характеризуется незначительными величинами. Производство транспортных средств в последние годы сокращается достаточно быстро и по состоянию на начало 2017 года снизилось на 51% от уровня 2011 года [2]. Производство в вагоностроительной отрасли сократилось в 50 раз: в 2015 году вагоностроительной отраслью Украины изготовлено

1054 вагона (для сравнения: в 2011 году было изготовлено 53 тыс. вагонов), при этом деятельность целого ряда вагоностроительных предприятий поддерживается преимущественно за счет ремонта ранее выпущенных вагонов [5]. При этом значимые улучшения в динамике результатов машиностроительного комплекса достигаются преимущественно за счет производства оборонной и специальной продукции для внутреннего рынка, что повышает уязвимость отрасли к влиянию политических факторов. В то же время украинские машиностроительные предприятия имеют не только историю, но и значительный потенциал, который при использовании эффективных управленческих технологий может обеспечить украинским машиностроительным предприятиям достойное место на мировом рынке.

Наиболее эффективным подходом к управлению в сложившихся условиях автор считает логистический подход, одним из весомых преимуществ которого является возможность поэтапного внедрения, что повышает досягаемость логистического управления для практического внедрения на украинских предприятиях машиностроения. Одновременно, принимая во внимание значительные различия логистического и исторически наиболее распространенного в Украине классического подхода, решение о внедрении логистического подхода требует дополнительных исследований, в том числе – уровня внедрения логистического управления в систему управления предприятием, готовность персонала к внедрению логистического управления, инвестиционные возможности предприятия и др. При этом при наличии достаточного методоло-

гического обеспечения данные исследования могут быть проведены непосредственно персоналом предприятия, что значительно повышает их привлекательность в условиях снижения прибыльности.

Рассмотрим оценку уровня внедрения логистического управления в систему управления предприятием на примере ЧАО «ЗТР» – крупнейшего в СНГ и Европе предприятия по производству силовых масляных трансформаторов и электрических реакторов производственной мощностью 60 тыс. МВА в год [4]. Для определения целесообразности внедрения логистического подхода в управление ЧАО «ЗТР» проанализируем основные показатели деятельности предприятия (табл. 1).

Как видно из таблицы 1, основные показатели деятельности ЧАО «ЗТР» свидетельствуют об убыточности предприятия на протяжении практически всего исследуемого периода. Только в 2013 году предприятие продемонстрировало позитивный результат финансово-хозяйственной деятельности, обеспечив прибыль 329 180 тыс. грн., однако в следующем, 2014 году чистый доход предприятия сократился вдвое, а результатом финансово-хозяйственной деятельности предприятия стал убыток в размере 2 282 248 тыс. грн. [4]. Сокращение показателя чистого дохода и рост убытка наблюдались и в 2015 году, когда убыток предприятия достиг 2 668 586 тыс. грн. Некоторое улучшение финансовой деятельности предприятия произошло в 2016 году, когда значительно улучшились показатели чистого дохода, но предприятие получило убыток в размере 931 245 тыс. грн. [4]. Убыточность предприятия также не была

Таблица 1

Основные показатели деятельности ЧАО «ЗТР» в 2013–2017 гг. [4]

Показатель	Годы					Абс. откл. 2013/ 2017 гг., тыс. грн.	Отн. откл, 2013/2017 гг., %
	2013, тыс. грн.	2014, тыс. грн.	2015, тыс. грн.	2016, тыс. грн.	2017, тыс. грн.		
Чистый доход	2 717 510	1 365 102	1 095 288	2 352 247	2311462	-406048	85,06
Себестоимость реализованной продукции	1785380	930 539	833 603	1193745	1403689	-381691	78,62
Затраты на сбыт	142845	104 033	85 031	104764	174812	31967	122,38
Чистая прибыль	329180	-2 282 248	-2 668 586	-931245	-469727	-798907	-342,7

преодолена в 2017 году, когда в результате финансово-хозяйственной деятельности предприятие получило 469 727 тыс. грн. убытка, а показатели дохода вновь ухудшились на 40 785 тыс. грн. [4].

Таким образом, на основании результата анализа основных финансово-экономических результатов деятельности ЧАО «ЗТР» можно сделать вывод, что предприятие находится в сложной экономической ситуации. На протяжении последних лет деятельность предприятия убыточна, что связано в первую очередь с потерей основных рынков сбыта, поскольку доля поставок российским потребителям в структуре сбыта предприятия достигала 95%. Выход на новые рынки в сложившихся условиях требует новых подходов к управлению, что подтверждает актуальность внедрения логистического подхода к управлению на ЧАО «ЗТР».

Для определения уровня внедрения логистического управления на ЧАО «ЗТР» проанализируем его организационную структуру (рис. 2) [4].

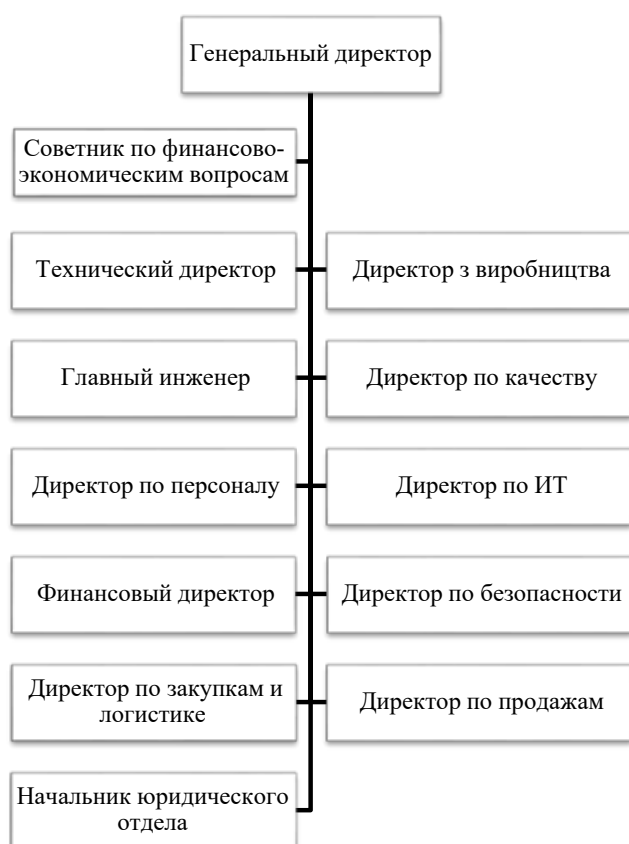

Рис. 2. Организационная структура ЧАО «ЗТР» (в общем виде)

Как видно из рис. 2, непосредственно генеральному директору подчинены руководители подразделений согласно функциям управления, а также советник по финансово-экономическим вопросам. Анализ общего вида организационной структуры ЧАО «ЗТР» позволил отнести ее к функциональному типу, а также обнаружил развитие логистического подхода на уровне создания функционального подразделения, руководитель которого подчинен генеральному директору предприятия (директор по закупкам и логистике).

Рассмотрим организационную структуру логистического подразделения ЧАО «ЗТР» (рис. 3) [4].

Как видно из рис. 2, директору по логистике и закупкам подчинено четыре отдела (отдел стратегических закупок, отдел логистики и сопровождения закупок, отдел по обработке и реализации отходов и отдел закупок материалов и комплектующих изделий), из которых только один отдел (логистики и сопровождения закупок) является действительно специализированным структурным подразделением по выполнению логистических задач.

Результаты анализа организационной структуры позволяют сделать вывод, что структурное подразделение, подчиненное директору по закупкам и логистике, имеет выраженную закупочную направленность и дают право определить уровень внедрения логистики на предприятии как фрагментарный. Таким образом, в результате проведенного исследования было определено, что на исследуемом предприятии логистический подход к управлению внедрен частично (фрагментарно), что, с одной стороны, указывает на организационную готовность предприятия к внедрению данной управленческой технологии. С другой стороны, следует отметить, что фрагментарного внедрения (на уровне закупочной деятельности) логистического управления в существующих экономических условиях явно недостаточно, что требует разработки рекомендаций по дальнейшему внедрению логистического подхода к управлению машиностроительными предприятиями.

Выводы и предложения: Как показали результаты исследования, во второй декаде XXI столетия предприятия украинской

Рис. 3. Организационная структура логистического подразделения ЧАО «ЗТР»

машиностроительной отрасли оказались под влиянием сразу нескольких негативных факторов внешней среды, что негативно отразилось на результатах их деятельности. В этих условиях для сохранения конкурентоспособности предприятий и отрасли в целом необходимы срочные меры по повышению эффективности управления предприятиями, внедрению новых технологий управления, наиболее перспективной из которых автор считает логистическое управление. Проведенное на примере конкретного предприятия (ЧАО «ЗТР») исследование показало, что на предприятии фрагментарно внедрен логистический подход, однако уровень внедрения недостаточен и требует дальнейшего развития. Несомненно, что для окончательных решений по поводу внедрения логистического подхода необходимо проведение дополнительных исследований, в том числе — уровня готовности персонала к внедрению логистического подхода, однако фрагментарное внедрение логистического подхода, выявленное в результате исследования, свидетельствует об организационной готовности предприятия к внедрению данной технологии и подтверждает авторскую гипотезу о целесообразности внедрения логистического подхода на машиностроительных предприятиях Украины для обеспечения их конкурентоспособности и необходимости разработки методических рекомендаций для практического внедрения логистического подхода к управлению предприятиями машиностроительной отрасли Украины.

Литература:

1. Гахович Н.Г., Завгородня М.Ю. Машинобудування України: ретроспектива та перспективи. *Економічний вісник університету: зб. наук. праць учених та аспірантів. Переяслав-Хмельницький, ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»*. 2017. Вип. 34(1). С. 37–47
2. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>. (дата звернення: 22.10.2019).
3. Дикань В.Л., Кузуб А.В. Глобалізаційні процеси в економіці України. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2017. № 58. С. 9–18.
4. Офіційний сайт ЧАО «ЗТР» URL: <http://ztr.ua/> (дата звернення: 22.10.2019).
5. Україна стане першою країною, добровільно відмовившись від промисловості. Деіндустріалізація в цифрах і фактах. *Народний кореспондент*. Available at: <http://nk.org.ua/ekonomika/ukraina-stanet-pervoy-stranoy-dobrovolno-otkazavsheysya-ot-promyishlennosti-deindustriali-zatsiya-v-tsifrah-i-faktah-62904> (дата звернення: 22.10.2019).

References:

1. Ghakhovych N. Gh., Zavgorodnja M. Ju. (2017) Mashynobuduvannja Ukrajinu: retrospektyva ta perspektyvu. *Ekonomichnyj visnyk univertsytetu: zb. nauk. pracj uchenykh ta aspirantiv. Perejaslav-Khmeljnyckyj, DVNZ "Perejaslav-Khmeljnyckyj derzhavnyj pedagoghichnyj univertsytet imeni Ghryghorija Skovorody"*. vol. 34(1), pp. 37–47.
2. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrajinu. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua>. (accessed 22 October 2019).
3. Dikan V. L., Kuzub A. V. (2017) Globalizatsionnye protsessy v ekonomike Ukrainy. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*. no. 58, pp. 9–18.
4. Official site of PJSC "ZTR". Available at: <http://ztr.ua/> (accessed 22 October 2019).
5. Ukraina stanet pervoy stranoy, dobrovol'no otkazavsheysya ot promyishlennosti. Deindustrializatsiya v tsifrah i faktakh [Ukraine will be the first country to voluntarily abandon industry. Deindustrialization in Facts and Figures] *Narodnyj Korrespondent* [People's Correspondent] Available at: <http://nk.org.ua/ekonomika/ukraina-stanet-pervoy-stranoy-dobrovolno-otkazavsheysya-ot-promyishlennosti-deindustriali-zatsiya-v-tsifrah-i-faktah-62904> (accessed 22 October 2019).

Анотація. У статті визначено особливості впровадження логістичного підходу в управлінні машинобудівними підприємствами України. Проаналізовано основні фактори зовнішнього середовища, що мають вплив на розвиток машинобудівного комплексу, обґрунтовано необхідність упровадження логістичного підходу в управлінні підприємствами машинобудування для забезпечення конкурентоспроможності галузі в умовах інтеграції української економіки у світове господарство. Визначено основні заходи щодо впровадження логістичного управління на підприємствах машинобудівного комплексу. На прикладі діючого машинобудівного підприємства (ПрАТ «ЗТР») обґрунтовано необхідність упровадження логістичного підходу до управління, а також досліджена організаційна готовність підприємства до впровадження логістичного підходу і визначено рівень впровадження логістики на підприємстві.

Ключові слова: машинобудування, логістика, логістичне управління, ефективність управління.

Annotation. The main goal of this work is to identify features in the implementation of the logistic approach in the management of machine-building enterprises. The negative impact of the external environment on the activities of the machine-building complex led to a constriction of sales markets and a significant worsening in the financial results of the activities of not only individual enterprises, but also the industry as a whole. At the same time, the intensification of competition in both external and domestic markets as a result of globalization processes has set new requirements for management efficiency, since in this situation, the success of an enterprise in the market is often ensured by the use of effective innovative management technologies. At the same time, at the time of the study, most Ukrainian machine-building enterprises used the classic management approach, which led to a decrease in the competitiveness of enterprises and an increase in the negative effects of external threats, which actualized the need for machine-building enterprises in scientifically based recommendations for introducing a logistic approach to the management of machine-building enterprises. The article identifies the features of introducing a logistic approach in the management of engineering enterprises in Ukraine. The main environmental factors that influence the development of the machine-building complex are analyzed, the necessity of introducing a logistic approach in the management of machine-building enterprises to ensure the competitiveness of the industry in the context of the integration of the Ukrainian economy into the world economy is substantiated. The main ways of preparing for the implementation of logistics management at the enterprises of the machine-building complex are determined. On the example of the existing machine-building enterprise (PJSC "ZTR") the necessity of introducing a logistic approach to management is substantiated, and the organizational readiness of the enterprise to implement a logistic approach is investigated. As a result of the study, the level of implementation of logistics at the enterprise under study was identified as fragmented, which indicates a partial (fragmented) implementation of logistics management at PJSC "ZTR". The fragmented implementation of logistics management in the existing conditions is clearly not enough to ensure the competitiveness of the enterprise in the existing conditions, but this level of implementation allows us to draw conclusions about the organizational readiness of the enterprise to implement logistics management.

Keywords: mechanical engineering, logistics, logistics management, logistics management, management efficiency.

Устік Т.В.

*к.е.н., доцент кафедри маркетингу та логістики,
Сумський національний аграрний університет*

Ustik Tatiana

Sumy National Agrarian University

ОСОБЛИВОСТІ РОЗРОБЛЕННЯ МАРКЕТИНГОВОЇ СТРАТЕГІЇ ДЛЯ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ ОБЛАСТІ

FEATURES OF DEVELOPMENT OF MARKETING STRATEGY FOR AGRICULTURAL ENTERPRISES OF THE REGION

Анотація. У статті автором досліджено питання особливостей розроблення маркетингових стратегій розвитку аграрних підприємств. Автором визначено, що процес розвитку та висока результативність аграрних підприємств залежить від державної підтримки, конкуренції та змін в уподобаннях споживачів. Для швидкого реагування на зміни у зовнішньому середовищі аграрним підприємствам необхідно формувати власні маркетингові стратегії. Можна визначити три етапи формування маркетингової стратегії, а саме: дослідження, розроблення та реалізація маркетингової стратегії. Автором було проведено дослідження загального стану аграрного сектору Сумської області. На основі проведеного дослідження було розроблено декілька варіантів стратегічного розвитку для аграрних підприємств області з використанням матриці SWOT-аналізу, матриці БКГ та матриці McKinsey – General Electric.

Ключові слова: маркетинг, маркетингова стратегія, маркетингове управління, маркетингове середовище, аграрне підприємство.

Постановка проблеми. Підвищення результативності аграрних підприємств є запорукою успішного функціонування аграрної сфери. Але відсутність сталих і дієвих принципів державної підтримки аграрних підприємств, загострення конкуренції, швидкі зміни в уподобаннях споживачів вимагають швидкої переорієнтації для отримання необхідного кінцевого результату. У зв'язку з цим концепція розроблення маркетингових стратегій розвитку аграрних підприємств набуває особливого значення

для прикладного використання у діяльності суб'єктів аграрного бізнесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам розроблення маркетингових стратегій для підприємств присвячено наукові праці Б. Белова, Л. Балабанової, С. Ілляшенка, В. Писаренка, М. Портера, А. Сітковської, Н. Тарнавської, Г. Ціх, Р. Фатхудинова, Т. Штучки та багатьох інших. Ці наукові праці досліджують в основному теоретичний бік розроблення та впровадження матричних маркетингових методів для розроблення стратегій діяльності підприємств та проводять маркетинговий аналіз діяльності лише з використанням одного із матричних методів.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Зарубіжні і вітчизняні вчені досить глибоко обґрунтували необхідність розроблення маркетингових стратегій для підприємств різних форм власності, а практика зарубіжних бізнес-структур неодноразово це підтвердила. Проте наявне недостатнє відображення в наукових розробках особливостей створення маркетингових стратегій розвитку аграрних підприємств, що пов'язано зі специфікою аграрної діяльності.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є визначення головних практичних особливостей для розроблення маркетингових стратегій розвитку аграрних підприємств в Сумській області та розроблення рекомендацій стратегічного розвитку аграрних підприємств з використанням матричних методів аналізу маркетингової діяльності.

Виклад основного матеріалу. Сучасний стан розвитку економіки України характеризується динамічними коливаннями, що зумовлені загальносвітовими і національними тенденціями, які зумовлюють діяльність та умови розвитку аграрних підприємств.

Жодне аграрне підприємство сьогодні не може обійтися без планомірного й обґрунтованого процесу формування маркетингової стратегії, яке допоможе таким підприємствам більш гнучко реагувати на зміни та інновації в економічному розвитку.

Можна визначити три етапи формування маркетингової стратегії, а саме: дослідження, розроблення та реалізація маркетингової стратегії. Кожний наступний є логічним продовженням попереднього (рис. 1) [1, с. 190; 2, с. 125].

Під час проведення першого етапу формування маркетингової стратегії аграрного підприємства слід звернути увагу на загальний стан сільськогосподарської галузі в Сумській області.

Відповідно до даних Міністерства аграрної політики та продовольства України (Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України), Сумська область займає 11 місце в рейтингу областей України за рівнем індексу сільськогосподарської продукції, який у 2019 році становить 110,4%. Обсяг виробництва сільськогосподарської продукції у розрахунку на 1 особу становить 2318 грн., що дає посісти області 16 місце у рейтингу. Питома вага регіону в загальному обсязі виробництва продукції сільського господарства становить 2,6%.

Рейтинг Сумської області за обсягами виробництва сільськогосподарської продукції наведено в таблиці 1 [4].

Головною ціллю ведення будь-якої підприємницької діяльності загалом та сільськогосподарської діяльності зокрема є отримання максимально можливого прибутку. Пошук чинників, які будуть причиною його зростання, є незмінним актуальним питанням діяльності аграрних підприємств. Узагальнюючим показником рівня ефектив-

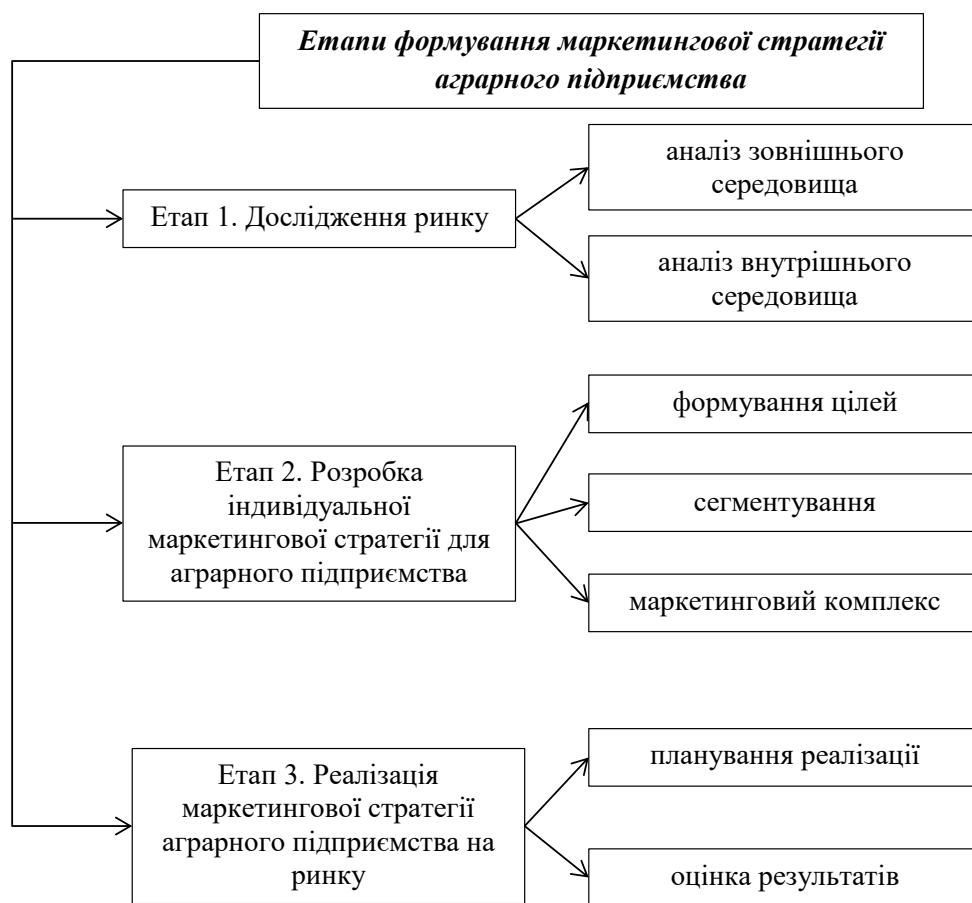

Рис. 1. Етапи формування маркетингової стратегії аграрного підприємства

Рейтинг Сумської області за обсягами виробництва сільськогосподарської продукції у 2019 році

Місце Сумської області у виробництві сільськогосподарських культур				
Зернові та зернобобові	Ріпак	Картопля	Культури овочеві	Культури плодоягідні
15	19	17	18	22
Місце Сумської області за кількістю сільськогосподарських тварин				
ВРХ	Корови	Свині	Вівці та кози	Птиця свійська
13	14	22	13	12

ності ведення аграрної діяльності є показник рентабельності, який пропорційно залежить від рівня виробництва та реалізації сільськогосподарської продукції. Результати дослідження ефективності ведення сільськогосподарської діяльності у Сумській області наведено на рис. 2 [4].

Дані рис. 2 свідчать, що обсяги виробництва сільськогосподарської продукції у 2018 році є набагато більшими, ніж обсяги її реалізації. Ця різниця також значно впливає на рівень рентабельності всіх видів продукції.

Так, найменший і негативний рівень рентабельності мають яйця – -8,4% та цукровий

бурак – -6,7%, а найбільший – овочеві культури – 68,8% та соняшник – 35,8%.

Формування маркетингової стратегії аграрного підприємства та її удосконалення на основі використання матричних методів, окрім функціонального складника, яка пов'язана із призначенням та якістю продукції сільського господарства, має на увазі детальне пророблення того, які саме характеристики підприємства повинні бути сприйняті потенційними споживачами.

Для розроблення маркетингової стратегії аграрні підприємства можуть використовувати найрізноманітніші матриці та методи окремо або в комплексі.

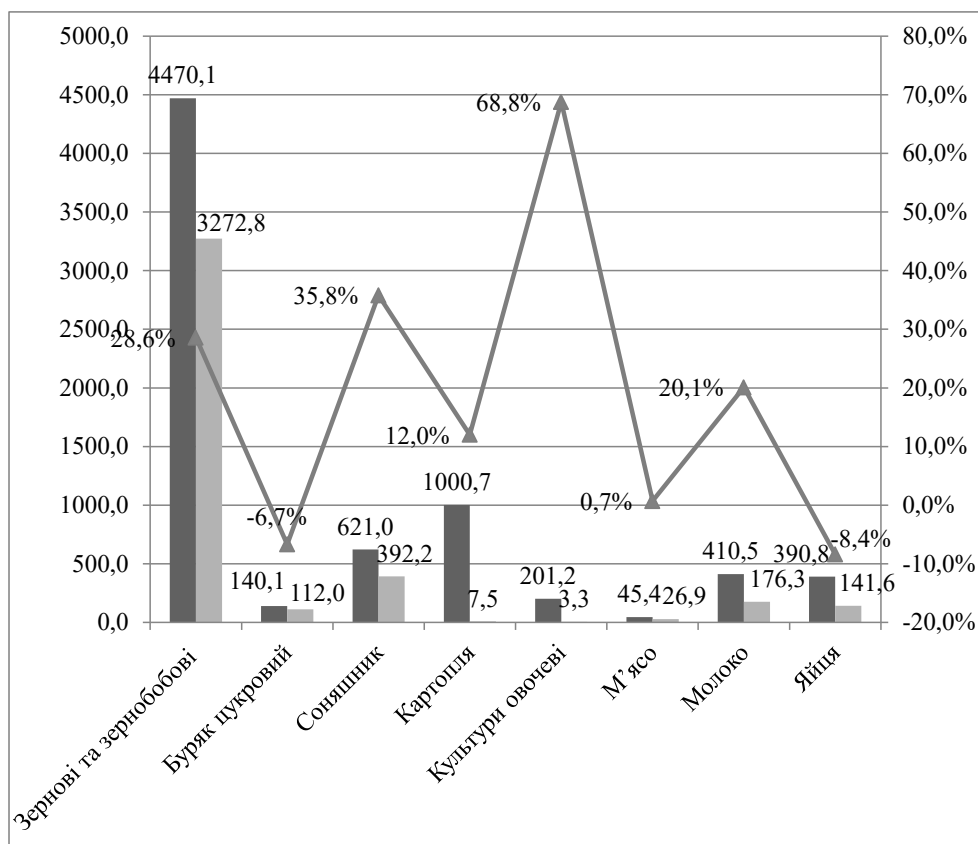

Рис. 2. Показники ефективності ведення сільськогосподарської діяльності в Сумській області у 2018 році

Розглянемо найбільш популярні з них та розробимо маркетингову стратегію для аграрних підприємств Сумської області.

1. SWOT-аналіз – це аналіз зовнішнього та внутрішнього середовища організації. Аналізу підлягають сильні сторони (Strength), слабкі сторони (Weakness) внутрішнього середовища, а також можливості (Opportunities) і загрози (Threats) зовнішнього середовища аграрного підприємства [7, с. 135].

Оцінивши діяльність аграрних підприємств Сумської області, автор склав порівняльну характеристику сторін для SWOT-аналізу та визначив рівень значущості кожної зі сторін (таблиця 2).

Відповідно до отриманих результатів аграрні підприємства можуть вибрати одну із можливих стратегій подальшого розвитку. У таблиці 3 наведено можливі сценарії стратегічного розвитку аграрних підприємств Сумської області.

За результатами проведеного дослідження аграрні підприємства Сумської області повинні вибрати стратегію «Максі-Максі» для більш ефективного управління власною діяльністю та поступового її покращення. Ця стратегія буде полягати у тому, що аграрні підприємства будуть використовувати наявні можливості розвитку для підсилення та покращення наявних сильних сторін.

Таблиця 2

Порівняльна характеристика сторін для SWOT-аналізу аграрних підприємств Сумської області

<i>Сильні сторони</i>		<i>Слабкі сторони</i>	
+4	1. Стабільний розвиток та відносно висока продуктивність сільськогосподарської галузі	1. Слабка виробнича база для переробки сільськогосподарської продукції	-5
+5	2. Наявність вільних земельних ділянок для ведення бізнесу та інвестування	2. Низький рівень впровадження інновацій у виробництві	-4
+5	3. Наявність сировинної бази для подальшої переробки сільськогосподарської продукції	3. Низький рівень розвитку інфраструктури	-3
+4	4. Розвинені зовнішньоекономічні зв'язки	4. Великий знос основних фондів	-4
+3	5. Потужна наукова та селекційна база для розвитку сільського господарства	5. Висока ресурсо- й енергоємність виробництва	-4
+4	6. Високий рівень диверсифікації аграрного сектору	6. Низький рівень доходів громадян	-5
		7. Значний рівень техногенного навантаження на навколишнє природне середовище та загострення екологічних проблем	-5
		8. Недостатній рівень інтегрованості науки та реального сектору економіки	-3
Разом: +25		Разом: -33	
<i>Можливості</i>		<i>Загрози</i>	
+4	1. Створення сприятливого інвестиційного клімату	1. Продовження деградації родючості ґрунтів	-5
+5	2. Розвиток органічного землеробства	2. Нестабільна ситуація в країні	-3
+5	3. Створення та розвиток фінансово-кредитних установ	3. Зростання конкуренції для підприємств регіону через економічні наслідки зближення з ЄС	-4
+4	4. Зростання світового попиту на продукцію агропромислового комплексу	4. Нестабільне законодавство та система оподаткування	-5
+4	5. Доступність сучасних інформаційних технологій, їхній подальший розвиток та науково-технічний прогрес	5. Нерозуміння необхідності отримання конкурентних переваг	-3
+3	6. Удосконалення податкової та бюджетної системи	6. Фінансова і цінова нестабільність, інфляційні процеси	-5
+5	7. Нарощування міжнародної технічної допомоги для України	7. Перешкоди на ринку збуту продукції АПК	-3
+5	8. Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій та впровадження їх у виробничу діяльність аграрних підприємств	8. Відтік кваліфікованих кадрів	-5
		9. Зниження купівельної спроможності населення	-5
		10. Суттєве зростання вартості енергоносіїв, сировини, матеріалів	-5
Разом: +35		Разом: -48	

Матриця SWOT-аналізу аграрних підприємств Сумської області

поле СiМ (Сильні сторони-Можливості)	поле СiЗ (Сильні сторони-Загрози)
1. Сприятливий інвестиційний клімат дозволить широко використовувати вільні земельні ділянки та розвивати галузь переробки (С.2, С. 3; М.1) 2. Зростання світового попиту на аграрну продукцію дозволить більше розвинути зовнішньоекономічні зв'язки (С.4; М.4) 3. Наявність вільних земель та потужна наукова та селекційна база сприятимуть розвитку органічного землеробства (С.2, С. 5; М.2) 4. Високий рівень диверсифікації аграрного сектора сприятиме більш швидкому впровадженню інформаційних технологій у виробничу діяльність аграрних підприємств (С.6; М.8) 5. Стабільний розвиток сільськогосподарської галузі дозволить швидше пристосовуватися до вдосконалення податкової та бюджетної системи (С.1; М.6)	1. Розвинені зовнішньоекономічні зв'язки дозволить подолати перешкоди на ринку збуту продукції АПК (С.4; 3.7) 2. Потужна наукова база пригальмує деградацію родючості ґрунтів (С.5; 3.1) 3. Наявність сировинної бази для переробки дозволить вплинути на зростання конкуренції у наслідок зближення з ЄС (С.3; 3.3) 4. Стабільний розвиток та відносно висока продуктивність сільськогосподарської галузі дозволить підприємствам бути менш залежними від фінансової та цінової нестабільності (С.1; 3.6) 5. Високий рівень диверсифікації та наявність сировинної бази для переробки зменшить відтік кваліфікованих кадрів та знизить вартість сировини та матеріалів (С.3, С. 6; 3.8, 3.10)
Разом: +51	Разом: -2
поле СлМ (Слабкі сторони-Можливості)	поле СлЗ (Слабкі сторони-Загрози)
1. Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій підвищить рівень впровадження інновацій у виробництво (Сл.2, М.8) 2. Нарощування міжнародної технічної допомоги та створення сприятливого інвестиційного клімату знизить ресурсо- й енергоємність виробництва, дозволить оновити основні фонди та підвищить рівень доходів громадян (Сл.4, Сл.5, Сл.6; М.1, М.7) 3. Вдосконалення податкової та бюджетної політики зможе покращити рівень розвитку інфраструктури та підвищить рівень доходів населення (Сл.3, Сл.6; М.6) 4. Створення сприятливого інвестиційного клімату дозволить покращити виробничу базу для переробки сільськогосподарської продукції (Сл.1; М.1)	1. Низький рівень доходів громадян сприятиме відтоку кваліфікованих кадрів (Сл.6; 3.8) 2. Слабка виробнича база для переробки сільськогосподарської продукції пришвидшить зростання конкуренції (Сл.1; 3.3) 3. Низький рівень розвитку інфраструктури збільшить перешкоди на ринку збуту сільськогосподарської продукції (Сл.3; 3.7) 4. Великий знос основних фондів та висока ресурсо- й енергоємність виробництва пришвидшить зростання вартості енергоносіїв, сировини, матеріалів (Сл.4, Сл.5; 3.10) 5. Недостатній рівень інтегрованості науки та реального сектору економіки сприяє нерозумінню наявності конкурентних переваг, що сприяє ціновій нестабільності (Сл.8; 3.5, 3.6)
Разом: -9	Разом: -49

2. Матриця БКГ (Бостонської консалтингової групи) – це матриця, яку використовують для планування маркетингу та проведення стратегічного аналізу. Вона базується на порівнянні двох показників: відносної частки ринку (відношення між часткою ринку, яку займає кожний вид продукції, і загальним обсягом ринку, на якому вона представлена) та темпу зростання ринку (річний темп зростання продукції цієї галузі, можливість подальшого розширення ринку) [3, с. 50].

Автором також було проведено аналіз із використанням матриці БКГ продукції сільськогосподарства в Сумській області загалом. Вихідні дані для побудови матриці БКГ наведені в таблиці 4 [4].

Для визначення приналежності кожного виду продукції сільськогосподарства в

Сумській області до однієї із маркетингових груп побудуємо схему (рис. 3).

Відповідно до складеної матриці, продукція сільського господарства в Сумській області належать до двох категорій:

1) «дійні корови» – картопля, насіння соняшнику та овочі відкритого ґрунту. Для них доцільно використовувати стратегію підтримки, адже саме ці категорії сільськогосподарської продукції приносять стабільні прибутки;

2) «собаки» – зернові та зернобобові культури, цукрові буряки, велика рогата худоба, свині, птиця, молоко і молочні продукти, яйця. Для них доцільно використовувати стратегію скорочення (елімінування), тобто мінімізувати всі можливі витрати.

3. Матриця McKinsey – General Electric. Інший різновид портфельної матриці, що

одержала назву «екран бізнесу», була розроблена консультативною групою Мак-Кінсі на замовлення корпорації General Electric і являє собою розвиток і узагальнення матриці БКГ [1, с. 194; 6, с. 80].

Автором було розглянуто та проаналізовано три можливі виходи на три нові ринки

для сільськогосподарських підприємств Сумської області на основі проведеного вище аналізу матриці БКГ, а саме ринки коноплі та конопляної продукції, молочної продукції та гречки. У таблиці 5 та таблиці 6 було проведено аналіз привабливості ринку та конкурентоспроможність

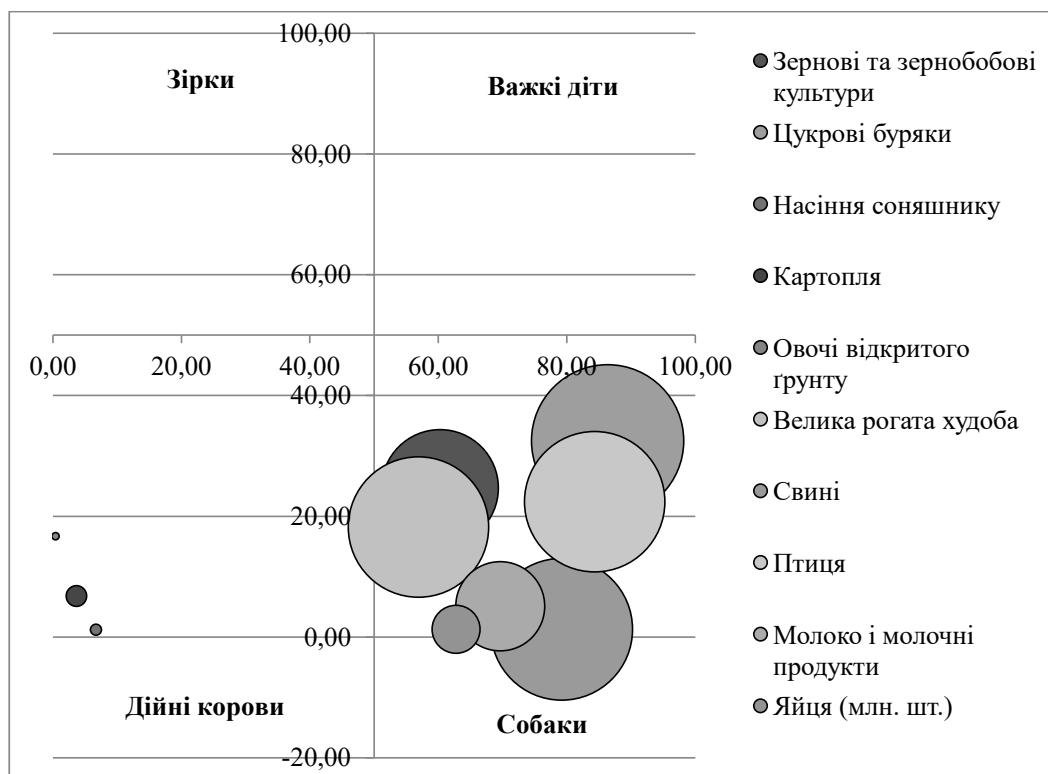

Рис. 3. Матриця БКГ продукції сільського господарства в Сумській області

Таблиця 4

Вихідні дані для побудови матриці БКГ продукції сільського господарства в Сумській області (за даними 2018 року)

Вид продукції	Обсяг реалізації аграрної продукції, ц	Місткість ринку, ц	Темп зростання ринку, %	Ринкова частка насильнішого конкурент-та, %	Ринкова частка Сумської області %	Відносна ринкова частка об'єкта досліджень, %
Зернові та зернобобові	4427,00	42454,70	24,70	17,30	10,43	60,28
Цукрові буряки	888,00	5015,30	32,50	20,50	17,71	86,37
Насіння соняшнику	8,40	8968,80	1,20	1,40	0,09	6,69
Картопля	0,90	276,70	6,80	8,90	0,33	3,65
Овочі відкритого ґрунту	0,40	959,80	16,70	10,70	0,04	0,39
Велика рогата худоба	23,10	153,20	18,20	26,50	15,08	56,90
Свині	64,60	420,40	1,30	19,40	15,37	79,21
Птиця	65,20	431,80	22,40	17,90	15,10	84,36
Молоко і молочні продукти	157,70	2603,20	5,10	8,70	6,06	69,63
Яйця (млн. шт.)	141,50	8051,40	1,30	2,80	1,76	62,77

аграрних підприємств Сумської області загалом [4].

На основі проведених розрахунків автором було побудовано матрицю Мак-Кінсі для вибору стратегії для аграрних підприємств Сумської області (рис. 4).

На основі даних рисунку можна дійти висновку, що за наявного стану ринку аграрним підприємствам Сумської області необхідно захищати і використовувати досягнутий стан на ринку.

Висновки і пропозиції. У статті автором було проведено маркетинговий аналіз для розроблення стратегій діяльності аграрних

підприємств Сумської області з використанням трьох матричних методів стратегічного планування. На основі дослідження автором було отримано такі результати та розроблено відповідні рекомендації:

– SWOT-аналіз факторів середовища аграрних підприємств показав, що підприємствам у Сумській області необхідно обрати стратегію «Максі-Максі» для більш ефективного управління власною діяльністю та поступового її покращення, за її допомогою аграрні підприємства будуть використовувати наявні можливості зовнішнього середовища розвитку для під-

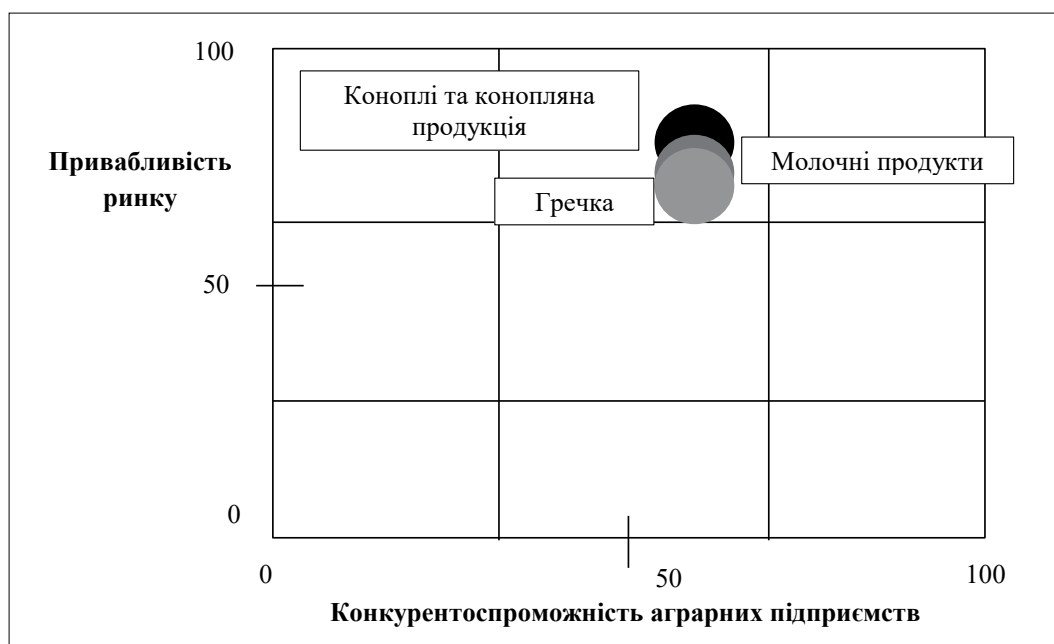

Рис. 4. Матриця Мак-Кінсі для вибору стратегії для аграрних підприємств Сумської області

Таблиця 5

Фактори	Коноплі та конопляна продукція			Молочні продукти			Гречка		
	Вага	Оцінка	Зважена оцінка	Вага	Оцінка	Зважена оцінка	Вага	Оцінка	Зважена оцінка
Ріст ринку	20	0,9	18	15	0,5	7,5	20	0,7	14
Низький рівень конкуренції	15	0,8	12	10	0,9	9	20	0,6	12
Прибутковість ринку	15	0,8	12	10	0,7	7	15	0,9	13,5
Якість ринку	15	0,7	10,5	15	0,8	12	10	0,8	8
Доступність ринку	15	0,6	9	20	0,9	18	15	0,9	13,5
Технологічний рівень	10	0,9	9	20	0,8	16	10	0,8	8
Державне регулювання ринку	10	0,2	2	10	0,1	1	10	0,1	1
Разом	100	-	72,5	100	-	70,5	100	-	70,0

Конкурентоспроможність аграрних підприємств Сумської області

Фактори	Сільськогосподарські підприємства Сумської області		
	Вага	Оцінка	Зважена оцінка
Ціна	15	0,5	7,5
Якість продукції	30	0,7	21
Ефективність рекламної діяльності	10	0,4	4
Привабливість асортименту	20	0,5	10
Прихильність покупців	15	0,5	7,5
Ефективність каналів збуту	10	0,7	7
Разом	100		57

силення наявних сильних сторін внутрішнього середовища;

– матриця БКГ показала, що для продукції сільського господарства в Сумській області доцільно використовувати два стратегічні напрями, а саме стратегія підтримки (для картоплі, насіння соняшнику та овочів відкритого ґрунту) та стратегію скорочення (для зернових та зернобобових культур, цукрових буряків, ВРХ, свиней, птиці, молока і молочної продукції, яєць);

– матриця Мак-Кінсі свідчить, що за наявного стану ринку аграрним підприємствам Сумської області необхідно захищати і використовувати досягнутий стан на ринку.

Сьогодні ефективне функціонування підприємства визначається тим, наскільки вдало воно взаємодіє із зовнішнім та внутрішнім середовищем. Це можливе за умови здійснення підприємством стратегічного управління та застосування стратегічного аналізу. Загалом розроблення стратегії діяльності аграрного підприємства є її вагомим інструментом для утримання провідних позицій на ринку в умовах непередбачуваності змін зовнішнього середовища та зростаючого числа конкурентів.

Література:

1. Yakubenko Y. Role of the marketing strategy in formation of competitive advantages for agricultural enterprises. The economics of the XXI Century: Current State and Development Prospects. 2018. P. 182–199.
2. Белов Б.О. Організаційно-економічний механізм розробки і реалізації підприємствами АПК маркетингових стратегій взаємодії. *Економіка АПК*. 2006. № 11. С. 124–130.
3. Писаренко В.В. Планування використання маркетингового інструментарію на ринку продовольства. *Наукові*

праці Полтавської державної аграрної академії. Серія: Економічні науки. 2013. Вип. 1 (6). С. 45–52.

4. Регіони України 2018: статистичний збірник / Державна служба статистики України. Київ, 2019. 630 с.
5. Сітковська А.О. Формування конкурентних переваг аграрних підприємств. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2016. № 2. В. 20. С. 98–100.
6. Ціх Г. Особливості вибору маркетингової стратегії. *Галицький економічний вісник*. 2010. № 2(27). С. 79–83.
7. Штучка Т.В. Розвиток маркетингової діяльності на підприємствах агропродовольчого сектору. *Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. Спецвипуск. Частина 2*. 2015. С. 133–139.

References:

1. Yakubenko Y. (2018) Role of the marketing strategy in formation of competitive advantages for agricultural enterprises. The economics of the XXI Century: Current State and Development Prospects. pp. 182–199.
2. Bielov B. O. (2006) Orhanizatsiino-ekonomichni mekhanizm rozrobky i realizatsii pidpriemstvamy APK marketynhovoykh stratehii vzaiemodii [Organizational-economic mechanism of development and implementation of agribusiness marketing strategies interaction]. *Ekonomika APK*. vol. 11, pp. 124–130.
3. Pysarenko V. V. (2013) Planuvannia vykorystannia marketynhovoho instrumentarii na rynku prodovolstva [Planning the use of marketing tools in the food market] *Naukovi pratsi Poltavskoi derzhavnoi ahrarnoi akademii. Serii: Ekonomichni nauky*. vol. 1 (6), pp. 45–52.
4. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2019) Rehiony Ukrainy 2018: statystychnyi zbirnyk [Regions of Ukraine 2018: Statistical Yearbook]. Kyiv.
5. Sitkovska A. O. (2016) Formuvannia konkurentnykh perevah ahrarnykh pidpriemstv [Formation of competitive advantages of agricultural enterprises]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu*. vol. 2, no. 20, pp. 98–100.
6. Tsikh H. (2010) Osoblyvosti vyboru marketynhovoi stratehii [Features of the choice of marketing strategy]. *Halytskyi ekonomichnyi visnyk*. vol. 2 (27). pp. 79–83.
7. Shtuchka T. V. (2015) Rozvytok marketynhovoi diialnosti na pidpriemstvakh ahroprodovolchoho sektoru [Development of marketing activities at the agro-food enterprises]. *Naukovi pratsi Poltavskoi derzhavnoi ahrarnoi akademii. Spetsvypusk. Chastyna 2*. pp. 133–139.

Аннотация. В статье автором исследованы вопросы особенностей разработки маркетинговых стратегий для развития аграрных предприятий. Автором определено, что процесс развития и высокая результативность аграрных предприятий зависит от государственной поддержки, конкуренции и изменений в предпочтениях потребителей. Для быстрого реагирования на изменения во внешней среде аграрным предприятиям необходимо формировать собственные маркетинговые стратегии. Можно определить три этапа формирования маркетинговой стратегии: исследование, разработка и реализация маркетинговой стратегии. Автором было проведено исследование общего состояния аграрного сектора Сумской области. На основе проведенного исследования было разработано несколько вариантов стратегического развития для аграрных предприятий области с использованием матрицы SWOT-анализа, матрицы БКГ и матрицы McKinsey-General Electric.

Ключевые слова: маркетинг, маркетинговая стратегия, маркетинговое управление, маркетинговая среда, аграрное предприятие.

Summary. In the article author researched the issue features of the development of marketing strategies for agricultural enterprises. The main purpose of the article is to identify the main features for the creating of marketing strategies for the development of agricultural enterprises in Sumy region. The author determines that the development process and high productivity of agricultural enterprises depend on state support, competition and changes in consumer preferences. For rapid response and change in the external environment, agricultural enterprises in Sumy region need to formulate their own marketing strategies. There are three stages to formulating a marketing strategy, namely, research, development, and implementation of a marketing strategy. The author conducted a study of the general state of the agricultural sector of Sumy region. The main purpose of conducting any business activity in general and agricultural activity separately is to obtain the maximum possible profit. Finding the factors that will cause it to grow is an ongoing pressing issue for agricultural enterprises. These factors also help to identify the main strategic directions of development of agricultural enterprises. On the basis of the conducted research several variants of strategic development for agricultural enterprises of the region were developed using the SWOT-matrix, the BCG matrix and the McKinsey-General Electric matrix. Forming a marketing strategy of an agricultural enterprise and improving it with using of the represented methods is related with understanding what characteristics of the enterprise should be perceived by potential consumers. To develop a marketing strategy, agricultural enterprises can use a variety of matrices and methods individually or in combination. In general, the development of strategies for agricultural enterprises is an important tool for maintaining a leading position in the market in the face of unpredictable changes of the environment and the growing number of competitors. The use of different matrix methods for developing the marketing strategy of an agricultural enterprise will allow a broader exploring of different groups of consumers and customers.

Keywords: marketing, marketing strategy, marketing management, marketing environment, agricultural enterprise.

Ситник Н.С.

д.е.н., доцент,

*професор кафедри державних та місцевих фінансів,
Львівський національний університет імені Івана Франка*

Sytnyk Natalia

Ivan Franko National University of Lviv

Шушкова Ю.В.

к.е.н., доцент,

*доцент кафедри державних та місцевих фінансів,
Львівський національний університет імені Івана Франка*

Shushkova Yulia

Ivan Franko National University of Lviv

БАЗИСНІ ПОЛОЖЕННЯ ТЕХНОЛОГІЧНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ ТА ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ

BASIC PROVISIONS OF TECHNOLOGICAL MODERNIZATION OF ECONOMY AND ECONOMIC GROWTH

Анотація. Висвітлені та охарактеризовані сутнісні характеристики понять технологічної модернізації, реіндустріалізації та економічного зростання. Виокремлені базисні механізми та інструменти державної політики забезпечення технологічної модернізації економіки. Відображена інтерпретація функції витрат держави на імітацію продуктів-технологій інноваційного лідера. Виявлені та показані залежності політики технологічної модернізації та економічного зростання. Узагальнені окремі результати досліджень детермінант технологічних змін та економічного зростання за такими детермінантами, як рівень освіти населення, корупція, рівень демократії, внутрішнє кредитування, тиск з боку держави на фінансові ринки, стан розвитку інфраструктури, рівень здоров'я, політична нестабільність, індекси торговельної політики.

Ключові слова: технологічна модернізація, інноваційно-технологічний розвиток, економічне зростання, національне господарство, державне регулювання.

Постановка проблеми. Технологічна модернізація – процес складний, комплексний, різновекторний, залежить від чисельних внутрішніх і зовнішніх чинників, факторів та умов. Диференціюються також і

стратегічні орієнтири та підходи, методи, механізми, інструменти державної політики в частині її стимулювання і забезпечення залежно від поточного етапу соціально-економічного розвитку, бюджетних та ресурсних можливостей, гео економічного становища, якості інтелектуально-кадрового та кадрового потенціалу держави. З огляду на наявність потреби в сучасних, якісних та ефективних підходах до формування і реалізації державної політики забезпечення технологічної модернізації економіки актуалізується завдання узагальнення базисних положень технологічної модернізації економіки та економічного зростання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як теоретико-методичні, так і прикладні положення технологічної модернізації економіки досліджувалися у низці публікацій вітчизняних та зарубіжних науковців: Т. Васильціва та Р. Лупака [1], В. Іноземцева [2], Ю. Кіндзерського [3], Ю. Кузнєцова [4], І. Лапшиної [5], Е. Лібанової [6], Л. Федулової [7], Ю. Шараєва [8], О. Шкурупія [9], Й. Шумпетера [10] та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Складність процесу

технологічної модернізації економіки потребує подальших більш глибоких досліджень ідентифікації чинників технологічної модернізації, а також розуміння його взаємозв'язків з економічним зростанням.

Мета статті. Метою статті є формування базисних положень державної політики забезпечення технологічної модернізації економіки та економічного зростання.

Виклад основного матеріалу. Технологічний чинник класично враховувався у базових рівняннях регресії, які в різні часи застосовувалися для моделювання і прогнозування розвитку національної економіки, зокрема з-поміж інших додаткових змінних:

$$g_i = a_0 + \sum_e a_e x_{ei} + \sum_p b_p z_{pi} + \sum_r c_r DUM_{ri} + e_i, \quad (1)$$

де g_i – темпи приросту ключових параметрів економічного зростання (наприклад, ВВП, ВНП, ін.) в i -й країні; a_0 – константа; a_e – коефіцієнт при економічній змінній; x_{ei} – економічні змінні; b_p – коефіцієнти при додаткових змінних; z_{pi} – додаткові змінні (політичні, технологічні, соціальні та ін.); c_r – коефіцієнт при фіктивній змінній; DUM_{ri} – фіктивна змінна, що характеризує груповий ефект (до прикладу, регіональний, ін.); e_i – випадкова величина [8, с. 22].

Модель була закладена в основу оцінювання впливу різних чинників та їх можливих поєднань і комбінацій на економічний розвиток країни. Так, позитивний вплив обсягу та частки інвестицій в економіці був виявлений та доведений у працях Р. Барро та Дж. Лі, Н. Манківа, Д. Ромера та Д. Вейла, Дж. Сахса, А. Ворнера та ін.; джерел інвестування (зокрема в технологічні інвестиції) – Х. Сала-і-Мартіна; обсягу інноваційної активності – Г. Раменя та А. Раменя тощо. Такі висновки й сьогодні неодноразово підтверджені, відповідно, наявність інвестицій, а також попиту на інноваційні розробки відносяться до базисних умов середовища технологічної модернізації економіки.

Зауважимо, що важливість результатів науково-дослідної діяльності та, відповідно, нових знань у сфері бізнесу і технологій була помічена і відзначена в наукових дослідженнях ще на початкових стадіях розвитку економічної теорії, у тому числі під час обґрун-

тування складу факторів виробництва, а також пояснення причин різних масштабів і темпів економічного зростання в регіонах та країнах світу.

Т. Мальтус і Д. Рікардо довели, що процес економічного розвитку рано чи пізно завершується спадом в економіці. За стандартних умов економічне зростання сповільнюється. І навпаки, відновити економічний розвиток, надати йому нового імпульсу є можливим, але за умови задіяння не стільки виробничих і матеріальних, скільки знанневих та інтелектуальних чинників.

Про нескінченність економічного розвитку писав й Д. Медоуз, доводячи хибність шляху нарощування обсягів виробництва в умовах всезростаючого споживання, коли виробничий ресурс обмежений. Тому подальший економічний розвиток все більше залежить від розширення меж традиційних ринків. А це можливо на засадах нових нетрадиційних рішень, технологічних досягнень.

Суттєвої уваги та значного розвитку ці питання набули в дослідженнях Й. Шумпетера, який твердо стояв на позиції того, що ключовими драйверами розвитку національного господарства є створення та впровадження інновацій, передусім технологічних, а також розвиток сектору інноваційного бізнесу [10, с. 36]. Саме Й. Шумпетер вперше ввів інновації до переліку базисних факторів виробництва. При цьому науковець спершу розвивав тези, пов'язані з високою роллю представників малого підприємництва у генеруванні ідей, створенні нововведень та доведенні інноваційних рішень до їх практичної реалізації та апробації. Натомість у подальших дослідженнях об'єкт вивчення все більше зміщався у бік ролі крупного бізнесу в технологічній модернізації національного господарства. Аргументами тут слугували значно кращі фінансово-ресурсні можливості, а також ефект масштабу від просування на ринок більших партій продукції (товарів, робіт, послуг) з ознаками інноваційності.

У цьому контексті потрібно зробити концептуальний висновок щодо того, що активізація інноваційної діяльності, впровадження передових технологій і супутні з ними про-

цеси тісною мірою корелюють із підтримкою параметрів економічного розвитку. Але при цьому потрібно розуміти, що таке відбувається в середовищі справедливої конкуренції, за якого інновації і технології дають додаткову конкурентну перевагу. В іншому разі (монополізація економіки, «викривлене» конкурентне середовище, нерівний доступ до прав і ресурсів) ефект інновацій об'єктивно пригнічується, що й дестимулює інноваційно-технологічну активність.

Хоча слід зауважити, що в подальшому досвідом економічно розвинених держав було доведено не лише абсолютну несуперечність одне одному великого високотехнологічного бізнесу та малого інноваційного підприємництва, але їхню якісну взаємодоповнюваність. За умови раціонального поєднання таких підходів забезпечується ціла низка синергічних ефектів і на внутрішньому ринку держави, і на зовнішніх більш конкурентоспроможних ринках.

Такого ж типу зв'язки і залежності простежуються й у моделях Р. Лукаса. Зокрема, дослідник емпірично довів вплив на стабільність ключових параметрів економічного розвитку низки базисних аспектів людського капіталу, а саме – продуктивності праці, частки часу, що витрачається на навчання, якості використання людських характеристик. Згодом була запропонована модель людського капіталу:

$$H = h \times L, \quad (2)$$

де H – величина людського капіталу; h – середній індивідуальний рівень людського капіталу репрезентативного агента; L – величина робочої сили (населення); $L = \text{const}$.

$$Y = bK^\alpha [(1-u)H]^{1-\alpha} \bar{h}^\varepsilon, \quad (3)$$

де b – параметр продуктивності сектора кінцевої продукції; $1-u$ – частка часу роботи кожного індивіда та відповідно суспільства загалом у секторі кінцевої продукції; $\bar{h}$ – зовнішній ефект від середнього рівня освіти на виробництво кінцевої продукції, $\text{ex post } \bar{h} = h$; ε – коефіцієнт еластичності кінцевого виробництва за середнім рівнем людського капіталу.

Зазначене дає підстави для висновку, що інтелектуально-кадрове забезпечення поряд

із інвестиціями потрібно вважати одними із найбільш визначних чинників інноваційної діяльності, створення і впровадження передових технологій.

У другій половині ХХ ст. все більшої уваги набула т. зв. теорія постіндустріального суспільства (Д. Рісман, Д. Белл, А. Турен, А. Тоффлер). Її ключова ідея полягала в тому, що індустріалізація забезпечила високі темпи нарощування обсягів виробництва, але в плані ефективності практично вичерпала себе. Вона передовсім формує матеріальну частину створюваного продукту. Але в структурі вартості кожного товару (послуги) існує й т. зв. нематеріальна компонента, яка створюється за рахунок знань, нововведень, інтелекту тощо і за рахунок нижчої собівартості, а також створення ефекту переваги має значно вищу ефективність.

При цьому перехід до постіндустріальної економіки забезпечує в рази більший ефект, адже кінцевий продукт набуває кращого рівня якості та конкурентоспроможності і за рахунок цього зростає попит, а відтак і масштаби виробництва.

Як можемо констатувати, фактор наукових досліджень, інновацій, технологічних новинок практично на всіх етапах еволюції наукової думки, а також промислового розвитку враховувався і тією чи іншою мірою вважався провідним рушієм розвитку держави та ефективності суспільного виробництва. Коли у фокусі економічного дискурсу постало питання ендегенного зростання, він набув ще більшої ваги. Так, П. Ромер, Г. Гроссман, Е. Хелпман трактували технічний прогрес ендегенним фактором, на задіяння і використання якого вельми важливий вплив має державна політика і система державного управління, а саме міра державного впливу в таких аспектах, як підтримка, стимулювання, бюджетно-фінансове, ресурсне та інше забезпечення, інформаційно-просвітницька політика, підготовка якісних кадрів, розвиток систем освіти і науки в цілому.

Як відомо, нині важливим аспектом в частині передумов до технологічної модернізації є стан розвитку ринку, а також рівень захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності. Тому, по-перше, ведемо мову про такий

чинник інноваційно-технологічної активності, як інституційне забезпечення, базисна та допоміжна інфраструктура; по-друге, примітно, що саме моделі П. Ромера мали виходити та теоретико-методичні узагальнення, пов'язані саме з потребою збереження таємниці та власності на неї.

Для початку 1990 рр. характерними стали поява і широке впровадження в господарську та суспільну практику нових технологій, зокрема інформаційних, комунікаційних, цифрових, а також створення нетрадиційних матеріалів, штучного інтелекту, віртуальних ресурсів. Було встановлено прямий зв'язок між інтенсивністю розробок в цій сфері і їх використанням підприємствами реального сектору економіки та зміцненням конкурентоспроможності національного господарства, значним та швидким покращенням місця держави в системі міжнародного поділу праці. Все це підвищило актуальність результатів досліджень, пов'язаних з удосконаленням теоретико-методичних та прикладних засад державного управління у сфері стимулювання інноваційного та технологічного розвитку економіки.

Паралельно з цим удосконалювалися й засади охорони та захисту нематеріальних активів, прав на них. До прикладу, аспект патентування знайшов місце в дослідженнях В. Нордхауса, Д. Лернера, Е. Шредера, С. Котовіца, А. Машкіна, С. Гілберта, Д. Шапіро та ін. Саме тут і були закладені перші згадки про такий чинник інноваційної діяльності та технологічної активності, як фінансово-економічна безпека та захищеність результатів інтелектуальної творчої діяльності.

З середини 90-х років минулого століття відбувся черговий сплеск наукових досліджень у сфері аналізування чинників економічного зростання. Здебільшого нові розробки стосувалися дослідження суміжних розділів економічної теорії, зовнішніх ефектів, впливу знань та інтелекту. Важливо, що в теорію економічного зростання увійшла теорія прав власності, структури економіки та внутрішнього ринку, функціональних (зокрема інноваційних та технологічних) чинників внутрішнього виробництва та експортного потенціалу.

Зазначений напрям дослідження отримав назву теорії НДКР (дослідження та розробок) та значною мірою передбачав урахування чинників міжнародного поділу праці, торгівлі технологіями, безпосереднього руху технологій та їх запозичення менш економічно розвиненими країнами, що висунуло на чільні позиції чинник співробітництва суб'єктів інноваційно-технологічної діяльності, що особливо примітно в частині формування повного замкнутого циклу інноваційної діяльності.

Надалі наукові пошуки в цьому напрямі розвивалися двома схожими, але все ж альтернативними шляхами. У межах обидвох досліджувалися зв'язки між інноваціями та економічним зростанням, але якщо в першому – технологічні зміни в проміжному продукті (розширення асортименту та покращення якості), то в другому – технологічні зміни в кінцевому продукті (зміни кількості та якості).

Варто зауважити, що дослідники першої групи питань (зокрема П. Ромер, Р. Барро, Р. Холл, К. Джонс, Л. Хендрікс та ін.) оперували такими дефініціями, як патент та науково-дослідний сектор, розповсюдження технологій і конвергенція технологічного розвитку країн, оптимальне економічне зростання з урахуванням чинника технологій, обсяги виробництва відповідно до обсягів інновацій та ін. Йшлося й про інструменти та механізми впливу держави у цілях скерування відповідних процесів у бажане русло, що схилялися в основному до економічних, організаційних та інформаційно-психологічних акцентів.

У контексті технологічної модернізації важливо говорити про високе теоретико-методичне значення т. зв. функції витрат імітації як інструмента прийняття рішень і, відповідно, регулювання темпів технологічної модернізації. Йдеться про те, що одній країні, аби не поступатися в рівні технологічної активності порівняно з лідером, на перших етапах більш вигідно придбавати сучасні технології, «імпортувати» патенти. Але на певному етапі це стає економічно невигідно, зокрема з двох причин: (1) з огляду на те, що рівень витрат на т. зв. «імітацію техноло-

гій» піднімається до рівня власних витрат на створення і впровадження сучасних технологій; (2) скорочується (аж до нуля) різниця в кількості проміжних продуктів, створених із застосуванням сучасних технологій, у країні-лідері та країні-наслідувачі.

Зазначений аспект отримав широке поширення у дослідженні «Стратегії модернізації, інститути та коаліції» в межах відповідного дослідження та формування висновку щодо того, що забезпечення т. зв. технологічних проривів у державах, які значно поступаються в рівні соціально-економічного розвитку, надмірно витратна справа, коли можна ефективно запозичувати нові технології, зокрема не найбільш прогресивні. Прийнятним вважається також і шлях «імпорту» інститутів, підходів до управління та бізнес-технологій виробництва. Цікавим є й висновок про те, що стратегічно грамотніше зосередити обмежені ресурси не на розробленні нових технологій, а на широкомасштабній, т. зв. «доганяючій модернізації» шляхом запозичення інновацій та інноваційних технологій одразу по всьому фронту галузей економіки і видів економічної діяльності.

Дослідники другого напрямку (технологічних змін в кінцевому продукті – Г. Гроссман, А. Діксіт, М. Спенс, Е. Хелпман, Й. Штігліц та ін.) зосередили увагу на вивченні таких аспектів, як функція корисності споживача, сектор досліджень та розробок, ринкова вартість патентів, рівноважне конкурентне зростання та оптимальне технологічне зростання в економіці. Ключові висновки, які були тут отримані, стосувалися підтвердження важливості впливу чинника технологій на обсяги суспільних благ, доведення різниці між рівноважним конкурентним та оптимальним (для суспільства) зростанням, коли друге є більшим. Причина цього – в різниці відсоткових ставок та врахуванні (чи не врахуванні) додаткового відсотка у вигляді покриття норми доходу працівників науково-дослідного сектору.

Водночас не слід відкидати й цілу низку більш глибоких причин та певною мірою непрямих чинників і умов, які зумовлюють упровадження технологічної модернізації в країні (табл. 1).

Попри ідентифікацію ключових чинників, у дослідженнях зазначених науковців можна відшукати акценти, зроблені відповідно до найбільш якісних, на їхню думку, механізмів державного регулювання. Зокрема, Р. Левайн та Д. Ренелт наголошували на виробничо-господарському механізмі; У. Істерлі – інституційно-правовому та організаційному механізмі; У. Еастерлі – економічному, інтеграційному, технологічно-інфраструктурному та соціально-гуманітарному механізмі; Х. Сала-і-Мартін – інституційно-правовому та технологічно-інфраструктурному механізмі.

Потрібно зауважити, що важливим моментом дослідження проблем державної політики забезпечення технологічної модернізації є, по-перше, розуміння актуальності та адекватності ситуації для здійснення відповідних якісних стратегічних і тактичних заходів; по-друге, селективність в організаційно-ресурсному забезпеченні державного регулювання та стимулювання інноваційно-технологічної активності. Йдеться про різні фази та типи економічного зростання, характерні для поточного етапу поступу національної економіки, і, відповідно, доречність диверсифікації механізмів та інструментарію державного регулювання залежно від зовнішньої та внутрішньої ситуації.

Зауважимо, що ці аспекти в профільній економічній літературі досліджувалися. У підсумку їх узагальнення є підстави до певних висновків, які в ілюстративному вигляді набувають концептуально-прикладного змісту (рис. 1). Так, на етапі економічного піднесення конкурентоспроможність національного господарства об'єктивно висока, що знижує доцільність надмірних інвестицій в інноваційні виробництва та інноваційну інфраструктуру. Принаймні така активність більш схильна для приватного капіталу, а не бюджетних витрат. На цій стадії доречним є забезпечення природного (але він також високий) рівня інноваційно-технологічної активності.

Коли для національної економіки характерна фаза спаду, для держави актуалізується завдання уповільнення темпів скорочення обсягів виробництва, відновлення виробни-

Окремі результати досліджень детермінант технологічних змін та економічного зростання

Детермінанти	Показники	Науковці-дослідники, роки	Рівні залежностей	Значимості
Рівень освіти населення	Частка осіб, що навчаються в коледжі	Р. Барро, Дж. Лі, 1994	+	*
	Частка жінок, що навчаються	Р. Барро, 1996	-	*
	Рівень середньої освіти	Дж. Сакс, А. Ворнер, 1995	+	-
	Частка студентів коледжів, які вивчають: – інженерну справу; – юриспруденцію	К. Мьорфі, А. Шлейфер, Р. Вішни, 1991	+	*
			-	*
Корупція	Рівень корупції	П. Мауро, 1995	-	*
Рівень демократії	Темпи зростання рівня демократії	Р. Барро, 1997	-	*
Внутрішнє кредитування	Темпи зростання обсягів внутрішнього кредитування	Р. Левайн, Д. Ренелт, 1992	+	-
Тиск з боку держави на фінансові ринки	Інтегральна оцінка регулюючого впливу	У. Істерлі, 1993	-	*
Стан розвитку інфраструктури	Якісна характеристика стану сформованості інфраструктури	У. Еастерлі, Р. Левайн 1997	+	*
Показники рівня здоров'я	Інтегральна характеристика рівня здоров'я	С. Ноулес, П. Оуен, 1995	+	*
Політична нестабільність	Рівень політичної нестабільності	Х. Сала-і-Мартін, 1997		
Індекси торговельної політики	Індекс відкритості економіки	А. Харрісон, 1995	+	*
	Орієнтація на зовнішні ринки	Х. Сала-і-Мартін, 1997	?	-
	Тарифи	Р. Барро, Дж. Лі, 1994	?	-

Прим.: «+» – пряма залежність; «-» – протилежна залежність; «?» – невизначеність/відсутність результату; «*» – статистична значущість; «_» – статистична незначущість.

Джерело: авторська розробка

чо-експортного потенціалу, посилення конкурентних позицій валового національного продукту.

Вирішення цих завдань тісно корелює з державними видатками на стимулювання і нарощування обсягів інноваційної діяльності, використання її результатів у цілях підвищення інноваційності і технологічності реального сектору.

Такого типу завдання ще більше актуалізуються, коли економіка переходить у стадію глибокої депресії. Але парадокс ситуації в тому, що бюджетно-фінансовий потенціал на цій стадії об'єктивно слабкий, що не дає змоги впроваджувати масштабні національні інноваційні програми. Тому більш затребуваним стає максимальне спрощення умов і формування середовища з обмеженими трансакційними витратами і високим рівнем мотивації до інноваційної активності.

Коли економіка переходить до стадії піднесення, необхідний інноваційно-технологічний поштовх, що дав би змогу у корот-

костроковому часовому періоді зміцнити конкурентні позиції вітчизняних виробників на внутрішньому та на зовнішньому ринках і стимулювати високі темпи подальшого нарощування обсягів виробництва.

Досягнення економічного піку знову переводить державні зусилля у сфері підтримки інноваційно-технологічної діяльності у природне русло. Проте тут важливо використати вже накопичений потенціал технологічної модернізації, зокрема набутий на стадії піднесення, та забезпечити інноваційне лідерство за ключовими товарно-сегментними позиціями на ринку. Більше того, важливо, аби таке лідерство підтверджувалося і внеском у формування і задоволення принципово нових потреб, включно з розвитком нових ринків та ринкових сегментів.

Подальший розвиток дослідження стосується узагальнення положень теорій економічного зростання, їхньої проекції на сучасні наукові праці і вихід, таким чином, на базисні умови та чинники середовища, а

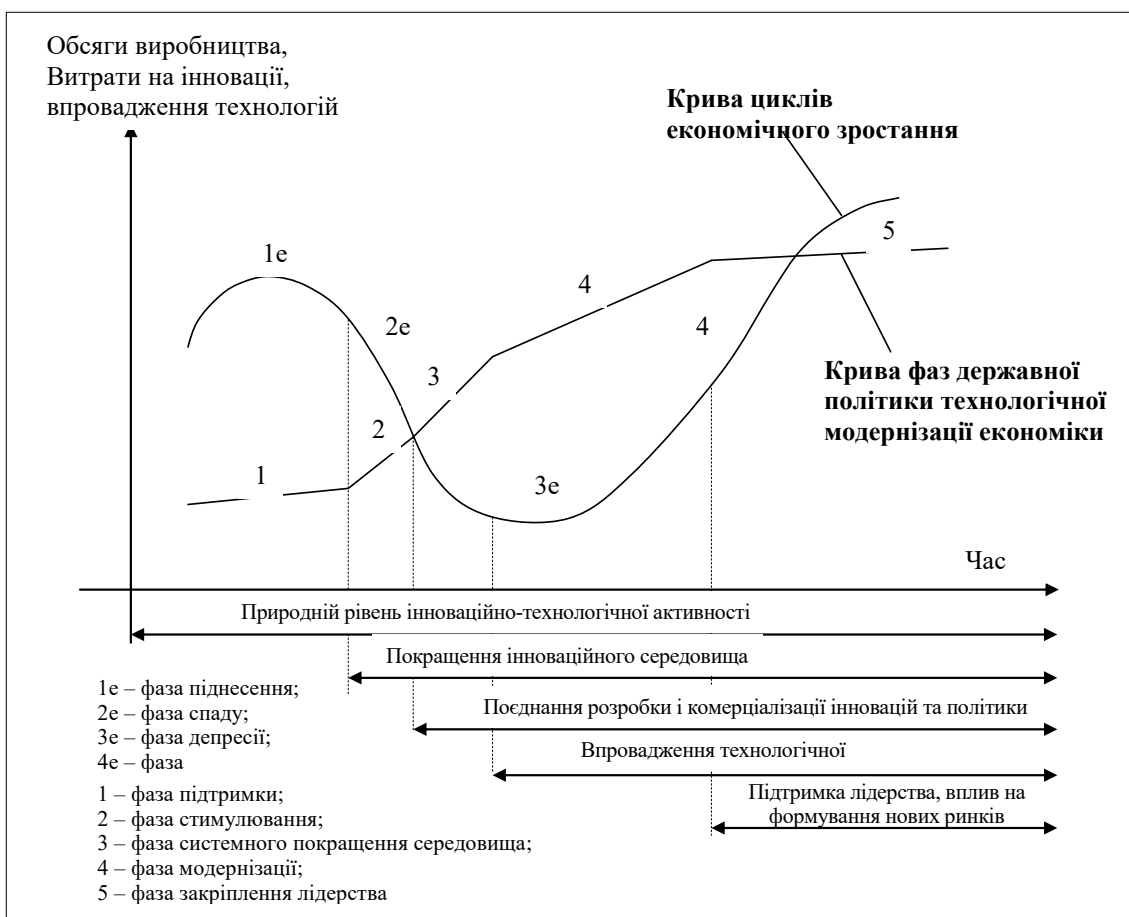

Рис. 1. Залежності політики технологічної модернізації та економічного зростання

Джерело: авторська розробка

через них – і на інструменти та механізми генерування інноваційної активності в системі реіндустріалізації національного господарства.

Так, Ю Кіндзерський у дослідженні «Промисловість України: стратегія і політика структурно-технологічної модернізації» доходить висновку, що технологічна модернізація національного господарства об'єктивно неможлива без розвитку інноваційної діяльності та її суб'єктів в країні. Це закономірно, в разі, якщо ставка повною мірою не робиться на стратегії імітації. Проте більш важливий висновок в іншому: «якість політики структурно-технологічної модернізації визначається сприятливістю відповідного інституційного і макроекономічного середовища, ринкової кон'юнктури, які у підсумку створюють власний мотиваційний базис інноваційної діяльності в системі технологічної модернізації» [3, с. 485]. Таким чином наголошується

на превалюванні інституційно-правового й економічного механізмів державного регулювання із застосуванням передовсім інструментів системи стимулювання та контролю, грошово-кредитного регулювання, фінансово-кредитної та інформаційно-психологічної підтримки.

Важливим аспектом дослідження потрібно вважати тип моделі державної політики, що вибирається в цілях управління і забезпечення інноваційно-технологічних змін в економіці. Цьому складнику в наукових дослідженнях присвячено дещо менше уваги, і автори тут здебільшого ототожнюють моделі з методами державного регулювання, виокремлюючи групу економічних (що базуються на формуванні системи стимулів) та адміністративних (які передбачають низку обмежувально-рамкових умов) методів, форм, важелів тощо.

О. Шкурупій вбачає як модель державної політики стимулювання технологічної активності в економіці (1) організацій-

но-правову, орієнтовану на становлення інноваційно-технологічної інфраструктури, а також відповідної нормативно-правової бази регулювання, (2) економічну, спрямовану на формування фінансово-економічного стимулу шляхом надання доступного фінансового ресурсу, стимулюючого кредитування, пільгового оподаткування, зовнішньоекономічної інноваційно-технологічної співпраці, (3) соціальну у вигляді покращення освітньої і професійної компоненти підготовки якісних фахівців, посилення ролі інтелектуального капіталу, інформаційного забезпечення інноваційно-технологічного розвитку [9, с. 159–163].

Очевидно, що вибір тієї чи іншої моделі політики, а відтак – слідування їй, здійснюється із застосуванням найбільш доречних та адекватних інструментів регулювання, серед яких важливо додати до вже згаданих ще й такі інструменти, як стратегування, програмування і планування державної політики технологічної модернізації; формування відповідних організаційних структур на всіх рівнях системної ієрархії управління; патентно-ліцензійного регламентування тощо.

Ю. Кузнецов у праці «Промислова політика та міжнародні відносини» формує цілий комплекс інструментів, що можуть застосовуватися державою в цілях стимулювання, регулювання та навіть (за обґрунтованої потреби) стримування інноваційної активності в економіці. Відповідні інструменти науковець визначає за групами: регулювання організаційно-правового статусу і прав власності; формування фінансового забезпечення; використання земельних та природних ресурсів; управління формуванням кадрового забезпечення; регулювання обсягу матеріальних благ; управління умовами використання знань та інновацій, становлення господарської інфраструктури; податкове регулювання; менеджмент внутрішньопродуктових ринків; вплив на зовнішньоекономічну поведінку суб'єктів [4, с. 1–18]. Зауважимо, що такий підхід тісно корелює з чинниками середовища інноваційно-технологічної діяльності (модернізації), що позитивно.

Дещо інший підхід використано у дослідженні Е. Лібанової, де інструменти впровадження модернізації економіки визначаються більшою мірою згідно з цільовим підходом, тобто в руслі досягнення найбільш важливих цільових орієнтирів державного регулювання у сфері інноваційно-технологічних зрушень [6, с. 28]. Тому перевагу надано таким інструментам політики, як: підтримка нових технологій (причому як базисних, так і запозичених), формування кадрового потенціалу, розвиток інститутів, бюджетно-проектне забезпечення, розвиток міжгалузевої співпраці.

У праці «Технологічна політика в системі стратегії економічного розвитку» [7, с. 21–23] доволі вдало узагальнено комплекс інструментів державної політики розвитку інноваційної діяльності та впровадження передових технологій, виходячи з результатів світового досвіду в цій сфері. Серед них: заохочення створення та комерціалізації технологій; розбудова національної та регіональних інноваційних систем; багаторівневе прогнозування і впровадження науково-технологічного розвитку; налагодження співробітництва між університетами та промисловими підприємствами; залучення і підтримка венчурного капіталу; формування технологічних платформ міжгалузевої співпраці та формування й ефективного використання ресурсного забезпечення інноваційно-технологічного розвитку; розвиток базової та супутньої інфраструктури інноваційної діяльності; підтримка інформаційно-програмного забезпечення інноваційного розвитку; створення і забезпечення функціонування техніко-впроваджувальних промислово-інноваційних зон та великомасштабних інтегрованих мереж; впровадження імітаційних моделей розвитку технологій.

Звичайно, що частина з визначених інструментів скоріше слугують напрямами або ж засобами державного регулювання у сфері інноваційної активності (оскільки інструменти – більш комплексні засоби регулювання, які поєднують низку заходів політики навколо певного функціонально-структурного підходу та за допомогою

яких міняються регулюючі принципи) та потребують групування в інфраструктурний, інституційно-інтегруючий, інтелектуально-комерційний чи інші інструменти державного регулювання. Але загалом такі висновки умовні, у тому числі через різні вагу, очікувану результативність і спроможність, дієвість та результативність упровадження того чи іншого інструмента або регулюючого засобу.

Примітно, що попри певну вузькість такого інструменту державної політики насправді його стратегічні завдання доволі широкі і комплексні. Звернімо увагу, що це технологічна модернізація платформи співпраці суб'єктів інноваційно-технологічного розвитку, поєднання господарських, комерційних та виробничо-технологічних ефектів співпраці, технологічна модернізація промисловості як базової галузевої одиниці технологічного типу розвитку, переосвоєння передових технологічних майданчиків міжгалузевої співпраці. Таким чином, йдеться про перспективність реалізації інструменту формування технологічних кластерів у загальній системі державної політики інноваційно-технологічної модернізації національної економіки.

Висновки і пропозиції. Базисні підходи та елементи державного регулювання інноваційної діяльності, створення (залучення) та впровадження передових технологій формувалися під час еволюції теорій ендогенного та екзогенного економічного розвитку, розроблення моделей економічного зростання з людським капіталом, інноваціями та інвестиціями тощо, а також були доповнені, підтверджені чи частково спростовані світовим досвідом інноваційно-технологічного розвитку, результатами сучасних наукових досліджень і узагальнень у цій сфері.

Концептуально реалізація державної політики технологічної модернізації економіки реалізується із застосуванням арсеналу інструментів, об'єднаних в один або ж систему інституційно-правових, економічних, організаційних, інтегруючих, виробничо-господарських, технологічно-інфраструктурних, соціально-гуманітарних,

інформаційно-психологічних та інших механізмів. Такими базисними інструментами слугують: стратегування, програмування і планування розвитку, формування оргструктур управління, становлення системи стимулювання і контролю, бюджетування, субсидування, грошово-кредитне регулювання, фіскально-податкова та фінансово-кредитна підтримка, цільове замовлення, локальна бізнес-технологічна інтеграція, патентно-ліцензійне адміністрування, стандартування, професійно-освітня, інформаційно-психологічна та громадська підтримка, міграційне регулювання.

Література:

1. Васильців Т.Г., Лупак Р.Л., Штець Т.Ф. Обґрунтування стратегічних напрямів, цілей та заходів державної політики реалізації потенціалу ІТ-сектору економіки України. *Підприємництво і торгівля*. 2018. Вип. 23. С. 56–63.
2. Иноземцев В.Л. За десять лет. К концепции постэкономического общества. Москва, 1998. 536 с.
3. Кіндзерський Ю. В. Промисловість України: стратегія і політика структурно-технологічної модернізації : монографія. Київ : Інститут економіки та прогнозування НАН України, 2013. 536 с.
4. Кузнецов Ю. Промышленная политика и международные отношения / под ред. А. И. Левенчука. Челябинск : Социум, 2005. 360 с.
5. Лапшина І.А. Розвиток людського капіталу України в процесі євроінтеграції : монографія. Львів: Кальварія, 2008. 332 с.
6. Лібанова Е.М. Модернізація економіки України в контексті соціальних викликів. *Демографія та соціальна економіка*. 2011. № 1(15). С. 24–38.
7. Федулова Л.І. Технологічна політика в системі стратегії економічного розвитку. *Економіка і прогнозування*. 2010. № 1. С. 22–38.
8. Шараев Ю.В. Теория экономического роста. Москва : ГУ ВШЭ, 2006. 254 с.
9. Шкурупій О.В. Інтелектуальний капітал в умовах становлення постіндустріального суспільства: імперативи глобального економічного розвитку та орієнтири для України : монографія. Полтава : РВВ ПУЕТ, 2010. 303 с.
10. Шумпетер Й. Теорія економічного розвитку. Кембридж : Гарвардський університет, 1934. 588 с.
11. Vasyltsiv T.G., Lupak R.L., Osadchuck Yu.M. Assessment of the level of penetration of import dependence in the context of the import substitution policy in Ukraine. *Економічний часопис-XXI*. 2017. № 167 (9-10). С. 13–17.

References:

1. Vasyltsiv T. G., Lupak R. L., Shtets' T. F. (2018) Obgruntuvannya stratehichnykh napryamiv, tsiley ta zakhodiv derzhavnoyi polityky realizatsiyi potentsialu IT-sektoru ekonomiky Ukrayiny [Substantiation of strategic directions, goals and measures of the state policy of realizing the potential of the IT sector of the Ukrainian economy]. *Entrepreneurship and trade*, vol. 23, pp. 56–63.

2. Inozemcev V. L. (1998) Za desiat' let. K koncepciyi postekonomicheskogo obshchestva [For ten years. To the concept of post-economic socie]. Moskva. (in Russian)
3. Kindzerskyi Yu. V. (2013) Promyslovist' Ukrainy: strategiya I polityka strukturno-tehnologichnoyi modernizaciyi [Industry of Ukraine: strategy and policy of structural and technological modernization]. Kyiv : Institute of Economics and Forecasting NAS of Ukraine. (in Ukrainian)
4. Kuznyetsov Yu. (2005) Promyshlennaya politika I mezhdunarodnye otnosheniya [Industrial policy and international relations]. Chelyabinsk. (in Russian)
5. Lapshyna I. A. (2008) Rozvytok lyuds'kogo kapitalu Ukrainy v procesi yevrointegraciyi [Development of human capital of Ukraine in the process of European integration]. Lviv: Kalvariya. (in Ukrainian)
6. Libanova E. M. (2011) Modernizaciya ekonomiky Ukrainy v konteksti socialnyh vyklykiv [Modernization of the Ukrainian economy in the context of social challenges]. *Demography and the social economy*. no. 1(15), pp. 24–38.
7. Fedulova L. I. (2010) Tehnologichna polityka v systemi strategiyi ekonomichnogo rozvytku [Technology policy in the system of economic development strategy]. *Economics and forecasting*. № 1. pp. 22–38. (in Ukrainian).
8. Sharayev Yu. V. (2006) Teoriya ekonomicheskogo rosta [Theory of Economic Growth]. Moskva : GU VShE. (in Russian)
9. Shkurupiy O. V. (2010) Intel'ektual'nyi kapital v umovah stanovlennia postindustrial'nogo suspil'stva: imperatyvy global'nogo ekonomichnogo rozvytku ta oryentyry dlia Ukrainy [Intellectual capital in a post-industrial society: global economic development imperatives and benchmarks for Ukraine]/ Poltava : RBV PUET. (in Ukrainian)
10. Shumpeter Y. (1934) Teoriya ekonomichnogo rozvytku [The theory of economic development]. Cambridge : Garward University. (in Ukrainian)
11. Vasylytsiv T. G., Lupak R. L., Osadchuk Yu. M. (2017) Assessment of the level of penetration of import dependence in the context of the import substitution policy in Ukraine. *Economic Journal-XXI*, no. 167 (9-10), pp. 13–17.

Аннотация. Освещены и охарактеризованы существенные характеристики понятий модернизации, реиндустриализации и экономического роста. Выделены базисные механизмы и инструменты государственной политики обеспечения модернизации экономики. Отражена интерпретация функции расходов государства на имитацию продуктов-технологий инновационного лидера. Выявлены и показаны зависимости политики модернизации и экономического роста. Обобщены отдельные результаты исследований детерминант технологических изменений и экономического роста по таким детерминантам, как уровень образования населения, коррупция, уровень демократии, внутреннее кредитование, давление со стороны государства на финансовые рынки, состояние развития инфраструктуры, уровень здоровья, политическая нестабильность, индексы торговой политики.

Ключевые слова: технологическая модернизация, инновационно-технологическое развитие, экономический рост, национальное хозяйство, государственное регулирование.

Summary. The purpose of the article is to formulate the basic provisions of the state policy of ensuring technological modernization of the economy and economic growth. The essential characteristics of the concepts of technological modernization, re-industrialization and economic growth are highlighted and characterized. The research uses the methods of analysis and synthesis – to identify key factors of providing technology development and identifying the benefits and criteria for such development, logical generalization – to generalize the instruments of state policy to stimulate the technological modernization of the economy. The basic mechanisms and instruments of the state policy of ensuring technological modernization of the economy are distinguished. The interpretation of the cost function of the state for imitation of products and technologies of innovative leader is shown. Some of the determinants of the determinants of technological change and economic growth by such determinants as the level of education of the population, corruption, the level of democracy, internal crediting, pressure from the state on financial markets, the state of infrastructure development, the level of health, political instability, trade policy indices are summarized. It is proved that the state policy of stimulating and providing innovative activity, introduction of its results and modern technologies in the real sector of economy, public administration and social and social life is relevant at all periods, stages and cycles of economic growth, because quality and competitiveness, demand depend on it on goods and services, the viability of the national economy. Technological modernization is most relevant at the stage of transition from crisis or depression to economic uplift, since it allows to provide quickly and qualitatively structural changes in economy and system in the short term. its state regulation needed to accelerate the pace of economic growth on the basis of production and offer a fundamentally new (innovative) product market and / or using advanced technologies, methods and methods of production and marketing. Scientific novelty of the research is to determine the basic conditions, factors, tools and mechanisms of state regulation of innovation and technological activity, the combination of which ensures high efficiency of the policy of technological modernization of the economy.

Keywords: technological modernization, innovation and technological development, economic growth, national economy, state regulation.

Завгородній А.В.

*к.ф.-м.н., доцент кафедри економіки та інформаційних технологій,
Миколаївський міжрегіональний інститут
розвитку людини вищого навчального закладу
«Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»*

Zavhorodnii Andrii

*Mykolayiv Interregional Institute for Human Development
Higher Educational Institution
Open International University for Human Development «Ukraine»*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: НОРМАТИВНИЙ АСПЕКТ

LEGAL REGULATION OF FOREIGN ECONOMIC ACTIVITIES: REGULATORY ASPECT

Анотація. У роботі узагальнюються наукові завдання, які виникають у процесі визначення адміністративно-правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Розкривається зміст функціонування публічної адміністрації у галузі адміністративно-правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності, висвітлюється адміністративно-правовий статус суб'єктів публічної адміністрації, що реалізують заходи адміністративно-правового регулювання у сфері зовнішньоекономічної діяльності, аналізуються їхні визначені законодавчо функції у галузі адміністративно-правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Визначено адміністративно-правовий статус суб'єктів публічної адміністрації, які реалізують адміністративно-правове регулювання зовнішньоекономічної діяльності (Кабінет Міністрів України, Національний банк України, Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, Антимонопольний комітет України, Державна фіскальна служба України, Торгово-промислова палата України, Міжвідомча комісія з міжнародної торгівлі), охарактеризовано систему їхніх прав та обов'язків.

Ключові слова: публічна адміністрація, адміністративна процедура, зовнішньоекономічна діяльність, експорт, імпорт.

Постановка проблеми. Зовнішньоекономічна діяльність суб'єктів господарювання – важлива та необхідна умова ефективного функціонування сучасної економічної

системи, розвиток якої в глобальному плані задається процесами глобалізації, передусім економічної. У практичному плані це означає, що в сучасному світі не залишилось ізольованих економічно держав. Особливості участі економік окремих держав у світовому господарстві зумовлюється цілою низкою важливих чинників, серед яких найбільш важливими є географічні, історичні, геологічні, економічні та соціальні.

Саме співвідношення цих чинників і визначає на сучасному етапі ту роль у міжнародному розподілі виробництва товарів і надання послуг, яку виконує національна економіка. У державі будуть вироблятися ті товари та послуги, які найбільше затребувані на міжнародних ринках, мають там більшу конкурентоспроможність порівняно з конкурентами. У результаті в глобальному масштабі виробляється більше товарів та послуг із максимальною конкурентоспроможністю, що забезпечує подальший поступ як всієї світової економічної системи, так і окремих національних економік. Для вітчизняної економіки активне включення в світове господарство також є магістральним напрямом економічного та соціального розвитку. Це завдання є особливо актуальним після заявленого запиту українського громадянського суспільства на соціально-економічні зміни,

результатом якого стало підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС.

Публічна адміністрація, надаючи суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності відповідні адміністративні послуги, захищає інтереси суспільства та держави в цьому напрямі, відіграє провідну роль.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковим дослідженням адміністративно-правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності займалися такі вчені, як О. Вишняков [1], С. Коломацька [4], Н. Георгіаді [2], А. Мазаракі. Але у своїх роботах вони виділяли лише окремі аспекти цієї проблеми, зокрема правові основи здійснення господарських операцій з іноземними контрагентами, основні інструменти державного регулювання ЗЕД, не приділяючи при цьому уваги визначенню головних положень адміністративно-правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності та особливостям практичної реалізації положень чинного законодавства. Таким чином, актуальність вибраної теми зумовлена необхідністю дослідження загальних проблем адміністративно-правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності.

Мета статті. Метою дослідження є визначення головних положень адміністративно-правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності, а також окреслення напрямів удосконалення регулювання такої діяльності на основі практичної реалізації положень чинного законодавства.

Виклад основного матеріалу. Провідним суб'єктом публічної адміністрації, який реалізує заходи адміністративно-правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності за чинним законодавством, є Міністерство економічного розвитку та торгівлі України, що має статус центрального органу виконавчої влади з питань економічної політики в цій сфері. Міністерству доручено завдання забезпечення формування ефективної зовнішньоекономічної політики з координації зовнішньоекономічної діяльності окремих суб'єктів. Наприклад, міністерство здійснює контроль за дотриманням різними суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності чинних законів України та всіх умов між-

народних договорів України; проводить спеціальні, антидемпінгові та антисубсидійні розслідування [14–15].

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2014 р. № 459 Мінекономрозвитку є основним органом у системі центральних органів виконавчої влади у сфері формування та реалізації державної зовнішньоекономічної політики [7].

На Мінекономрозвитку згідно з чинним законодавством у сфері адміністративно-правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності покладено такі зобов'язання:

- здійснення постійного моніторингу ефективності зовнішньої торгівлі різними видами промислової продукції, при цьому слід враховувати зміни кон'юнктури на світових ринках, розроблення поточних рекомендацій для різних галузей промисловості з питань зовнішньоекономічних зв'язків [6];

- проведення оцінки зовнішньоекономічних зв'язків в окремих галузях, на окремих ринках, дослідження ефективності імпорту та експорту товарів (робіт, послуг), розроблення і забезпечення окремих заходів із розвитку та вдосконалення структури імпорту та експорту товарів (робіт, послуг), розроблення поточних рекомендацій для окремих галузей, беручи до уваги кон'юнктурні зміни на світових ринках [6];

- підготовка конкретних пропозицій із забезпечення функціонування системи нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, реєстрації (обліку) деяких видів зовнішньоекономічних контрактів (договорів), що були укладені суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності України всіх форм власності, та проведення відповідних заходів [6];

На додаток до цього, Постановою Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2014 р. № 459 визначаються окремі права Мінекономрозвитку в галузі адміністративно-правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності, серед яких:

- здійснення контролю за дотриманням окремими суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності положень міжнародних договорів України та норм вітчизняного законодавства [6];

– ведення обліку іноземних компаній, що помічені в застосуванні щодо суб'єктів України обмежувальної ділової практики або які несумлінно виконують власні зобов'язання перед українськими партнерами та Україною;

Можна дійти висновку про такі особливості адміністративно-правового статусу Міністерства економічного розвитку і торгівлі України як основного суб'єкта реалізації адміністративно-правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності:

1. Головне завдання та мета функціонування Міністерства в наш час – формування сприятливих умов для заснування та розвитку бізнесу; ліквідація адміністративних бар'єрів для ведення зовнішньоекономічної діяльності; залучення масштабних іноземних інвестицій до економічного розвитку; використання всіх можливостей для забезпечення вільної торгівлі з країнами – учасниками Європейського Союзу.

2. У зв'язку із цим Міністерство зобов'язане: забезпечувати координацію єдиної зовнішньоекономічної політики, спрямованої на інтеграцію економіки України у світову економіку, передусім до стандартів ЄС та СОТ; аналізувати тенденції розвитку зовнішньоекономічних зв'язків, проводити державну підтримку експорту; оцінювати ефективність зовнішньої торгівлі загалом та імпорту й експорту окремо; реалізовувати реєстраційно-дозвільні та регуляторні функції; розробляти пропозиції з приводу вдосконалення нормативно-правової бази, адаптувати законодавство України до стандартів законодавства ЄС.

Отже, Міністерство економічного розвитку і торгівлі України має адміністративно-правовий статус провідного суб'єкта здійснення адміністративно-правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності.

Державна фіскальна служба покликана здійснювати митний контроль в Україні [17]. Згідно із постановою Кабінету Міністрів України від 21 травня 2014 р. № 236 Державна фіскальна служба України у сфері адміністративно-правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності веде митну статистику та Українську класифіка-

цію товарів зовнішньоекономічної діяльності (УКТЗЕД); вживає усіх заходів у сфері захисту прав інтелектуальної власності, не допускає руху через митний кордон України контрафактних товарів [11].

На антимонопольний комітет України покладено обов'язок здійснювати контроль за дотриманням суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності чинних правових норм у сфері захисту економічної конкуренції. У нього є права стосовно: внесення до органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування подань із приводу анулювання ліцензій, припинення зовнішньоекономічних операцій тих суб'єктів господарювання, які порушують норми законодавства про захист економічної конкуренції; до органів виконавчої влади – обов'язкові для розгляду подання щодо анулювання ліцензій, припинення операцій, пов'язаних із зовнішньоекономічною діяльністю суб'єктів господарювання у разі порушення цими суб'єктами законодавства про захист економічної конкуренції; інші [10].

Отже, адміністративно-правовий статус Антимонопольного комітету України у галузі адміністративно-правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності може бути визначений через його право вносити пропозиції до різних суб'єктів публічної адміністрації щодо припинення зовнішньоекономічних операцій та анулювання відповідних ліцензій у разі порушення ними норм законодавства про захист економічної конкуренції.

Міжвідомча комісія з міжнародної торгівлі є державним органом, який здійснює державне оперативне регулювання зовнішньоекономічної діяльності, приймає цілу низку рішень: про порушення та проведення антисубсидійних, антидемпінгових або спеціальних розслідувань, про застосування компенсаційних, антидемпінгових або спеціальних заходів, щодо заходів у відповідь на недружні або дискримінаційні дії митних союзів, окремих держав або їхніх економічних угруповань [10]. Міжвідомча комісія з міжнародної торгівлі відіграє активну роль у захисті вітчизняних товаровиробників від недобросовісних дій із боку їхніх іноземних конкурентів. Лише останніми роками

було понад 50 випадків, коли комісія впроваджувала остаточні антидемпінгові заходи з приводу імпорту товарів в Україну та понад 60 разів порушувала антисубсидійні та антидемпінгові розслідування [14; 15].

Отже, Міжвідомча комісія з міжнародної торгівлі здійснює державне оперативне регулювання зовнішньоекономічної діяльності та має право застосовувати такий інструмент, як порушення та проведення антисубсидійних, антидемпінгових або спеціальних розслідувань, реалізацію конкретних заходів у відповідь на недружні та дискримінаційні чи дії митних союзів, митних союзів або ж їхніх економічних угруповань.

Торгово-промислова палата України відповідно до Закону України «Про торгово-промислові палати в Україні» – це недержавна самоврядна неприбуткова організація, що на добровільних засадах об'єднує громадян України (які зареєстровані як підприємці) та юридичних осіб, а також їх об'єднання [16].

Головним завданням Палати є формування комфортних умов для розвитку підприємницької діяльності, сприяння широкому розвитку торговельних та науково-технічних зв'язків між українськими компаніями та підприємцями та їхніми зарубіжними партнерами, репрезентація інтересів членів палати із проблем здійснення господарської діяльності як в Україні, так і за її кордонами. ТПП України реалізує свої функції самостійно або за допомогою регіональних торгово-промислових палат, які працюють в областях, місті Києві, для реалізації цих функцій використовуються також створені Палатою організації та окремі підприємства, які є її учасниками і діяльність яких координується [16].

Регіональні палати допомагають підприємцям у реалізації торговельно-економічних операцій на зовнішньому та внутрішньому ринках, просувають на експорт українські товари та послуги, з цією метою вони надають своїм учасникам цілий спектр різноманітних професійних послуг, в основному – консультаційних, це консультування із проблем зовнішньої економічної діяльності, міжнародної торгівлі та маркетин-

гового аналізу зовнішніх ринків, сюди ж належить і незалежна експертиза товарів, професійне оцінювання нерухомого та рухомого майна, нематеріальних активів, сучасні послуги із штрихового кодування товарів, низка патентно-ліцензійних послуг, оформлення сучасної міжнародної документації з метою захисту прав на інтелектуальну власність тощо. Палати надають вітчизняним та іноземним підприємцям юридичну і ділову інформацію, займаються організацією конференцій, семінарів, виставок в Україні та за її межами, забезпеченням ділових переговорів із зовнішньоекономічних питань.

Висновки і пропозиції. Таким чином, адміністративно-правовий статус суб'єктів публічної адміністрації, які реалізують адміністративно-правове регулювання зовнішньоекономічної діяльності (Кабінет Міністрів України, Національний банк України, Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, Антимонопольний комітет України, Державна фіскальна служба України, Торгово-промислова палата України, Міжвідомча комісія з міжнародної торгівлі), можна охарактеризувати через систему їхніх прав та обов'язків стосовно надання окремим суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності адміністративних послуг, контролю за їхньою зовнішньоекономічною активністю, застосування адміністративно-господарських санкцій за її порушення, сприяння експорту продукції вітчизняних виробників, проведення антисубсидійних, антидемпінгових або ж спеціальних розслідувань і застосування відповідних компенсаційних, антидемпінгових або спеціальних заходів.

Література:

1. Вишняков А.К. Регулирование внешнеэкономической деятельности в Украине. Х. : Одиссей, 2005. 256 с.
2. Георгіаді Н.Г., Князь С.В. Регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Львів: Видавництво НУ “Львівська політехніка”, 2004. 196 с.
3. Державна фіскальна служба України: URL: <http://sfs.gov.ua>. (дата звернення: 25.09.2019).
4. Коломацька С.П. Зовнішньоекономічна діяльність в Україні: правове регулювання та гарантії здійснення. К.: Професіонал, 2004. 288 с.
5. Митний кодекс України від 13 березня 2012 р. № 4495-VI // Відомості Верховної Ради України. 2012. № 44–45, № 46–47 – Ст. 552.

6. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. URL: <http://www.me.gov.ua/?lang=uk-UA> (дата звернення: 25.09.2019).
7. Питання Міністерства економічного розвитку і торгівлі. Постанова Кабінет Міністрів України від 20 серпня 2014 р. № 459 // Урядовий кур'єр від 24.09.2014. № 175.
8. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 р. № 2755-VI // Відомості Верховної Ради України. 2011. № 13–14, № 15–16. Ст. 112.
9. Правопорушення як складова неправомірної дії в сфері зовнішньоекономічної діяльності. URL: http://pidruchniki.com/16780914/ekonomika/pravoporushennya_skladova_npravomirnoyi_diyi_sferi_zovnishnoekonomichnoyi_diyalnosti (дата звернення: 25.09.2019).
10. Про Антимонопольний комітет України. Закон України від 26 листопада 1993 р. № 3659-XII Відомості Верховної Ради України. 1993. № 50. Ст. 472.
11. Про Державну фіскальну службу України. Постанова Кабінету Міністрів України від 21 травня 2014 р. № 236 Урядовий кур'єр від 08.07.2014. № 120.
12. Про затвердження Узагальнюючого податкового роз'яснення щодо застосування норм статті 4 Закону України від 23.09.94 № 185/94-ВР «Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті» у разі припинення зобов'язань за зовнішньоекономічними договорами шляхом зарахування зустрічних однорідних вимог. Наказ Державної податкової адміністрації України від 03.08.06 № 450. URL: <http://sfs.gov.ua/zakonodavstvo/podatkove-zakonodavstvo/nakazi/arhiv-nakaziv-dpa-ukraini/nakazi-za-2006-rik/29337.html>. (дата звернення: 25.09.2019).
13. Про Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. Указ Президента України від 31 травня 2011 р. № 634/2011. Урядовий кур'єр від 09.06.2011. № 104.
14. Про порушення та проведення антидемпінгового розслідування щодо імпорту в Україну соди каустичної походженням з Російської Федерації. Повідомлення від 03 листопада 2014 р. Міжвідомчої комісії з міжнародної торгівлі URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0020324-14?lang=uk> (дата звернення: 25.09.2019).
15. Про порушення та проведення антисубсидійного розслідування щодо імпорту в Україну легкових автомобілів походженням з Російської Федерації. Повідомлення від 15 вересня 2014 р. Міжвідомчої комісії з міжнародної торгівлі URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/en/n0017324-14> (дата звернення: 25.09.2019).
16. Про торгово-промислові палати в Україні. Закон України від 2 грудня 1997 р. № 671/97-ВР. Голос України від 05.01.1998.
17. Про утворення Державної фіскальної служби. Постанова Кабінету Міністрів України від 21 травня 2014 р. № 160. Урядовий кур'єр від 06.06.2014. № 101.
18. ТПП України сьогодні: Торгово-промислова палата України. URL: <http://www.ucci.org.ua/about.shtml>. (дата звернення: 25.09.2019).
19. Цирфа Ю. Бізнесові лабіринти, або що заважає українським підприємцям швидко перейняти світові стандарти. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/viche_2014_17_8. (дата звернення: 25.09.2019).
- activity]. Lviv: Publisher of Lviv Polytechnic National University.
3. Derzhavna fiskalna sluzhba Ukraini [State Fiscal Service of Ukraine] Available at: <http://sfs.gov.ua> (accessed 25 September 2019).
4. Kolomacka S. P. (2004) Zovnishnoekonomichna diyalnist v Ukraini: pravove reguluvannya ta garantiyi zdijsnennya [Foreign Economic Activity in Ukraine: Legal Regulation and Guarantees of Implementation]. K : Professional.
5. Mitnij kodeks Ukraini vid 13 bereznya 2012 r. № 4495-VI. Vidomosti Verhovnoyi Radi Ukraini [Customs Code of Ukraine of March 13, 2012 № 4495-VI // Information of the Verkhovna Rada of Ukraine]. 2012. № 44–45, № 46–47.
6. Ministerstvo ekonomichnogo rozvitku i torgivli Ukraini [Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine]. Available at: <http://www.me.gov.ua/?lang=uk-UA>. (accessed 25 September 2019).
7. Pitannya Ministerstva ekonomichnogo rozvitku i torgivli. Postanova Kabinet Ministriv Ukraini vid 20 serpnya 2014 r. № 459 [Questions from the Ministry of Economic Development and Trade. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of August 20, 2014 No. 459] / Government courier from 09/24/2014. – № 175.
8. Podatkovij kodeks Ukraini vid 2 grudnya 2010 r. № 2755-VI / Vidomosti Verhovnoyi Radi Ukraini [Tax Code of Ukraine of December 2, 2010 No. 2755-VI // Information of the Verkhovna Rada of Ukraine]. 2011. № 13–14, № 15–16. Art. 112.
9. Pravoporushennya yak skladova npravomirnoyi diyi v sferi zovnishnoekonomichnoyi diyalnosti. [Offenses as a component of illegal activity in the sphere of foreign economic activity] Available at: http://pidruchniki.com/16780914/ekonomika/pravoporushennya_skladova_npravomirnoyi_diyi_sferi_zovnishnoekonomichnoyi_diyalnosti (accessed 25 September 2019).
10. Pro Antimonopolnij komitet Ukraini. Zakon Ukraini vid 26 listopada 1993 r. № 3659-XII // Vidomosti Verhovnoyi Radi Ukraini [About the Antimonopoly Committee of Ukraine. Law of Ukraine of November 26, 1993 No. 3659-XII // Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine]. 1993. № 50. Art. 472.
11. Pro Derzhavnu fiskalnu sluzhbu Ukraini. Postanova Kabinetu Ministriv Ukraini vid 21 travnya 2014 r. № 236 [About the State Fiscal Service of Ukraine. Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine of May 21, 2014 No. 236] / Government courier from 07/08/2014. № 120.
12. Pro zatverdzhennya Uzagalnyuyuchogo podatkovogo roz'yasnennya shodo zastosuvannya norm statti 4 Zakonu Ukraini vid 23.09.94 № 185/94-VR «Pro poryadok zdijsnennya rozrahunkiv v inozemnij valyuti» u razi pripinennya zobov'yazan za zovnishnoekonomichnimi dogovorami shlyahom zarahuvannya zustrichnih odnoridnih vimog. Nakaz Derzhavnoyi podatkovoyi administraciyi Ukraini vid 03.08.06 № 450. [On approval of the General Tax Clarification on the application of the provisions of Article 4 of the Law of Ukraine of September 23, 94 No. 185/94-BP "On the Procedure for Payments in Foreign Currency" in the case of termination of obligations under foreign economic agreements by counting counter-homogeneous requirements. Order of the State Tax Administration of Ukraine dated 03.08.06 № 450.] Available at: <http://sfs.gov.ua/zakonodavstvo/podatkove-zakonodavstvo/nakazi/arhiv-nakaziv-dpa-ukraini/nakazi-za-2006-rik/29337.html>. (accessed 25 September 2019).
13. Pro Ministerstvo ekonomichnogo rozvitku i torgivli Ukraini. Ukaz Prezidenta Ukraini vid 31 travnya 2011 r. № 634/2011

References:

1. Vishnyakov A. K. (2005) Regulirovanie vneshneekonomicheskoy deyatelnosti v Ukraine [Regulation of foreign economic activity in Ukraine]. Kh. : Odysseus.
2. Georgiadi N. G., Knyaz S. V. (2004) Reguluvannya zovnishnoekonomichnoyi diyalnosti [Regulation of foreign economic

- [About the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine. Presidential Decree of May 31, 2011 No. 634/2011] / Government courier from 09.06.2011. № 104.
14. Pro porushennya ta provedennya antidempingovogo rozsliduvannya shodo importu v Ukrainu sodi kaustichnoyi pohodzhennyam z Rosijskoyi Federaciyi. Povidomlennya vid 03 listopada 2014 r. Mizhvidomchoyi komisiyi z mizhnarodnoyi torgivli [The initiation and conduct of an anti-dumping investigation into the import of caustic soda from the Russian Federation to Ukraine. Message dated November 03, 2014 from the Interagency Commission on International Trade] Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/en/n0017324-14> (accessed 25 September 2019).
  15. Pro porushennya ta provedennya antisubsidijnogo rozsliduvannya shodo importu v Ukrainu legkovih avtomobiliv pohodzhennyam z Rosijskoyi Federaciyi. Povidomlennya vid 15 veresnya 2014 r. Mizhvidomchoyi komisiyi z mizhnarodnoyi torgivli [On the initiation and conduct of an anti-subsidy investigation into the import of passenger cars originating in the Russian Federation into Ukraine. Message dated September 15, 2014 from the Interagency Commission on International Trade] Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0020324-14?lang=uk> (accessed 25 September 2019).
  16. Pro torgovo-promislovi palati v Ukraini. Zakon Ukraini vid 2 grudnya 1997 r. № 671/97-VR [About chambers of commerce and industry in Ukraine. Law of Ukraine of December 2, 1997 No. 671/97-BP] / Voice of Ukraine from 05.01.1998.
  17. Pro utvorennya Derzhavnoyi fiskalnoyi sluzhbi. Postanova Kabinetu Ministriv Ukraini vid 21 travnya 2014 r. № 160 [On the establishment of the State Fiscal Service. Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine of May 21, 2014 No. 160] / Government courier from 06/06/2014. – № 101.
  18. TPP Ukraini сьогодні: Torgovo-promislova palata Ukraini. [CCI of Ukraine today: Chamber of Commerce and Industry of Ukraine.] Available at: <http://www.ucci.org.ua/ua/about.shtml>. (accessed 25 September 2019).
  19. Cirfa Yu. Biznesovi labirinti, abo sho zavazhaye ukraïnskimi pidpriyemcyam shvidko perejnyati svitovi standarti. [Business labyrinths, or preventing Ukrainian entrepreneurs from quickly adopting world standards.] Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/viche_2014_17_8. (accessed 25 September 2019).

Аннотация. В работе обобщаются научные задачи, которые возникают в процессе определения административно-правового регулирования внешнеэкономической деятельности. Раскрывается содержание функционирования публичной администрации относительно административно-правового регулирования внешнеэкономической деятельности, раскрывается административно-правовой статус субъектов публичной администрации, которые реализуют мероприятия административно-правового регулирования в сфере внешнеэкономической деятельности, анализируются их определенные законом функции относительно административно-правового регулирования внешнеэкономической деятельности. Определен административно-правовой статус субъектов публичной администрации, которые реализуют административно-правовое регулирование внешнеэкономической деятельности (Кабинет Министров Украины, Национальный банк Украины, Министерство экономического развития и торговли Украины, Антимонопольный комитет Украины, Государственная фискальная служба Украины, Торгово-промышленная палата Украины, Межведомственная комиссия по международной торговле), охарактеризована система их прав и обязанностей.

Ключевые слова: публичная администрация, административная процедура, внешнеэкономическая деятельность, экспорт, импорт.

Summary. The article summarizes the scientific tasks that arise in the process of determining the administrative and legal regulation of foreign economic activity. The author reveals the contents of the functioning of the public administration in relation to the administrative and legal regulation of foreign economic activity, discloses the administrative and legal status of the public administration entities that implement administrative and legal regulation activities in the field of foreign economic activity, analyzes their functions defined by law regarding administrative and legal regulation foreign economic activity. The administrative and legal status of the public administration entities implementing the administrative and legal regulation of foreign economic activity (Cabinet of Ministers of Ukraine, National Bank of Ukraine, Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine, Antimonopoly Committee of Ukraine, State Fiscal Service of Ukraine, Chamber of Commerce and Industry of Ukraine, Interagency Commission on International Trade) characterized by a system of their rights and responsibilities. The main purpose and main tasks of the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine in the field of foreign economic activity have been determined. The administrative and legal status of the State Fiscal Service in the field of administrative and legal regulation of foreign economic activity is characterized by the obligation to carry out effective customs policy, maintain customs statistics, and combat smuggling. The administrative and legal status of the Antimonopoly Committee of Ukraine in the sphere of administrative and legal regulation of foreign economic activity is characterized by its right to submit proposals to certain entities of public administration regarding the termination of operations related to foreign economic activity of economic entities, in case of licenses being annulled. them the rules of the legislation on protection of economic competition. It is determined that the interagency commission on international trade should carry out operative state regulation in the sphere of foreign economic activity.

Keywords: public administration, administrative procedure, foreign economic activity, export, import.

Кравченко О.В.

*к.е.н., доцент,
доцент кафедри бухгалтерського обліку, аналізу і аудиту,
Черкаський державний технологічний університет*

Kravchenko Oksana

Cherkasy State Technological University

Пастернак Я.П.

*к.е.н., доцент,
доцент кафедри бухгалтерського обліку, аналізу і аудиту,
Черкаський державний технологічний університет*

Pasternak Yaroslava

Cherkasy State Technological University

СКЛАДНИКИ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ФАХІВЦІВ З ОБЛІКУ І ОПОДАТКУВАННЯ

THE COMPONENTS OF THE PROFESSIONAL COMPETENCES OF ACCOUNTING AND TAX SPECIALISTS

Анотація. У сучасних умовах набуває особливо важливого значення підготовка висококваліфікованих спеціалістів з обліку та оподаткування, які повинні дотримуватися встановлених стандартів і одночасно вміти оперативно реагувати на зміни, які відбуваються в законодавстві та в економіці країни загалом. У статті розглянуто основні етапи професійного становлення бухгалтера: виникнення професійних намірів, професійна підготовка, процес входження у професію, повна реалізація особистості в самостійній професійній праці, суперпрофесіоналізм, та визначено, що найважливішим етапом процесу становлення професії бухгалтера є етап професійної підготовки, який передбачає формування у здобувачів вищої освіти відповідних знань, умінь та спеціальних (фахових) компетентностей. Запропоновано з метою більш глибокого розуміння користувачами змісту спеціальних (фахових) компетентностей їх розширити та згрупувати за ознаками для відображення в освітньо-професійних програмах спеціальності «Облік і оподаткування».

Ключові слова: професія бухгалтера, професійна освіта, професійна компетентність, стандарти вищої освіти, спеціальні (фахові) компетентності, облікові, контрольно-аудиторські, аналітичні, організаційні, дослідницькі, прогностичні, педагогічні компетентності.

Постановка проблеми. Професійна підготовка фахівців з обліку і оподаткування здійснюється в умовах інтенсивного розвитку світового господарства, інтеграції України у міжнародне співтовариство, інформатизації суспільства, жорсткої конкуренції на ринку, що вимагає постійного удосконалення системи професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації спеціалістів-обліковців. В сучасних умовах відбуваються суттєві зміни до професії бухгалтера, які приводять до необхідності підвищення професіоналізму та компетентності бухгалтера, що дає йому змогу на високому рівні виконувати професійну діяльність. Тому підготовка висококваліфікованих спеціалістів з обліку та оподаткування з високим рівнем професійних компетентностей є одним із головних завдань вищих навчальних закладів економічного спрямування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемні питання підготовки фахівців з обліку та оподаткування, формування у них професійних компетентностей, професійного становлення професії бухгалтера досліджували українські вчені: М.І. Бондар, Н.О. Бондаренко, Ф.Ф. Бути-

нець, Б.І. Валуєв, О.П. Войналович, В.П. Загородній, С.В. Івахненко, О.В. Карпенко, Я.Д. Крупка, Ю.М. Козловський, В.С. Лень, М.С. Пушкар, В.В. Сопко, Л.В. Чижевська, І.Й. Яремко та інші.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Однак, попри значні наукові розробки названих авторів, слід зауважити, що досі залишаються невирішеними питання групування професійних компетентностей та їх відображення в освітньо-професійних програмах спеціальності «Облік і оподаткування», що і зумовлює доцільність проведеного дослідження.

Мета статті. Мета дослідження полягає у визначенні місця професійних компетентностей у процесі підготовки фахівців з обліку і оподаткування та їх групування для відображення в освітньо-професійних програмах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасний ринок праці висуває особливі вимоги до фахівців з обліку і оподаткування, адже бухгалтер сьогодення – це працівник, який не лише фіксує факти здійснених операцій, а стає активним учасником системи менеджменту підприємства, приймаючи на себе додаткові функції аналітика, прогнозиста, контролера тощо [1, с. 808], а можливості бухгалтера у цій системі визначаються рівнем його професійної компетенції, яка формується в процесі професійного розвитку. Процес становлення бухгалтера як професіонала охоплює найбільшу частину життя, починаючи з моменту формування професійних намірів і завершуючи припиненням активної професійної діяльності.

Як показали проведені дослідження [2, с. 179; 3, с. 415], і практика це підтверджує, науковці виділяють такі етапи процесу становлення професії бухгалтера:

1) виникнення професійних намірів, що виявляється в пошуку та виборі базової професії і вступі до професійного навчального закладу. Основою професійного самовизначення на цьому етапі є свідомий вибір професії з урахуванням особистих якостей і можливостей, вимог професійної діяльності та соціально-економічних умов;

2) професійна підготовка, що розпочинає професійне становлення майбутнього

фахівця з бухгалтерського обліку у вищому навчальному закладі, спрямована на засвоєння професійних знань, навичок і вмій. Отримання базової освіти дає можливість здобувачу професійно працювати бухгалтером, що приводить до необхідності набуття практичних навичок роботи. Це досягається через тестування знань із відповідних тем, проблем, вирішення ситуаційних практичних завдань, через практичну роботу у бухгалтерії;

3) процес входження у професію, що відбувається після отримання відповідної освіти і виходу випускників навчальних закладів на ринок праці, передбачає первинне ознайомлення зі своїми посадовими правами, обов'язками і родом майбутньої діяльності;

4) повна реалізація особистості в самостійній професійній праці, яка полягає у повноцінній роботі професійних бухгалтерів відповідно до чинного законодавства. Цей етап передбачає:

– соціальну і професійну адаптацію, під час якої відбувається зміна соціально-економічних умов життя, засвоєння нової соціальної ролі бухгалтера-професіонала, набуття власного професійного досвіду, виникнення нової системи професійних відносин та пристосування до них у різновіковому колективі;

– самостійну професійну діяльність, що проявляється в поступовому засвоєнні професії, зануренні у професійне середовище, набутті власного професійного досвіду, відносній стабілізації способів виконання роботи та самої професійної діяльності, становленні як спеціаліста, що приводить до формування нової системи ставлення бухгалтера до навколишнього середовища та до самого себе;

– професійне вдосконалення, що втілюється в подальшому підвищенні кваліфікації, самоосвіті, набутті нових знань, умінь і навичок, індивідуалізації технологій виконання роботи, виникнення власної професійної позиції, високої якості праці та становленні як професіонала;

5) суперпрофесіоналізм або рівень професійної майстерності, якого, однак, досягає лише відносно невелика група професійних

бухгалтерів, котрі мають творчий потенціал та розвинуту потребу в самореалізації. Цей етап передбачає:

- творче осягнення професії, що включає зміну характеру та високий рівень виконання професійної діяльності, підвищення творчої, соціальної та професійної активності;

- зміну форми та змісту професійної діяльності, що проявляється в пошуку нових, більш ефективних способів виконання діяльності, зміні усталених відносин із колективом, прагненні та намаганні зламати традиційні методи управління.

У результаті проходження вищенаведених етапів процесу становлення професії бухгалтер стає справжнім професіоналом, здатним передати свій досвід і знання наступним поколінням. Проте, не зменшуючи значущість наведених етапів, на думку авторів, найважливішим етапом процесу становлення професії бухгалтера є етап професійної підготовки, під час проходження якого здобувачі вищої освіти набувають теоретичних та практичних навичок у сфері бухгалтерського обліку, оподаткування, аудиту, контролю, аналізу та інших дисциплін професійної підготовки. У зв'язку з цим важливого значення набуває створення налагодженої системи професійної освіти, що забезпечить підвищення рівня якісної підготовки майбутніх фахівців-бухгалтерів, адже оптимально організований процес у вищому навчальному закладі є запорукою якісної професійної підготовки фахівця з бухгалтерського обліку.

Є пряма залежність між здобуттям професійної освіти, тобто отриманням студентом відповідних знань з обліку, оподаткування, контролю, аудиту, аналізу, та формуванням професійних компетентностей фахівців як динамічної комбінації знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, яка визначає здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність і є результатом навчання на певному рівні вищої освіти [4].

Нині в Україні підготовка фахівців у вищих навчальних закладах зі спеціальності

071 «Облік і оподаткування» здійснюється за двома рівнями: перший – бакалаврський, другий – магістерський. Підготовка фахівця першого рівня передбачає формування системи базових теоретичних та практичних знань, які потрібні для здійснення професійної діяльності. Другий рівень передбачає отримання глибоких знань та вмінь із теорії та практики за вибраною спеціальністю, необхідних для того, щоб у майбутньому присвятити себе викладацькій або науковій роботі, отримати можливість зайняти керівну посаду на великих підприємствах, в бюджетних організаціях або в органах управління. Тому надалі в дослідженні буде зосереджено увагу на професійних компетентностях для двох рівнів вищої освіти: перший – бакалаврський, другий – магістерський.

Стандартами вищої освіти за спеціальністю 071 «Облік і оподаткування» галузі знань 07 «Управління та адміністрування» для першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівня вищої освіти, затвердженими відповідними Наказами Міністерства освіти і науки України, встановлено перелік компетентностей, які поділяються на: інтегральну компетентність, загальні та спеціальні (фахові) компетентності [5; 6].

Інтегральна компетентність – це узагальнений опис кваліфікаційного рівня, який виражає основні компетентнісні характеристики рівня щодо результатів навчання та/або професійної діяльності [7].

Загальні компетентності – універсальні компетентності, що не залежать від предметної сфери, але важливі для успішної подальшої професійної та соціальної діяльності здобувача в різних галузях та для його особистісного розвитку. Стандартами вищої освіти передбачено: для освітнього рівня бакалавр – 15 загальних компетентностей, для освітнього рівня магістр – 11 загальних компетентностей і 2 додатково для освітньо-наукових програм.

Спеціальні (фахові, предметні) компетентності – компетентності, що залежать від предметної сфери та є важливими для успішної професійної діяльності за спеціальністю «Облік і оподаткування». Стандартом вищої

освіти передбачено: для освітнього рівня бакалавр – 11 спеціальних (фахових) компетентностей, для освітнього рівня магістр – 10 спеціальних (фахових) компетентностей і 2 додатково для освітньо-наукових програм.

Проте, як зазначають ці стандарти, наведений перелік компетентностей не є вичерпним, і заклади вищої освіти під час формування освітніх програм можуть вказувати додаткові компетентності.

Освітня (освітньо-професійна, освітньо-наукова чи освітньо-творча) програма – це система освітніх компонентів на відповідному рівні вищої освіти в межах спеціальності, що визначає вимоги до рівня освіти осіб, які можуть розпочати навчання за цією програмою, перелік навчальних дисциплін і логічну послідовність їх вивчення, кількість кредитів ЄКТС, необхідних для виконання цієї програми, а також очікувані результати навчання (компетентності), якими повинен оволодіти здобувач відповідного ступеня вищої освіти [4].

Освітньо-професійна програма спеціальності 071 «Облік і оподаткування» встановлює обсяг та термін навчання, інтегральну, загальні та спеціальні (фахові) компетентності, перелік та обсяг навчальних дисциплін для опанування компетентностей та результати навчання випускника освітньої програми.

Отже, розділ «Компетентності» є обов'язковою складовою частиною освітньо-професійної програми спеціальності 071 «Облік і оподаткування», яка призначена для використання не лише фахівцями цієї галузі, але і для здобувачів відповідного рівня вищої освіти. Спеціальні (фахові) компетентності формуються у здобувачів вищої освіти під час вивчення ними дисциплін професійної підготовки. На думку авторів, для їх більш глибокого розуміння користувачами освітньо-професійної програми зі спеціальності «Облік і оподаткування» спеціальні (фахові) компетентності слід дещо розширити та згрупувати за такими ознаками:

– для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти: облікова, контрольно-аудиторська, аналітична, організаційна (табл. 1);

– для другого (магістерського) рівня вищої освіти: облікова, контрольно-ауди-

торська, аналітична, дослідницька, прогностична, педагогічна (табл. 2).

Наведена в таблицях 1 та 2 класифікація компетентностей освітньо-професійної програми зі спеціальності «Облік і оподаткування» надасть можливість її користувачам – майбутнім фахівцям – більш точно оцінити можливості професії, яку вони обирають. Як видно з таблиці 2, Стандартом вищої освіти для другого (магістерського) рівня не передбачені педагогічні компетентності. На думку авторів, ці компетентності повинні бути передбачені в освітньо-професійній програмі магістерського рівня, беручи до уваги ту обставину, що наявність магістерського рівня вищої освіти дає можливість вести викладацьку діяльність у вищих навчальних закладах.

Висновки і пропозиції. Становлення професії бухгалтера – це довготривалий процес, який передбачає формування висококваліфікованого фахівця, здатного якісно та сумлінно виконувати функції. Професійне становлення бухгалтера здійснюється в декілька етапів: виникнення професійних намірів, професійна підготовка, процес входження у професію, повна реалізація особистості в самостійній професійній праці, суперпрофесіоналізм.

Не зменшуючи значущість наведених етапів, на думку авторів, найважливішим етапом процесу становлення професії бухгалтера є етап професійної підготовки, під час проходження якого здобувачі вищої освіти набувають теоретичних та практичних навичок у сфері бухгалтерського обліку, оподаткування, аудиту, контролю, аналізу та інших дисциплін професійної підготовки.

У процесі здобуття професійної освіти здійснюється формування інтегральної, загальних та спеціальних (фахових) компетентностей майбутніх фахівців, які передбачені в Стандартах вищої освіти. На думку авторів, в освітньо-професійній програмі зі спеціальності «Облік і оподаткування» спеціальні (фахові) компетентності слід дещо розширити та згрупувати за певними ознаками, що дасть можливість для їх більш глибокого розуміння користувачами. Також в освітньо-професійну програму магістер-

Система спеціальних (фахових) компетентностей для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

Компетентності згідно зі Стандартом вищої освіти за спеціальністю 071 «Облік і оподаткування» галузі знань 07 «Управління та адміністрування» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти [5]	Запропоновані компетентності
Облікова	
<p>Здатність до відображення інформації про господарські операції суб'єктів господарювання в фінансовому та управлінському обліку, їх систематизації, узагальнення у звітності та інтерпретації для задоволення інформаційних потреб осіб, що приймають рішення</p> <p>Застосовувати знання права та податкового законодавства в практичній діяльності суб'єктів господарювання</p> <p>Здійснювати облікові процедури із застосуванням спеціалізованих інформаційних систем і комп'ютерних технологій</p>	<p>Здатність формувати, перевіряти та обробляти первинні документи</p> <p>Здатність складати реєстри аналітичного та синтетичного обліку</p> <p>Здатність робити взаємозв'язок реєстрів</p> <p>Здатність здійснювати розрахунки та нараховувати відповідні податки і інші обов'язкові платежі</p> <p>Здатність узагальнювати інформацію в облікових реєстрах</p> <p>Здатність складати передбачені форми фінансової та податкової звітності</p>
Контрольно-аудиторська	
<p>Застосовувати методики проведення аудиту й послуг з надання впевненості</p> <p>Ідентифікувати та оцінювати ризики недосягнення управлінських цілей суб'єкта господарювання, недотримання ним законодавства та регулювання діяльності, недостовірності звітності, збереження й використання його ресурсів</p> <p>Здійснювати зовнішній та внутрішній контроль діяльності підприємства та дотримання ним законодавства з бухгалтерського обліку і оподаткування</p> <p>Здатність застосовувати етичні принципи під час виконання професійних обов'язків</p>	<p>Здатність проводити перевірки на відповідність стану обліку і звітності чинному нормативному законодавству України та вимогам міжнародних стандартів бухгалтерського обліку</p> <p>Здатність складати організаційні та робочі документи ревізора та аудитора</p> <p>Здатність визначати суттєвість помилок у фінансовій звітності та розмір аудиторського ризику</p> <p>Здатність визначати характер виявлених порушень чинного законодавства, методології обліку</p> <p>Здатність узагальнювати результати перевірок в аудиторському звіті та акті ревізії</p> <p>Здатність проводити внутрішній контроль фінансово-господарської діяльності підприємства</p>
Аналітична	
<p>Проводити аналіз господарської діяльності підприємства та фінансовий аналіз з метою прийняття управлінських рішень</p>	<p>Здатність розраховувати показники фінансово-господарської діяльності</p> <p>Здатність давати оцінку аналітичним показникам</p> <p>Здатність визначати вплив факторів на основні показники фінансово-господарської діяльності</p> <p>Здатність підраховувати резерви поліпшення фінансового стану</p> <p>Здатність робити висновки і прогнозувати фінансову стійкість підприємств, установ, організацій</p>
Організаційна	
<p>Здатність досліджувати тенденції розвитку економіки за допомогою інструментарію макро- та мікроекономічного аналізу, робити узагальнення стосовно оцінки прояву окремих явищ, які властиві сучасним процесам в економіці</p> <p>Використовувати математичний інструментарій для дослідження соціально-економічних процесів, розв'язання прикладних завдань в сфері обліку, аналізу, контролю, аудиту, оподаткування</p> <p>Демонструвати розуміння вимог щодо професійної діяльності, зумовлених необхідністю забезпечення сталого розвитку України, її зміцнення як демократичної, соціальної, правової держави</p>	<p>Здатність координувати та узгоджувати розробку планів соціально-економічного розвитку</p> <p>Здатність визначати облікову політику, організацію облікової роботи, та обирати систему оподаткування</p> <p>Здатність визначати перелік рахунків, необхідних для відображення майна та діяльності підприємства</p> <p>Здатність складати загальну схему документообігу по конкретним операціям</p> <p>Здатність складати положення про бухгалтерську службу</p> <p>Здатність складати посадові інструкції</p> <p>Здатність контролювати використання посадових функцій</p>

ського рівня вищої освіти потрібно включити групу педагогічних компетентностей, а саме: здатність викладати дисципліни з обліку, контролю, аналізу та аудиту; здатність організувати навчальну, виховну, нау-

ково-дослідницьку роботу; здатність розробляти ефективні форми педагогічного контролю; здатність удосконалювати процес навчання з використанням сучасних інформаційних ресурсів. Отже, формування

Система спеціальних (фахових) компетентностей другого (магістерського) рівня вищої освіти

Компетентності згідно зі Стандартом вищої освіти за спеціальністю 071 «Облік і оподаткування» галузі знань 07 «Управління та адміністрування» для другого (магістерського) рівня вищої освіти [6]	Запропоновані компетентності [8]
Облікова	
<p>Здатність організувати обліковий процес та регламентувати діяльність його виконавців у відповідності з вимогами менеджменту підприємства</p> <p>Здатність застосовувати теоретичні, методичні і практичні підходи щодо організації обліку, контролю, планування та оптимізації податкових розрахунків</p> <p>Здатність формувати фінансову звітність за міжнародними стандартами, коректно інтерпретувати, оприлюднювати й використовувати відповідну інформацію для прийняття ефективних управлінських рішень</p>	<p>Здатність узагальнювати поточну облікову інформацію за допомогою власно складених первинних документів, реєстрів аналітичного та синтетичного обліку, відповідних форм податкової та фінансової звітності</p> <p>Здатність критично аналізувати та практично застосовувати чинні нормативні документи та законодавчі акти</p> <p>Здатність розробляти рекомендації щодо удосконалення нормативної та законодавчої бази, методології та організації обліку, аналізу і аудиту з метою покращення фінансового стану підприємств, установ, організацій та стабілізації рівня економіки країни</p> <p>Здатність забезпечити відповідно з чинним законодавством права працівників з питань норм праці, техніки безпеки і охорони праці, заробітної плати</p> <p>Здатність розв'язувати проблеми економічної діяльності підприємств, установ, організацій</p> <p>Здатність адаптувати світові міжнародні стандарти з обліку і аудиту до діючих положень в країні</p> <p>Здатність адаптуватися до умов діяльності підприємств різних форм власності та галузей економіки при застосуванні різних форм та методів оподаткування</p> <p>Здатність виконувати економічні розрахунки та облікові записи, використовувати персональний комп'ютер та різні автоматизовані програми ведення бухгалтерського обліку та складання звітності</p>
Контрольно-аудиторська	
<p>Використовувати міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг з дотриманням вимог професійної етики в процесі практичної діяльності</p>	<p>Здатність планувати контрольну діяльність підприємства</p> <p>Здатність визначати відхилення у веденні обліку від чинного законодавства, розробляти та впроваджувати заходи щодо збереження власності підприємств, установ, організацій</p> <p>Здатність формувати робочі документи з проведення контрольних процедур</p> <p>Здатність складати план та програму перевірки</p> <p>Здатність застосувати способи і прийоми документального і фактичного контролю ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової і податкової звітності щодо дотримання чинного законодавства</p> <p>Здатність узагальнювати результати контролю</p>
Аналітична	
<p>Здатність застосовувати методи і методики аналітичного забезпечення сучасних систем менеджменту з урахуванням стратегії розвитку підприємства в умовах невизначеності, ризику та/або асиметричності інформації</p>	<p>Здатність аналізувати основні показники фінансово-господарської діяльності та прогнозувати фінансовий стан підприємства</p> <p>Здатність виконувати соціально-економічні розрахунки</p> <p>Здатність аналізувати та виявляти соціально-економічні резерви</p> <p>Здатність аналізувати ефективність використання ресурсів та трудового потенціалу</p>
Дослідницька	
<p>Здатність проводити наукові дослідження з метою вирішення актуальних завдань теорії, методики, організації та практики обліку, аудиту, аналізу, контролю та оподаткування</p> <p>Здатність застосовувати загальнонаукові та спеціальні методи досліджень, спрямовані на пізнання економічних явищ і процесів</p>	<p>Здатність до впровадження наукових досліджень з проблем обліку, контролю, аналізу, аудиту та оподаткування в практику господарювання</p> <p>Здатність аналізувати план впровадження наукових економічних досліджень</p>

<p>Здатність застосовувати отримані нові знання та інновації для розв'язання комплексних проблем у сфері обліку, аудиту та оподаткування, а також адаптувати їх до умов змінного середовища та вимог сталого розвитку</p> <p>Здатність формулювати завдання, удосконалювати методики та впроваджувати сучасні методи фінансового та управлінського обліку, аналізу, аудиту і оподаткування у відповідності зі стратегічними цілями підприємства</p>	<p>Здатність здійснювати підбір і критичний огляд літературних джерел, різних точок зору науковців та практиків з обліку, контролю, аналізу, аудиту та оподаткування</p> <p>Здатність розробляти особисту наукову позицію по визначеній тематиці</p> <p>Здатність проводити науково-дослідницькі роботи та аналізувати отримані економічні показники</p> <p>Здатність узагальнювати результати наукових досліджень і впроваджувати їх в практику господарювання</p>
<p>Прогностична</p>	
<p>Здатність формувати та використовувати облікову інформацію для прийняття ефективних управлінських рішень на всіх рівнях управління підприємством в цілях підвищення ефективності, результативності та соціальної відповідальності бізнесу</p> <p>Здатність виконувати адміністративно-управлінські функції у сфері діяльності суб'єктів господарювання, органів державного сектору</p> <p>Здатність здійснювати діяльність з консультування власників, менеджменту підприємства та інших користувачів інформації у сфері обліку, аналізу, контролю, аудиту, оподаткування</p>	<p>Здатність визначити шляхи реалізації обліково-фінансової політики підприємств, установ, організацій на конкретній ділянці роботи</p> <p>Здатність оцінювати впровадження світових міжнародних стандартів з обліку в чинну практику в Україні</p> <p>Здатність розв'язувати завдання, пов'язані з мобілізацією та раціональним використанням матеріальних, трудових і фінансових ресурсів</p> <p>Здатність діагностувати тенденції розвитку економічних та діалектичних процесів</p>
<p>Педагогічна</p>	
	<p>Здатність викладати дисципліни з обліку, контролю, аналізу та аудиту</p> <p>Здатність організувати навчальну, виховну, науково-дослідницьку роботу</p> <p>Здатність розробляти ефективні форми педагогічного контролю</p> <p>Здатність удосконалювати процес навчання з використанням сучасних інформаційних ресурсів</p>

професійних компетентностей у процесі здобуття вищої освіти забезпечить якісну професійну підготовку майбутніх фахівців спеціальності «Облік і оподаткування».

Література:

- Головай Н.М., Волинець В.І., Гордополова Н.В. Сучасні тенденції розвитку бухгалтерського обліку та їх вплив на розвиток бухгалтерської професії в Україні. *Глобальні та національні проблеми економіки (електронне наукове видання). Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського.* 2017. № 17. С. 806–809. URL: <http://global-national.in.ua/issue-17-2017/26-vipusk-16-kviten-2017-r-2/3223-golovaj-n-m-volinets-v-i-gordopolova-n-v-suchasni-tendentsiji-rozvitku-bukhgalterskogo-obliku-ta-jikh-vpliv-na-rozvitok-bukhgalterskoji-profesiji-v-ukrajini> (дата звернення: 16.10.2019).
- Качмар О.В. Професія бухгалтера в сучасних умовах. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки.* 2014. Вип. 5. Ч. 4. С. 178–182.
- Яшина Ю.В. Етапи професійного становлення державних службовців. *Теорія та практика державного управління.* 2010. Вип. 4. С. 413–419. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Trpu_2010_4_63 (дата звернення: 16.10.2019).
- Про вищу освіту: Закон України від 01 липня 2014 р. № 1556-VII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 16.10.2019).
- Стандарт вищої освіти за спеціальністю 071 «Облік і оподаткування» галузі знань 07 «Управління та адміністрування» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, затверджений Наказом Міністерства освіти і науки України від 19.11.2018р. № 1260. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2019/05/06/071-oblik-i-opodatkuvannya-bakalavr.pdf> (дата звернення: 16.10.2019).
- Стандарт вищої освіти за спеціальністю 071 «Облік і оподаткування» галузі знань 07 «Управління та адміністрування» для другого (магістерського) рівня вищої освіти, затверджений Наказом Міністерства освіти і науки України від 10.07.2019р. № 958. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni_standarty/2019/07/12/071-oblik-i-opodatkuvannya-magistr.pdf (дата звернення: 16.10.2019).
- Національна рамка кваліфікацій, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011р. № 1341. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF> (дата звернення: 16.10.2019).
- Освітньо-професійна програма галузі знань 07 «Управління та адміністрування» спеціальності 071 «Облік і оподаткування» для другого (магістерського) рівня вищої освіти. Черкаси. ЧДТУ. 2016. URL: <https://chdtu.edu.ua/admission/directions> (дата звернення: 16.10.2019).

References:

- Holovay N. M., Volynets' V. I., Hordopolova N. V. (2017) Suchasni tendentsiyi rozvytku bukhhaltens'koho obliku ta yikh vplyv na rozvytok bukhhaltens'koyi profesiyi v Ukraini [Current trends in accounting development and their impact on the development of the accounting profession in Ukraine] *Hlobal'ni ta natsional'ni problemy ekonomiky (elektronne naukove vydannya)*. [Global and national problems of economy (electronic scientific edition).] *Mykolaiv National University of V.A. Sukhomlinsky*. no. 17, pp. 806–809. Available at: <http://global-national.in.ua/issue-17-2017/26-vipusk-16-kviten-2017-r-2/3223-golovaj-n-m-volinets-v-i-gordopolova-n-v-suchasni-tendentsiji-rozvitku-bukhgalterskogo-obliku-tajikh-vplyv-na-rozvitok-bukhgalterskoji-profesiji-v-ukrajini> (accessed 16 October 2019).
- Kachmar O. V. (2014) Profesiya bukhhaltera v suchasnykh umovakh. [Profession of accountant in modern conditions.] *Scientific Bulletin of Kherson State University. Series: Economic Sciences*. vol. 5, Part 4, pp. 178–182.
- Yashina Y. V. (2010) Etapy profesiynoho stanovlennya derzhavnykh sluzhbovtiv. [Stages of professional formation of civil servants.] *Public administration theory and practice*. vol. 4, pp. 413–419. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tpdu_2010_4_63 (accessed 16 October 2019).
- About Higher Education: The Law of Ukraine of 01 July 2014 No. 1556-VII The Verkhovna Rada of Ukraine. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (accessed 16 October 2019).
- Standart vyshchoyi osvity za spetsial'nisty 071 "Oblik i opodatkuvannya" haluzi znan' 07 "Upravlinnya ta administruvannya" dlya pershoho (bakalavr's'koho) rivnya vyshchoyi osvity. Higher education standard in speciality 071 "Accounting and taxation" of the field of knowledge № 07 "Management and administration" for the first (bachelor) level of higher education, approved by the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine from 19.11.2018. № 1260. Available at: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/approved%20standarty/2019/05/06/071-form-and-opodatkuvannya-bakalavr.pdf> (accessed 16 October 2019).
- Standart vyshchoyi osvity za spetsial'nisty 071 "Oblik i opodatkuvannya" haluzi znan' 07 "Upravlinnya ta administruvannya" dlya druhoho (mahisters'koho) rivnya vyshchoyi osvity. Higher education standard in speciality 071 "Accounting and taxation" of the field of knowledge 07 "Management and administration" for the second (master's) level of higher education, approved by the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine from 10.07.2019. № 958. Available at: https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/approved_standarty/2019/07/12/071-form-and-opodatkuvannya-magistr.pdf (accessed 16 October 2019).
- National Qualifications Framework approved by the Cabinet of Ministers of Ukraine on November 23, 2011 no. 13–41. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF> (accessed 16 October 2019).
- Osvitno-profesiyna prohrama haluzi znan' 07 "Upravlinnya ta administruvannya" spetsial'nosti 071 "Oblik i opodatkuvannya" dlya druhoho (mahisters'koho) rivnya vyshchoyi osvity. Educational and professional program of the field of knowledge 07 "Management and administration" of specialty 071 "Accounting and taxation" for the second (master's) level of higher education. Cherkasy. CSTU. 2016. Available at: <https://chdtu.edu.ua/admission/directions> (accessed 16 October 2019).

Аннотация. В современных условиях приобретает особенно важное значение подготовка высококвалифицированных специалистов по учету и налогообложению, которые должны соблюдать установленные стандарты и одновременно уметь оперативно реагировать на изменения, происходящие в законодательстве и в экономике страны в целом. В статье рассмотрены основные этапы профессионального становления бухгалтера: возникновение профессиональных намерений, профессиональная подготовка, процесс вхождения в профессию, полная реализация личности в самостоятельной профессиональной работе, суперпрофессионализм, и определено, что важнейшим этапом процесса становления профессии бухгалтера является этап профессиональной подготовки, который предусматривает формирование в соискателей высшего образования соответствующих знаний, умений и специальных (профессиональных) компетенций. Предложено с целью более глубокого понимания пользователями содержания специальных (профессиональных) компетенций их расширить и сгруппировать по признакам для отображения в образовательно-профессиональных программах специальности «Учет и налогообложение».

Ключевые слова: профессия бухгалтера, профессиональное образование, профессиональная компетентность, стандарты высшего образования, специальные (профессиональные) компетентности, учетные, контрольно-аудиторские, аналитические, организационные, исследовательские, прогностические, педагогические компетентности.

Summary. In modern conditions it is particularly important to prepare highly qualified accounting and tax specialists who must follow the established standards and at the same time promptly react to changes occurring in the legislation and in the country's economy as a whole. The main stages of the professional formation of an accountant are considered in the article such as the rise of professional intentions, the professional preparation, the process of entering into the profession, the complete realization of the personality into independent professional work, the super-professionalism. It is determined that the most important stage of the process of becoming an accountant is the stage of professional training which provides the formation of relevant knowledge, skills and special (professional) competences for the higher education applicants. The list of the competences for the training of accounting and tax specialists is set by the Higher Education Standards for the first (bachelor) and the second (master's) levels but it is not exhaustive that's why higher education institutions may indicate additional competences when creating educational programs. It is proposed for users to broaden and to group the special (professional) competences with the purpose of its reflection in the educational and professional programs of the speciality "Accounting and taxation": for the first (bachelor's) educational level: accounting, control-auditing, analytical, organizational; for the second (master's) educational level: accounting, controlling, auditing, analytical, researching, prognostic, pedagogical. Separation of the group of pedagogical competences in the educational and professional program of the master's level of higher education is conditioned by the fact that the presence of the master's level of higher education gives the opportunity to be a teacher in higher educational institutions. The following competences are proposed to include to the pedagogical competences: the permission to teach accounting, control, analysis and audit disciplines; the ability to organize educational, pedagogic, research work; the ability to develop effective forms of pedagogical control; the ability to improve the learning process using modern information resources. Therefore, the formation of special (professional) competences in the process of higher education will provide qualitative professional training for future accounting and tax specialists.

Keywords: accountant, vocational education, professional competence, standards of higher education, special (professional) competences, accounting, control and audit, analytical, organizational, research, prognostic, pedagogical competences.

Федорович І.М.*к.е.н., старший викладач кафедри
фінансового менеджменту та страхування,
Тернопільський національний економічний університет***Fedorovych Iryna***Ternopil National Economic University*

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ АВТОСТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

PROBLEMS AND PROSPECTS OF VEHICLE INSURANCE DEVELOPMENT IN UKRAINE

Анотація. У статті охарактеризовано сучасні реалії ринку автотранспортного страхування в Україні. Встановлено актуальність та необхідність розвитку автострахування в Україні. Здійснено аналіз основних показників ринку автотранспортного страхування та фінансових показників страхових компаній України. Виділено основні тенденції та проблемні аспекти у сфері автотранспортного страхування в Україні. Обґрунтовано пріоритетні вектори розвитку автотранспортного страхування в Україні. Розглянуто зарубіжний досвід автотранспортного страхування та можливість його адаптації до вітчизняних реалій. Надано рекомендації для підвищення ефективності функціонування ринку автострахування. Досліджено сутність та місце інновацій у автострахуванні. Проаналізовано інноваційні технології, які можуть бути впроваджені на ринку автотранспортного страхування в Україні.

Ключові слова: страхова компанія, інновація, фінтех-інновації, страхова послуга, автострахування, обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності автовласників.

Постановка проблеми. Нині автострахування є домінуючим видом страхування. Проблеми страхового захисту громадян у сфері автострахування вимагають особливої уваги у зв'язку зі зростанням кількості автомобілів на дорогах і збільшенням кількості ДТП, тому актуальність цього питання зростає з кожним роком.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у дослідження ринку автотран-

спортного страхування здійснили такі вчені: В. Безугла, Ю. Воробйов, Н. Горбач, Я. Гринчишин, Г. Гришин, В. Діба, О. Золотарьова, І. Іванюк, Я. Кінаш, А. Кіріленко, Т. Кривошлик, М. Кухаренок, Л. Лесик, О. Лосіхін, Н. Могильна, І. Майбуров, В. Мельников, О. Салайчук, Р. Смоленюк, Л. Сокіл, Н. Ткаченко, О. Толстенко, Д. Тертяк, В. Фурман.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значну кількість наукових праць у сфері страхування автотранспортних засобів, невирішеними питаннями залишаються проблеми розвитку ринку автострахування та напрями його вдосконалення.

Формулювання цілей статті. Мета дослідження полягає у визначенні сучасного стану ринку автотранспортного страхування та розробленні пріоритетних напрямів його розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вітчизняний страховий ринок має значний потенціал для розвитку, і втілити в життя цей потенціал досить складно. Досить значущим фактором є залежність ринку страхування від економічної ситуації в Україні. Це впливає і на рівень інфляційних та девальваційних ризиків, на рівень обсягу власного капіталу страхових компаній, зниження купівельної спроможності потенційних клієнтів страхових компаній.

В основі розвитку автострахування на добровільній чи обов'язковій основі лежать чинники, які мають вплив на його станов-

лення як у світі, так і в Україні. До таких чинників належать: поява транспорту, збільшення рівня життя в суспільстві, доступність купівлі транспортних засобів, уніфікація норм законодавства.

До основних проблем розвитку ринку автострахування в Україні можна віднести такі:

- невпевненість у якості страхового продукту;
- неплатоспроможність страховиків;
- зменшення попиту на страхування через зниження доходів в громадян;
- непрозорість ринку, не досить захищені права страхувальників;
- чинні нормативно-правові акти не відповідають сьгоднішнім вимогам та європейським стандартам;
- недостатність кваліфікованих фахівців у страховій справі, а також наукових досліджень та аналітики зі страхової проблематики;
- відсутній стратегічний розвиток страхового ринку України.

Ринок автотранспортного страхування України становить обов'язкове та добровільне страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів, Зелена карта та КАСКО. Нині є невирішені проблеми, які є негативними наслідками фінансово-економічної ситуації в Україні. Але є й позитивні тенденції розвитку, до яких можна віднести підвищення концентрації автострахування, що впливає на створення конкурентного середовища для страхових компаній, зростання страхових виплат та страхових премій.

Показники страхових компаній на ринку автострахування свідчать, що найкращі результати у «ТАС СГ» і «PZU Україна», вони є у рейтингах ТОП-10 за КАСКО, ОСЦПВ та «Зеленою картою» і впевнено тримають свої позиції. Лідерами ринку в 2018 р. за КАСКО була страхова компанія «АХА Страхування», сума премій якої становила 1 130 992 тис. грн.: за ОСЦПВ – страхова компанія «ТАС СГ», сума страхових премій – 481 152 тис. грн.; за «Зеленою картою» – страхова компанія «Глобус» із сумою страхових премій 316 057 тис. грн.

За 2018 р. на 4,8% зросла кількість укладених договорів страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів (ОСЦПВ) – до 7683,6 тис. одиниць. Рівень валових страхових виплат зі страхування наземного транспорту (КАСКО) станом на 31.12.2018 р. становив 45,2% (станом на 31.12.2017 р. – 47,1%), зі страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів (ОСЦПВ) – 47,7% (станом на 31.12.2017 – 50,4%). За підсумками 2018 р.:

- під час страхування наземного транспорту (КАСКО) обсяг чистих страхових премій становив 6049,2 млн. грн., під час страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів (ОСЦПВ) – 4416,8 млн. грн.; під час страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів (за міжнародними договорами) «Зелена карта» – 1 254,7 млн. грн.;
- під час страхування наземного транспорту (КАСКО) обсяг чистих страхових виплат становив 3114,6 млн. грн., під час страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів (ОСЦПВ) – 2143,2 млн. грн., під час страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів (за міжнародними договорами) «Зелена карта» – 366,0 млн. грн. [5].

Вітчизняний ринок автострахування є нестабільним та характеризується структурними змінами. На надходження страхових премій зазвичай впливає фактор часу. Обсяг виплат страхових премій має випадковий характер та не потребує надходжень страхових премій. Динаміка страхових премій виражається завдяки тенденціям та циклічності. Страхові премії автострахування та їхні тенденції різноспрямовані, це посилює розвиток самої побудови ринку автотранспортного страхування.

Суттєво на ринок автострахування впливає знецінення валюти. Для того щоб зменшити негативний вплив зміни обмінного курсу гривні, потрібно покращити порядок експлуатації іноземної валюти на ринку автострахування, також доцільно скоротити

кількість підтверджувальних документів і процедур погодження купівлі іноземної валюти. Окрім цього, не менш важливою є можливість купувати іноземну валюту, звичайно, у визначених межах, які будуть встановлені чинним законодавством, що дасть змогу покривати частину страхових резервів в іноземній валюті за договорами в тому числі автостраховання, сприятиме збільшенню рівня платоспроможності страховиків і збільшенню рівня захисту споживачів послуг автостраховання. Водночас слід спрямувати зусилля на ефективніше використання внутрішніх інвестиційних ресурсів і збільшення прямих інвестицій з-за кордону, спонукати використовувати кредитні ресурси для кращого функціонування і росту реального сектору економіки.

Для кожної страхової компанії проблемою залишається недостатність ліквідних фінансових інструментів. Тому збільшення доступних інвестиційних інструментів дасть змогу забезпечити фінансову стійкість і платоспроможність страхових компаній. Нині в Україні є такі страхові компанії, у яких стабільна та добра репутація у населення. До таких компаній належать: «АХА Страховання», «UNIQA» (УНІКА), «Українська страхова група», «Арсенал Страховання» [4, с. 232].

З метою заохочення нових клієнтів страхові компанії вдаються до хитрощів, таких як: розстрочки платежів; подача документів онлайн; бонусні місяці страхування; надання іншого автомобіля, якщо автомобіль власника в ремонті; додаткові знижки новим та постійним клієнтам; отримання виплат протягом 5 днів; страхування збитку, який був заподіяний самим водієм. Україна є однією з країн, у яких досить просто придбати поліс. На сайті компанії, вибравши розділ подачі документів, людина вводить персональну інформацію: дані про осіб, допущених до управління автомобілем (ПІБ, вік і водійський стаж, контактні відомості), параметри самого автомобіля (марка, модель, рік випуску, вартість, VIN та реєстраційний знак). Подібна система дає змогу перевірити введені дані та розрахувати вартість майбутньої ціни страхового поліса [1, с. 415]. На

нашу думку, ринок Інтернет-страхування розвивається доволі стримано в Україні через такі фактори: поліси КАСКО, продані через Інтернет, не скасовують обов'язкового огляду автомобіля; неможливість придбати КАСКО, якщо автомобіль заставлено у банку; відсутність нормативного регулювання поширення полісів через Інтернет. Тому інтернет-страхування поширюється все активніше, але автоматизація процесів повністю ще не проведена.

На наш погляд, перше, від чого доцільно відмовитися, – це паперові поліси, перейшовши на електронні поліси, які не передбачають бланку страхового поліса. Щороку на виготовлення паперових бланків суворої звітності витрати перевищують понад 100 млн. грн. Виходячи з цього, не виготовляючи паперовий план, щорічно буде економитися суттєва сума коштів. Окрім значної економії, електронний страховий поліс має багато переваг, наприклад, його легше зберігати, оскільки він унеможливорює ризики фізичного пошкодження.

З метою забезпечення ефективного функціонування автотранспортного страхування в Україні впровадження електронного полісу має базуватися на таких принципах: актуальності, дієвості, ефективності; побудови на основі вільного й відкритого програмного забезпечення; для прогресивних страховиків пропозиції щодо інтеграції інформаційних систем за допомогою веб-сервісу; здатності впоратися з великими навантаженнями; безперервної роботи; відповідності всім вимогам інформаційної безпеки.

Окрім цього, системи «електронного полісу» повинні мати мобільні додатки для найбільш розповсюджених операційних систем. Це дасть змогу агентам страхувати потенційних клієнтів там, де повільна швидкість бездротового Інтернету. Тоді Моторне (транспортне) страхове бюро України має запуснути в дію сайт для страховиків, які ще не готові до інтеграції з допомогою веб-сервісів (таких сьогодні дуже багато) та які користуються застарілими інформаційними системами. На такому сайті агенти та працівники страхових компаній матимуть змогу в межах їхніх

прав реалізувати від імені страхової компанії електронні поліси [3, с. 44].

Важливою в цьому є також участь держави, яка повинна стимулювати та забезпечувати в повному доступі інформаційні технології для споживачів, а також запровадження проектів щодо їхнього вдосконалення. Створення та запровадження системи «електронний поліс» дасть змогу: забезпечити швидко та легко внесення достовірної інформації під час укладання договорів; контролювати чинні поліси для будь-якого транспорту, який зареєстрований в Україні; зробити неможливим використання недійсних полісів.

На нашу думку, для розвитку ринку автостраховання в Україні через збільшення його розмірів, покращення якості послуг і збільшення довіри страхувальників до страхових компаній доцільне застосування певних дій, які пов'язані з такими факторами, як:

- подолання наслідків світової економічної кризи;
- огляд тарифної політики страховиків, особливо тих, у яких автостраховання в портфелях має значну питому вагу;
- збільшення ролі страхових брокерів;
- упровадження певних програм для інформування населення про стан та перспективи розвитку страхового ринку;
- повернення довіри населення України до страхових компаній, що передбачає повернення вкладених грошей;
- збільшення потужності страховиків через збільшення розміру власного капіталу та вдосконалення організації роботи і покращення якості страхових послуг;
- активація органів держави для укріплення та розвитку ринку автостраховання;
- збільшення масштабів міжнародного співробітництва для обміну інформацією про функціонування страхових компаній, які надають послуги автостраховання.

На нашу думку, виконуючи запропоновані дії для розвитку ринку автостраховання, вдасться посилити державний контроль за страховою діяльністю, а також залучити інвестиційні ресурси у вітчизняну економіку.

Як свідчить зарубіжний досвід, рівень інновацій у страхових компаніях є одним із

чинників підвищення рівня конкурентоспроможності. Залежно від об'єкта інновацій у діяльності автостраховання виокремлюють процесні, продуктові, організаційні та маркетингові інновації. Процесними інноваціями насамперед є впровадження в страхових компаніях автоматизованих систем управління бізнес-процесами. Продуктові інновації в основному представлені добровільним страхуванням майна (КАСКО). Крім традиційних ризиків (крадіжки, руйнування транспортних засобів та ін.), охоплених договорами цього виду страхування, страховики можуть додатково запропонувати: евакуацію автомобіля з місця аварії; технічну допомогу на дорозі; можливість укладення договору КАСКО на половину ціни перед першою аварією; добровільне страхування цивільно-правової відповідальності водія або страхування пасажирів і водія в розмірі лише одного КАСКО. Маркетингові інновації стосуються нових шляхів продажу страхових послуг. До організаційних інновацій належить централізоване управління справами, що виникають в результаті ДТП, які виникли з вини вітчизняних страховиків за кордоном, та пряме погашення збитків за внутрішніми договорами про обов'язкове автостраховання [7, с. 128].

Найбільш популярними нововведеннями в автострахованні є використання фінансових технологій (фінтех-інновації), які дають змогу скористатися страховими послугами будь-де, використовуючи веб-портали, соціальні мережі тощо. Саме блокчейн-технології та функціонування стартапів (агрегаторів) належать до таких інновацій.

Можна виділити три основні блоки технологічних інновацій у страхуванні, які в найближчому майбутньому зможуть змінити функціонування страхового ринку, бізнес-моделі і технологічну платформу [3, с. 44].

Перший блок – дистанційна комунікація з клієнтами, застрахованими особами, а також об'єктами страхування. За допомогою спеціального обладнання, встановленого в автомобілі клієнта, страхова компанія може відстежувати стиль водіння і таким чином визначати рівень ризику. Акуратні водії при

цьому можуть отримувати суттєві знижки за КАСКО. Зараз поширення телематики в автострахованні тільки набирає обертів. Телематика буде застосовуватися у всіх видах страхування, а найголовніше, це змінить навіть стиль життя.

Другий напрям – «великі дані», бізнес-аналітика. Big Data та інструменти бізнес-аналітики дають можливість аналізувати в режимі реального часу сотні, тисячі і навіть мільйони різних факторів, що впливають на ризики і збитковість. Використання цих технологій здешевлює й оптимізує повсякденні бізнес-процеси страховиків. Компанії, які автоматизують аналітику за ризиками, отримують суттєво більшу віддачу від усіх джерел інформації і виявляють ризики на більш ранніх етапах. Споживачі теж помітно виграють від цього: орієнтуючись на сотні поведінкових факторів конкретних клієнтів, страховики можуть розраховувати індивідуальні тарифи практично для кожного. У результаті клієнт із позитивною історією страхування і низькими ризиками отримає набагато нижчий тариф. Крім того, завдяки поширенню Big Data активно розвивається on-demand insurance – програми, які дають змогу «включати» страхування як додаток у смартфоні, коли воно потрібно, наприклад, КАСКО під час поїздки.

Третій напрям інновацій – оцифрування всіх бізнес-процесів і безпосередньо етапів автостраховання, від покупки до врегулювання страхового випадку. Тут відмінно зарекомендував себе блокчейн. Такі технології дають можливість зберігати всю інформацію про укладені страхові поліси, отримані повідомлення про ДТП тощо. Ці дані, які записані в блокчейн, мають присвоєні їм поля дати та часу, а технічні особливості реєстрів роблять їхню несанкціоновану зміну неможливою. Тобто такі технології працюють на зниження збитковості від шахрайства як з боку страхувальників під час укладання договору, так і з боку страховиків на етапі виплати страхового відшкодування.

Щоб отримати більший вибір цікавих та ефективних ідей запровадження інновацій на ринку автотранспортного страхування,

варто звернути увагу на нововведення в інших країнах. Інновації на ринку автостраховання у страхових компаніях світу:

1) «Zebra» – велика платформа для порівняння, яка зосереджена на страхуванні автомобілів. Власники автомобілів можуть анонімно порівнювати десятки страхових компаній в режимі реального часу і бачити оціночні котирування з незначною кількістю інформації. Оновлення в режимі реального часу забезпечують прозорий досвід покупок;

2) «Claim Di» – мобільний додаток для полегшення спілкування між водіями та їхніми страховими компаніями. Водії або власники автомобілів можуть завантажити «Claim Di» і здійснити необхідну дію разом з іншою стороною, яка також використовує «Claim Di». Страхові компанії обох сторін видаватимуть звіти про претензії через заявку «Claim Di», а водії зможуть продовжити поїздку без необхідності чекати інспекторів;

3) «RenewBuy» пропонує найпростіший спосіб відновити страхування автомобіля впродовж декількох хвилин, забезпечуючи котирування. «RenewBuy» фокусується на страхуванні автомобілів та велосипедів і має на меті запропонувати найнижчі премії. Платформа працює в режимі реального часу і забезпечує найкращу доступну ціну, специфічну для моделі автомобіля;

4) «CoverHound» пропонує платформу для споживачів стосовно покупки автотранспортного страхування;

5) «Insurify» пропонує найшвидший спосіб порівняти котирування страхування автомобілів;

6) компанія «Metromile» створила пристрій, який фіксує дані про пробіг, щоб визначити, скільки людина повинна платити за поліс страхування автомобіля. Безкоштовний вставний пристрій перетворює звичайні автомобілі на смарт-автомобілі. Пристрій працює із додатком для смартфона «Metromile» («Metronome»), який діагностує стан автомобіля, місце розташування та пропонує поради, які допоможуть користувачеві щоденно подорожувати;

7) послуга «Guevara» дає змогу користувачам об'єднувати премії онлайн, щоб заоща-

дити кошти. На відміну від традиційного страхування, будь-які гроші, що залишилися в фонді наприкінці року, залишаються у групі та знижують ціну кожного наступного року. Користувачі, які дотримуються вимог, можуть заощадити до 80% [9, с. 32].

Впровадження інновацій на ринку автострахування впливатиме на забезпечення конкурентоспроможності страхових компаній. Оскільки майже все населення активно використовує в повсякденному житті мобільні пристрої, комп'ютери та Інтернет, то цифрова трансформація і фінтех-інновації матимуть вагомий вплив на розвиток ринку автострахування.

Висновки та пропозиції. На нашу думку, для покращення розвитку ринку автострахування в Україні має бути створено більш якісний та доступний сервіс. Позитивно вплине на стан автострахування в Україні відкриття центрів врегулювання збитків із розгалуженою мережею та повномасштабне впровадження власної інформаційної системи з персоніфікованим веб-доступом банків, страхових компаній до бази даних компаній-посередників. Зарубіжний досвід показує можливості для вдосконалення вітчизняного ринку автотранспортного страхування. Проаналізувавши світові тенденції, можна дійти висновку, що рівень інновацій у страхових компаніях є одним із чинників підвищення рівня конкурентоспроможності, що підвищить рівень надання страхових послуг. На впровадження інновацій в автотранспортному страхуванні впливають соціальні, ринкові, економічні та технологічні чинники. Найбільш популярними запровадженнями є використання фінансових технологій (фінтех-інновації), які дають можливість скористатися страховими послугами через веб-портали, до них належать блокчейн-технології та стартапи (агрегатори). Залежно від об'єкта інновацій у діяльності автострахування виділяють процесні, маркетингові, продуктові та організаційні інновації.

Література:

1. Золотарьова О.В. Ключові тенденції та пріоритети розвитку ринку страхових послуг в Україні. *Економіка і суспільство*. 2017. с. 413–420.

2. Кривошлик Т.Д. Оцінка вартості життя як чинник розвитку страхування цивільної відповідальності власників автотранспортних засобів. *Світ фінансів. Інвестиції: практика та досвід*. 2018. 17 с.
3. Кухаренко М. Труднощі та успіхи ринку ОСЦПВ: досвід європейських країн. *Фінансові послуги*. 2017. с. 44–45.
4. Лесик Л.Я. Досвід застосування в Україні обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів. *Гроші, фінанси і кредит*. 2010. № 6(108). с. 231–234.
5. Підсумки діяльності страхових компаній за 2018 рік. URL: <https://forinsurer.com/files/file00654.pdf> (дата звернення: 07.10.2019).
6. Статистика страхового ринку України за 2018 рік. URL: <https://forinsurer.com/stat> (дата звернення: 20.09.2019).
7. Салайчук О.М. Інноваційні технології в автотранспортному страхуванні. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. 2017. с. 127–132.
8. Смоленюк Р. Фінансові аспекти страхування відповідальності власників наземних транспортних засобів в Україні. *Світ фінансів*. 2015. 140–142 с.
9. Третяк Д.Д. Інноваційні технології в автотранспортному страхуванні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. 30–36 с.

References:

1. Zolotar'ova O. V. (2017) Kliuchovi tendentsii ta priorytety rozvytku rynku strakhovykh posluh v Ukraini [Key Trends and Priorities for the Development of the Insurance Services Market in Ukraine]. *Ekonomika i suspil'stvo*, vol. 11, pp. 413–420.
2. Kryvoshlyk T. D. (2018) Otsinka vartosti zhyttia yak chynnyk rozvytku strakhuvannia tsyvilnoi vidpovidalnosti vlasnykiv avtotransportnykh zasobiv [Estimation of the cost of living as a Factor in the development of civil liability insurance for motor vehicle owners]. *Svit finansiv. Investytsii: praktyka ta dosvid*.
3. Kukharenok M. (2017) Trudnoshchi ta uspikhy rynku OSTsPV: dosvid yevropeyskykh krain. [Difficulties and successes of the OSCE market: experience of European countries]. *Finansovi posluhy*, pp. 44–45.
4. Lesyk L. Ya. (2010) Dosvid zastosuvannia v Ukraini oboviazkovoho strakhuvannia tsyvilno-pravovoi vidpovidalnosti vlasnykiv nazemnykh transportnykh zasobiv [Experience in the application of compulsory civil liability insurance of land vehicle owners in Ukraine]. *Ghroshi, finansy i kredyt*, no. 6(108), pp. 231–234.
5. Forinsurer (2018) Pidsumky diialnosti strakhovykh kompanii za 2018 rik [Results of the activity of insurance companies of 2018]. Available at: <https://forinsurer.com/files/file00654.pdf> (accessed 7 October 2019).
6. Forinsurer (2018) Statystyka strakhovoho rynku Ukrainy za 2018 rik. [Statistics of the insurance market of Ukraine]. Available at: <https://forinsurer.com/stat> (accessed 20 September 2019).
7. Salaichuk O. M. (2017) Innovatsiini tekhnolohii v avtotransportnomu strakhuvanni [Innovative technologies in motor insurance]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho torhovelno-ekonomichnoho universytetu*, pp. 127–132.
8. Smoleniuk R. (2015). Finansovi aspekty strakhuvannia vidpovidalnosti vlasnykiv nazemnykh transportnykh zasobiv v Ukraini [Financial aspects of liability insurance of land vehicle owners in Ukraine]. *Svit finansiv*, pp. 140–142.
9. Tretiak D. D. (2019) Innovatsiini tekhnolohii v avtotransportnomu strakhuvanni [Innovative technologies in motor insurance]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, pp. 30–36.

Аннотация. В статье охарактеризованы современные реалии рынка автотранспортного страхования в Украине. Установлены актуальность и необходимость развития автострахования в Украине. Осуществлен анализ основных показателей рынка автотранспортного страхования и финансовых показателей страховых компаний Украины. Выделены основные тенденции и проблемные аспекты в сфере автотранспортного страхования в Украине. Обоснованы приоритетные векторы развития автотранспортного страхования в Украине. Рассмотрен зарубежный опыт автотранспортного страхования и возможность его адаптации к отечественным реалиям. Даны рекомендации для повышения эффективности функционирования сферы автострахования. Исследована сущность и место инноваций в автостраховании. Проанализированы инновационные технологии, которые могут быть внедрены на рынке автотранспортного страхования Украины.

Ключевые слова: страховая компания, инновация, финтех-инновации, страховая услуга, автострахование, обязательное страхование гражданско-правовой ответственности автовладельцев.

Summary. In the article the current realities of the vehicle insurance market of Ukraine have been described. The urgency and necessity of vehicle insurance development in Ukraine have been established. The main indicators of the vehicle insurance market and the financial indicators of insurance companies of Ukraine have been analyzed. The main trends and problematic aspects in the field of vehicle insurance in Ukraine have been highlighted. It has been argued that the negative effects of the financial and economic crisis have led to a decrease in demand for comprehensive coverage services; however, vehicle insurance remains a major link in the insurance structure in Ukraine, a significant part of which is occupied by comprehensive coverage. The factors that influence the development of the vehicle insurance market have been analyzed. It has been substantiated that the positive changes in the recent years in the vehicle insurance market include the consolidation of insurance companies and the gradual increase in the volume of insurance premiums received, the increase in capitalization of insurers, the decrease in the level of the insurance market unprofitability, the revival of foreign investors. Priority vectors of vehicle insurance development of Ukraine have been substantiated. The foreign experience of vehicle insurance and the possibility of its adaptation to domestic realities have been considered. Some recommendations have been given to increase the efficiency of the vehicle insurance industry. The essence and place of innovations in vehicle insurance have been investigated. Innovative technologies that can be introduced in the vehicle insurance market of Ukraine have been analyzed. The theoretical aspects of the impact of innovative insurance services on the financial result of the insurer have been characterized. It has been established that the level of innovations in insurance companies is one of the factors of increasing the level of competitiveness. It has been determined that process, product, organizational and marketing innovations are distinguished depending on the object of innovations in the vehicle insurance business. Possibilities and prospects of high technologies introduction by domestic insurance companies with the purpose of profit management have been considered.

Keywords: insurance company, innovation, fintech innovation, insurance service, vehicle insurance, compulsory insurance of civil legal liability of vehicle owners.

Дзюба О.М.

к.е.н., доцент,

доцент кафедри обліку та оподаткування,

Вінницький торговельно-економічний інститут

Київського національного торговельно-економічного університету

Dziuba Oksana

Vinnitsa Institute of Trade and Economics

Kyiv National University of Trade and Economics

ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБЛІКУ РОЗРАХУНКІВ ІЗ БЮДЖЕТОМ ЗА АКЦИЗНИМ ПОДАТКОМ

INFORMATION PROVISION OF ORGANIZATION OF ACCOUNTING ACCOUNTING WITH EXCISE TAX BUDGET

Анотація. У статті розглянуто особливості оподаткування акцизним податком відповідно до чинного податкового законодавства, інформаційне забезпечення організації обліку розрахунків із бюджетом за акцизним податком. Актуальність даної теми полягає у тому, що переважна частка податкових надходжень до бюджету держави формується за рахунок непрямих податків, до яких належить і акцизний податок. Метою статті є узагальнення теоретичних основ та практичних аспектів інформаційного забезпечення організації обліку розрахунків підприємства з бюджетом за акцизним податком. Особливу увагу приділено організації обліку розрахунків із бюджетом за акцизним податком та складанню податкової звітності. У процесі дослідження використано такі загальнонаукові методи пізнання: спостереження, порівняння, індукції і дедукції, поєднання аналізу та синтезу, історичного й логічного підходів, узагальнення.

Ключові слова: акцизний податок, підакцизні товари, платники податку, розрахунки з бюджетом, організація обліку, податкова звітність.

Постановка проблеми. Ураховуючи той факт, що переважна частка податкових надходжень до бюджету держави формується за рахунок непрямих податків, до яких належить і акцизний податок, питання акцизного оподаткування завжди знаходиться у центрі уваги науковців та практиків. Тематика вибраного дослідження особливо акту-

лізується в умовах економічної кризи, яка загострює питання необхідності наповнення доходної частини державного бюджету України. Загальновідомим фактом є те, що непряме оподаткування безпосередньо впливає на рівень цін, інвестиційну привабливість, споживчий попит тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальність питання акцизного оподаткування сприяє висвітленню основних проблемних аспектів щодо сутності, адміністрування, обліку тощо в наукових працях вітчизняних дослідників. Так, зазначеним питанням присвячено роботи багатьох науковців, зокрема: Т. Бузова, В. Буряковського, І. Герасимук, О. Гойди, О. Данилова, А. Крисоватого, І. Лютого, А. Соколовської, В. Сопко, В. Швець, С. Юрія та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Віддаючи належне наявними науковим здобуткам, необхідно зазначити, що, враховуючи динамічність податкового законодавства, питання вдосконалення обліку розрахунків із бюджетом за акцизним податком залишається актуальним і потребує подальшого дослідження.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є узагальнення теоретичних основ та практичних аспектів інформаційного забезпечення організації обліку розрахунків підприємства з бюджетом за акцизним податком.

Виклад основного матеріалу. Акцизний податок належить до групи непрямих податків і виконує дві функції – фіскальну та регулюючу, оскільки, з одного боку, акцизне оподаткування забезпечує надходження коштів до державного бюджету, а з іншого – регулює обсяги споживання підакцизних товарів. Це пов'язане з тим, що внесення певного виду товарів до категорії підакцизних зазвичай призводить до збільшення їхньої ціни і, як наслідок, до зниження обсягів споживання.

Спираючись на вітчизняний та зарубіжний досвід, товари, що оподатковуються акцизним податком, зазвичай відповідають одній або декільком із наведених характеристик:

1) уживання таких товарів є шкідливим або для здоров'я людини, що їх споживає, або для навколишнього середовища;

2) товари, що належать до категорії предметів розкоші;

3) виробництво таких товарів характеризується дуже високою рентабельністю;

4) сфера обігу товарів перебуває під державним контролем [1].

В Україні акцизний податок, який до 2011 р. мав назву «акцизний збір», було запроваджено у 1991 р. Законом «Про акцизний збір». За період із 1992 до 2018 р. в Україні перелік підакцизних товарів не був стабільним. Найбільш широкий перелік підакциз-

них товарів діяв у період із 1992 по 1996 р. До акцизних товарів належали: спирт питний та етиловий, лікєро-горілчані вироби, вина та виноматеріали, пиво; легкові, пасажирські та вантажно-пасажирські автомобілі; тютюнові вироби; шоколад і шоколадні вироби, кава; ікра осетрових і лососевих риб, делікатесна продукція з м'яса та цінних видів риб; цукор; кольорові телевізори, відеотехніка; шини для легкових, пасажирських, вантажно-пасажирських автомобілів; ювелірні вироби з дорогоцінних металів, включаючи вироби з діамантами, дорогоцінним і напівдорогоцінним камінням; високоякісні вироби з фарфору; вироби з кришталю; хутрові вироби та вичищені шкурки; натуральна шкіра та одяг із неї; килими і килимові вироби машинного виробництва; оцет харчовий (включено до підакцизних товарів із 1993 р.); задіоприймальні пристрої, що мають тракт радіомовлення, та магнітофони (включено до підакцизних товарів з 1993 р.); есенції харчові (включено до підакцизних товарів з 1993 р.) У період із 1996 по 2016 р. перелік підакцизних товарів змінювався ще п'ять разів. Останні зміни в переліку підакцизних товарів відбулися з 2016 р. Нині перелік налічує п'ять груп підакцизних товарів (рис. 1).

Основним нормативним документом, що регулює нарахування, сплату, адміністрування акцизного податку, є Податковий

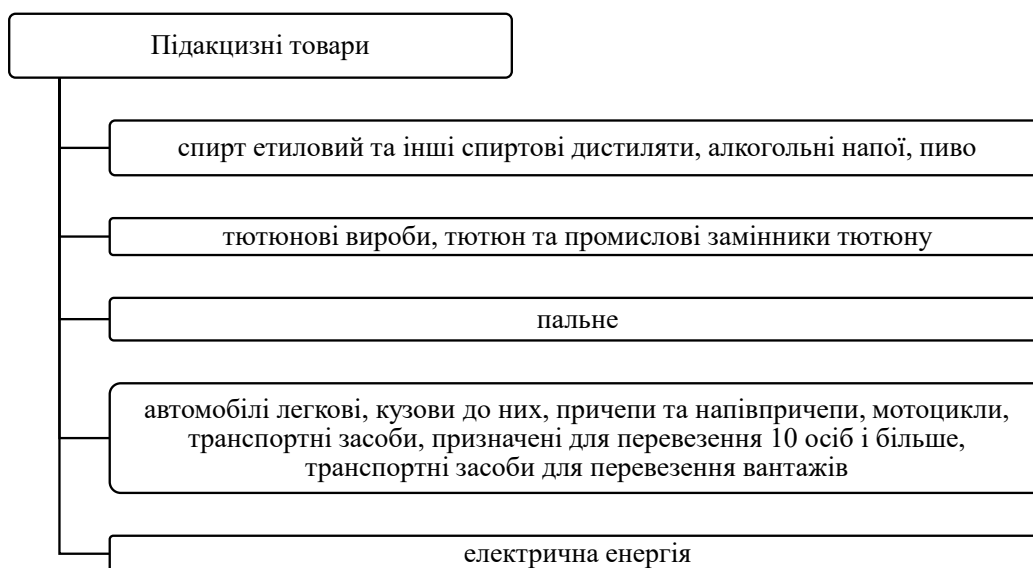

Рис. 1. Підакцизні товари

Джерело: складено за [2]

кодекс України. Платниками податку акцизного податку, відповідно до ст. 212 ПКУ, є: особа, що виробляє підакцизні товари (продукцію) на митній території України, у тому числі з давальницької сировини; особа – суб'єкт господарювання, що ввозить підакцизні товари (продукцію) на митну територію України; фізична особа – резидент або нерезидент, що ввозить підакцизні товари (продукцію) на митну територію України в обсягах, що підлягають оподаткуванню, відповідно до митного законодавства України; особа, яка реалізує конфісковані підакцизні товари, підакцизні товари, визнані безхазяйними, підакцизні товари, за якими не звернувся власник до кінця строку зберігання, та підакцизні товари, що за правом успадкування чи на інших законних підставах переходять у власність держави, якщо ці товари підлягають реалізації в установленому законодавством порядку; особа, що реалізує або передає у володіння, користування чи розпорядження підакцизні товари, які були ввезені на митну територію України зі звільненням від оподаткування до закінчення строку, визначеного законом; особа, яка має дотримуватися вимог митних режимів, що передбачають звільнення від оподаткування у разі порушення таких вимог; особа, яка має дотримуватися умов щодо цільового використання підакцизних товарів у разі порушення таких умов; особа – суб'єкт господарювання роздрібною торгівлі, яка здійснює реалізацію підакцизних товарів; оптовий постачальник електричної енергії; виробники електричної енергії, які мають ліцензію на право здійснення підприємницької діяльності з виробництва електричної енергії і продають її поза оптовим ринком електричної енергії; особа – власник увезеного на митну територію України вантажного транспортного засобу, що переобладнується у легковий автомобіль, з якого справляється акцизний податок; особа, яка реалізує пальне [2].

В Україні, відповідно до чинного законодавства, на підакцизні товари можуть бути встановлені ставки трьох видів:

- адвалорні (процентні);
- специфічні, виражені у твердій сумі з одиниці реалізованого товару (продукції);

– комбіновані, що включають застосування адвалорних і специфічних ставок одночасно [2].

Адвалорні ставки акцизних податків визначаються у відсотках або у кратному відношенні до одиниці вартісного виміру бази оподаткування. До бази оподаткування належить вартість реалізованого товару (продукції), виробленого на митній території України та ввезеного на митну територію України, з урахуванням податку на додану вартість та акцизного податку; вартість реалізованої електричної енергії без податку на додану вартість; увезення на митну територію України підакцизних товарів (продукції) (крім алкогольних напоїв і тютюнових виробів) як міжнародної технічної допомоги [2].

За специфічною ставкою податку розмір податкових нарахувань встановлюється як фіксована величина стосовно кожної одиниці виміру бази оподаткування. Базою оподаткування є величина підакцизних товарів (продукції), що визначена в одиницях виміру ваги, об'єму, кількості товару (продукції), об'єму циліндрів двигуна автомобіля або в інших натуральних показниках [2].

У разі обчислення акцизного податку за змішаною ставкою базою оподаткування є база, встановлена для адвалорних та специфічних ставок [2].

На частину товарів (паливо, автомобілі) ставки встановлені в євро, а на інші (алкогольні напої, тютюнові вироби) – у національній грошовій одиниці.

Взаємовідносини підприємства з бюджетом визначаються діючою в Україні системою адміністрування акцизного податку шляхом здійснення відповідних розрахунків з акцизного податку.

Щодо фіскальної значимості акцизного податку за останні 10 років, то за даний період вона істотно підвищилася (табл. 1).

Структуру податкових надходжень протягом 2015–2017 рр. наведено в табл. 2.

Ставка акцизу застосовується до вартості товару з ПДВ. Базою оподаткування є догівірна вартість товарів.

Зобов'язання зі сплати акцизного податку виникають (п. 216.9 ПК) [2]:

- на дату здійснення розрахункової операції, тобто на дату оформлення фіскаль-

Таблиця 1

Розміри надходжень акцизного податку до бюджету України за 2008–2017 рр., млрд грн

Роки	Надходження до бюджету	Роки	Надходження до бюджету
2008	12 783	2013	36 668
2009	21 624	2014	45 100
2010	28 316	2015	70 795
2011	33 919	2016	101 751
2012	38 429	2017	121 449

Джерело: складено за [3]

Таблиця 2

Структура податкових надходжень за 2015–2017 рр., млрд грн

Податок	2015		2016		2017	
	сума	%	сума	%	сума	%
ПДВ	178 453	35,2	235 506	36,2	313 980	37,9
Податок на доходи фізичних осіб	99 983	19,7	138 782	21,3	185 686	22,4
Акцизний податок	70 795	13,9	101 751	15,6	121 449	14,7
Податок на прибуток підприємств	39 053	7,7	60 223	9,3	73 397	8,9
Місцеві податки і збори	27 041	5,3	42 261	6,5	53 282	6,4
Плата за користування надрами	38 008	7,5	40 781	6,3	44 979	5,4
Ввізне мито	39 881	7,9	20 001	3,1	23 898	2,9
Інше	14 421	2,8	11 476	1,8	11 487	1,4
Разом	507 635	100,0	650 782	100,0	828 158	100,0

Джерело: складено за [3]

ного чека, – для підприємств, які зобов’язані застосовувати реєстратори розрахункових операцій;

– на дату надходження коштів за реалізований товар – для підприємців на єдиному податку, які мають право не застосовувати реєстратори розрахункових операцій.

Строки сплати податку з підакцизних товарів, вироблених на митній території України, а також реалізованих суб’єктами господарювання роздрібною торгівлю:

– суми податку перераховуються до бюджету платниками акцизного податку протягом 10 календарних днів, що настають за останнім днем відповідного граничного строку, передбаченого цим Кодексом для подання податкової декларації за місячний податковий період.

Базовий податковий період для сплати податку відповідає календарному місяцю. Платники податку подають щомісяця не пізніше 20-го числа наступного звітного (податкового) періоду контролюючому органу за місцем реєстрації декларацію з акцизного податку.

Для акцизного податку запроваджено систему електронного адміністрування,

механізм функціонування якої затверджено в Порядку електронного адміністрування реалізації пального [4].

Організація бухгалтерського обліку щодо розрахунків із бюджетом за акцизним податком є важливим інструментом у процесі управління підприємством, що є платником акцизного податку. У сучасних умовах відбувається адаптація наявної системи обліку до міжнародних стандартів, упровадження нових підходів і методів організації бухгалтерського обліку та контролю над дотриманням чинного законодавства.

Правильне та достовірне відображення в обліку розрахунків із бюджетом за акцизним податком, своєчасний контроль та аналіз є запорукою фінансової стабільності підприємства, адже податкові розрахунки підприємства несуть значні податкові зобов’язання.

Розрахунки за акцизним податком повинні забезпечувати обґрунтованість методики розрахунку бази оподаткування за даними бухгалтерського обліку, точність і достовірність визначення податкового зобов’язання, формування податкової звітності.

Від рівня організації й досконалості облікової роботи щодо розрахунків із бюджетом залежать ефективність організації і здійснення податкових розрахунків на підприємстві, який спрямований на усунення порушень чинного законодавства [5].

Обліковий процес відображення інформації про розрахунки з бюджетом за акцизним податком узагальнено на рис. 2.

Організація обліку розрахунків із бюджетом за акцизним податком передбачає такі складники:

- організація порядку формування облікових записів (затверджений робочий план рахунків, форма, склад та способи формування аналітичних регістрів);
- організація роботи працівників бухгалтерії під час ведення розрахунків із бюджетом за акцизним податком (затвердження графіку документообігу, взаємодія бухгалтерів з іншими підрозділами підприємства, порядок зберігання документів).

Згідно з вимогами Закону України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність», основою організації та методології обліку є облікова політика підприємства, яка

має включати методи і процедури ведення фінансового, управлінського обліку й обліку податкових платежів [6].

У сучасних умовах господарювання показники бухгалтерського обліку максимально повинні використовуватися для складання податкової звітності, задовольняти інформаційні потреби контролюючих органів із нарахування і своєчасності сплати податків.

Процес роботи за електронного адміністрування акцизного податку передбачає такі етапи: реєстрація платника акцизного податку; виписування акцизних накладних; реєстрація виписаних накладних в Єдиному реєстрі [4].

У Наказі про облікову політику підприємства мають бути розкриті такі методи та процедури, які дадуть змогу отримувати своєчасну, оперативну, достовірну та об'єктивну інформацію про стан заборгованості за податковими платежами перед бюджетом, суми нарахування та сплати зобов'язань перед бюджетом за податковими платежами, наявність операцій щодо нарахування штрафних санкцій у разі несплати або про-

Рис. 2. Схема організації обліку розрахунків із бюджетом за акцизним податком

строченої сплати зобов'язань за податковими платежами.

Облік розрахунків з акцизного податку ведеться на рахунку 641 «Розрахунки за податками» (рахунок другого порядку) з відкриттям відповідного аналітичного рахунку «Розрахунки з акцизного податку». Однак такої аналітики може бути недостатньо, оскільки нарахування акцизного податку на деяких підприємствах може відбуватися як за умови оплати після відвантаження, так і передоплати; крім того, нарахування акцизного податку здійснюється за різними видами підакцизних товарів, що також зумовлює відповідну аналітику для потреб складання податкової звітності.

У сучасних умовах господарювання підприємств відбуваються постійні нововведення й стосовно подання податкової звітності з акцизного податку. Так, з 01.01.2017 платники податку подають щомісяця не пізніше 20-го числа наступного звітного періоду контролюючому органу за місцем реєстрації декларацію з акцизного податку.

Платники заповнюють та подають розділи та додатки до декларації лише щодо тих операцій, які вони здійснюють і за якими у них виникають податкові зобов'язання зі сплати акцизного податку, про що робиться відповідна відмітка у графі «Ознака подання» на останньому аркуші декларації.

Декларація складається із загальної частини, що містить необхідні обов'язкові реквізити платника, шести розділів, що складаються платниками залежно від виду підакцизних товарів, додатків, що містять розрахунки для обчислення суми податку залежно від виду встановлених ставок акцизного податку, а також розділу, що заповнюється працівниками Державної фіскальної служби України після подання декларації.

У складі декларації з акцизного податку подаються додатки (у разі заповнення даних у відповідних рядках декларації).

Складання податкової звітності щодо розрахунків підприємства з бюджетом за акцизним податком є заключним етапом облікового процесу нарахування та сплати зазначеного податку.

Висновки і пропозиції. Акцизне оподаткування в Україні має істотний вплив на соціальні та економічні процеси, що відбуваються в державі. Аналіз вітчизняного досвіду акцизного оподаткування продемонстрував, що воно є важливим інструментом, який застосовується для забезпечення необхідного обсягу бюджетних надходжень, що стає особливо актуальним у період, коли економіка держави знаходиться у кризовому стані. Виважена, обґрунтована та якісно сформована облікова політика щодо розрахункових операцій за податковими платежами дасть змогу вибрати найбільш альтернативні підходи до оподаткування у вигляді загальної чи спрощеної системи оподаткування, що дасть можливість скоротити або ж установити оптимальні податкові платежі. Крім того, відображення безперервної, своєчасної, достовірної, об'єктивної та повної інформації відповідно до чітко сформованої облікової політики сприятиме уникненню помилок у розрахунках зобов'язань перед бюджетом, а отже, і витрат на погашення фінансових санкцій у вигляді штрафів та пені.

Література:

1. Лисяк Л.В. Акцизне оподаткування у системі непрямого оподаткування в Україні. *Економічний вісник університету*. 2018. Вип. 36(1). С. 229–236.
2. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#n5121> (дата звернення: 17.10.2019).
3. Податкові надходження : вебсайт. URL: <http://cost.ua/budget/revenue/#1> (дата звернення: 24.09.2019).
4. Про затвердження форм заяви про реєстрацію платника акцизного податку з реалізації пального або спирту етилового та/або акцизних складів, акцизної накладної, розрахунку коригування акцизної накладної, заявки на поповнення (коригування) залишку пального, заявки на поповнення (коригування) залишку спирту етилового, Порядку заповнення акцизної накладної, розрахунку коригування акцизної накладної, заявки на поповнення (коригування) залишку пального, заявки на поповнення (коригування) залишку спирту етилового : Наказ Міністерства фінансів України від 19.06.2019 № 262. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0105-15> (дата звернення: 25.09.2019).
5. Кужельний М.В., Калюга Є.В., Калюга О.В. Контроль фінансової звітності та правильності її складання / за заг. ред. М.В. Кужельного. Київ : Ельга, Ніка-Центр, 2001. 364 с.
6. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : Закон України від 16.07.1999 № 996-XIV. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/996-14> (дата звернення: 20.09.2019).

References:

1. Lysiak L. V. (2018) Aktsyzne opodatkuvannia u systemi nepriamoho opodatkuvannia v Ukraini [Excise taxation in the indirect taxation system in Ukraine]. *Ekonomichnyi visnyk universytetu*. vol. 36 (1), pp. 229-236.
2. Podatkovi kodeks Ukrainy vid 02.12.2010 r. № 2755-VI. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#n5121> (accessed 17 October 2019).
3. Podatkovi nadkhodzhennia. Available at: <http://cost.ua/budget/revenue/#1> (accessed 24 September 2019).
4. Pro zatverdzhennia form zaiavy pro reiestratsiiu platnyka aktsyznoho podatku z realizatsii palnoho abo spyrtu etylovoho ta/abo aktsyznykh skladiv, aktsyznoi nakladnoi, rozrakhunku koryhuvannia aktsyznoi nakladnoi, zaiavky na popovnennia (koryhuvannia) zalyshku palnoho, zaiavky na popovnennia (koryhuvannia) zalyshku spyrtu etylovoho, Poriadku zapovnennia aktsyznoi nakladnoi, rozrakhunku koryhuvannia aktsyznoi nakladnoi, zaiavky na popovnennia (koryhuvannia) zalyshku spyrtu etylovoho: Nakaz ministerstva finansiv Ukrainy vid 19.06.2019 r. # 262. Available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0105-15> (accessed 25 September 2019).
5. Kuzhelnyi M. V., Kaliuha Ye. V., Kaliuha O. V. (2001) Kontrol finansovoi zvitnosti ta pravylnosti yii skladannia ; za zah. red. M. V. Kuzhelnoho. Kyivskyi nats. ekonomichnyi un-t. Kyiv: Elha. Nika-Tsentr.
6. Pro bukhholderskyi oblik ta finansovu zvitnist v Ukraini: Zakon Ukrainy vid 16.07.1999r. № 996-XIV. Available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/996-14> (accessed 20 September 2019).

Аннотация. В статье рассмотрены особенности налогообложения акцизным налогом в соответствии с действующим налоговым законодательством, информационное обеспечение организации учета расчетов с бюджетом по акцизному налогу. Актуальность данной темы заключается в том, что подавляющая часть налоговых поступлений в бюджет страны формируется за счет косвенных налогов, к которым относится и акцизный налог. Целью статьи является обобщение теоретических основ и практических аспектов информационного обеспечения организации учета расчетов предприятия с бюджетом по акцизному налогу. Особое внимание уделено организации учета расчетов с бюджетом по акцизному налогу и составлению налоговой отчетности. В процессе исследования использованы общенаучные методы познания: наблюдения, сравнения, индукции и дедукции, сочетания анализа и синтеза, исторического и логического подходов, обобщения.

Ключевые слова: акцизный налог, подакцизные товары, плательщики налога, расчеты с бюджетом, организация учета, налоговая отчетность.

Summary. The article defines the content of the basic concepts of the research topic, these categories are considered as opportunities to reveal the main features of the accounting process of generalization of information on excise tax taxation, taking into account domestic experience. The features of excise taxation in accordance with the current tax legislation, information support for the organization of accounting of payments with the excise tax budget are considered. The relevance of this topic is that the vast majority of tax revenues to the state budget is generated through indirect taxes, which include excise tax. The analysis of the use of accounting categories for calculations with the excise tax budget is made taking into account accounting and tax law. Particular attention is paid to the organization of accounting of calculations with the budget for excise tax and tax reporting. In the course of the research the following general scientific methods were used: methods of comparison and analysis, which were used in the calculation of economic indicators of the activity of the investigated enterprise and the analysis of calculations of the enterprise with the excise tax budget; methods of comparison and grouping. The practical significance of the results obtained from the study results in the development of practical recommendations and proposals that are aimed at further development of the company calculations with the excise tax budget. The information base of the research is the theoretical and practical aspects of the methodology and organization of calculations of the enterprise with the excise tax budget, as well as their accounting, which are covered in the works of modern scientists and practitioners. The provisions of the existing legislative acts on calculations of the enterprise with the excise tax budget were used. The significance of the results of the conducted research is as follows: the result of the conducted research generalized the features of excise tax administration in the current legislative conditions and investigated the nature of the impact of legislative changes on the financial status of economic entities; the method of organization of accounting of the enterprise's calculations with the excise tax budget and compilation of tax reports are generalized.

Keywords: excise tax, excisable goods, taxpayers, calculations with the budget, accounting organization, tax reporting.

ЗМІСТ

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

Кайдрович Х.І., Пинда Ю.В., Дяченко Н.В.
**БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК РОЗРАХУНКІВ З ОПЛАТИ ПРАЦІ
НА ПІДПРИЄМСТВАХ ГРОМАДСЬКОГО ХАРЧУВАННЯ.....4**

Балацька Н.Ю.
**ОЦІНКА СОЦІОКУЛЬТУРНОГО ПРОСТОРУ РОЗВИТКУ
ПІДПРИЄМСТВ РЕСТОРАННОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ 11**

Дорожкіна Г.М., Сухомлин Л.В., Орлова К.О.
**УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВОЮ СТІЙКІСТЮ МЕТАЛУРГІЙНОГО ПІДПРИЄМСТВА
В УМОВАХ РИЗИКУ ТА НЕВИЗНАЧЕНОСТІ.....18**

Кирилко Н.М., Цалко Т.Р.
ОЦІНКА РІВНЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА-ЕКСПОНЕНТА..... 25

Маказан Е.В., Россинская Л.В.
**ОСОБЕННОСТИ ВНЕДРЕНИЯ ЛОГИСТИЧЕСКОГО ПОДХОДА
В УПРАВЛЕНИИ МАШИНОСТРОИТЕЛЬНЫМИ ПРЕДПРИЯТИЯМИ УКРАИНЫ..... 34**

Устік Т.В.
**ОСОБЛИВОСТІ РОЗРОБЛЕННЯ МАРКЕТИНГОВОЇ СТРАТЕГІЇ
ДЛЯ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ ОБЛАСТІ..... 41**

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Ситник Н.С., Шушкова Ю.В.
**БАЗИСНІ ПОЛОЖЕННЯ ТЕХНОЛОГІЧНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ
ТА ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ.....51**

**РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ
І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА**

Завгородній А.В.
**ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ:
НОРМАТИВНИЙ АСПЕКТ..... 62**

**ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ,
СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА**

Кравченко О.В., Пастернак Я.П.
**СКЛАДНИКИ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ФАХІВЦІВ
З ОБЛІКУ І ОПОДАТКУВАННЯ.....69**

CONTENTS

ECONOMY AND ENTERPRISE MANAGEMENT

Kaydrovych Khrystyna, Punda Yuriy, Dyachenko Nataliya
ACCOUNTING OF PAYMENTS ON PUBLIC SUPPLY ENTERPRISES..... 4

Balatska Natalia
**EVALUATION OF SOCIO-CULTURAL SPACE OF DEVELOPMENT
OF RESTAURANT BUSINESS ENTERPRISES IN UKRAINE 11**

Dorozhkina Ganna, Sukhomlyn Larysa, Orlova Kateryna
**MANAGEMENT OF METALLURGICAL ENTERPRISE FINANCIAL STABILITY
UNDER RISK AND UNCERTAINTY CONDITIONS.....18**

Kyrylko Natalia, Tsalko Tatiana
EVALUATION OF THE LEVEL OF INNOVATIVE DEVELOPMENT ENTERPRISES-EXHIBITOR.....25

Makazan Eugene, Rossinskaya Lika
**FEATURES OF IMPLEMENTATION OF THE LOGISTIC APPROACH IN MANAGEMENT
OF MACHINE-BUILDING ENTERPRISES OF UKRAINE.....34**

Ustik Tatiana
**FEATURES OF DEVELOPMENT OF MARKETING STRATEGY
FOR AGRICULTURAL ENTERPRISES OF THE REGION.....41**

ECONOMY AND OPERATION OF NATIONAL ECONOMY

Sytnyk Natalia, Shushkova Yulia
**BASIC PROVISIONS OF TECHNOLOGICAL MODERNIZATION
OF ECONOMY AND ECONOMIC GROWTH.....51**

**DEVELOPMENT OF PRODUCTIVE POTENTIAL
AND REGIONAL ECONOMY**

Zavhorodnii Andrii
LEGAL REGULATION OF FOREIGN ECONOMIC ACTIVITIES: REGULATORY ASPECT.....62

DEMOGRAPHY, LABOR ECONOMY, SOCIAL ECONOMY AND POLITICS

Kravchenko Oksana, Pasternak Yaroslava
**THE COMPONENTS OF THE PROFESSIONAL COMPETENCES
OF ACCOUNTING AND TAX SPECIALISTS.....69**

Збірник наукових праць

НАУКОВИЙ ВІСНИК МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія:

Економіка і менеджмент

Випуск 39

Коректура • *В.І. Бабич*

Комп'ютерна верстка • *В.О. Удовиченко*

Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 11,39.
Підписано до друку 29.11.2019 р. Замов. № 1219/264. Наклад 100 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
73034, м. Херсон, вул. Паровозна, 46-а
Телефони: +38 (0552) 39 95 80, +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6424 від 04.10.2018 р.